

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
ANABİLİM DALI
(TÜRK DİN MÜSİKİSİ)

**AHMED OĞLU ŞÜKRULLAH VE “EDVÂR-I MÛSİKÎ”
ADLI ESERİ**

Doktora Tezi

Ramazan KAMILOĞLU

Ankara-2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
ANABİLİM DALI
(TÜRK DİN MÜSİKİSİ)

**AHMED OĞLU ŞÜKRULLAH VE “EDVÂR-I MÛSİKÎ”
ADLI ESERİ**

Doktora Tezi

Ramazan KAMILOĞLU

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Bayram AKDOĞAN

Ankara-2007

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	III
Kısaltmalar.....	V
Transkripsiyon İşaretleri.....	VII
GİRİŞ	VIII
A- ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI.....	IX
B- ARAŞTIRMANIN METOT VE KAPSAMI.....	X
C- EDVÂR-I MÛSİKÎ'NİN KAYNAKLARI.....	X
D- KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	XI
1) Safiyüddin Abdülmü'min Urmevî.....	XI
2) Farabî.....	XII
3) İbn-i Sînâ.....	XIII
4) İhvânu's-Saf.....	XIV
E- XV. YÜZYILDA OSMANLILARDA YAPILAN MÛSİKÎ NAZARİYATI ÇALIŞMALARI.....	XIV
1) Yusuf bin Nizâmeddin Kırşehrî.....	XV
2) Bedri Dilşâd.....	XV
3) Hızır bin Abdullah.....	XV
4) Fethullah Şirvânî.....	XVI
5) Lâdikli Mehmet Çelebi.....	XVII
6) Seydî.....	XII
F- XV. YÜZYILDA SEMERKANT VE HERAT'TA YAPILAN MÛSİKÎ NAZARİYATIÇALIŞMALARI.....	XVII
1) Abdulkadir Merâğî.....	XVIII
2) Abdurahman Câmî.....	XIX
3) Ali Şah bin Hacı Büke.....	XX

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMEDOĞLU ŞÜKRULLAH'IN HAYATI VE ESERLERİ

A- HAYATI.....	1
B- ESERLERİ.....	8

İKİNCİ BÖLÜM

EDVÂR-I MÛSİKÎ'NİN TANITIMI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

A-TANITIMI.....	12
1- EDVÂR-I MÛSİKÎ'NİN NÜSHALARI.....	12
2- EDVÂR-I MÛSİKÎ'NİN HATTI VE EBATLAR.....	12
a-Kullanılan Hat.....	13

b-Kullanılan Mürekkepler.....	13
c-Eserin Ebatları.....	13
d-Edvâr-ı Mûsikî'nin İçeriği.....	15
B-EDVÂR-I MÛSİKÎ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE İNCELENME.....	16
C-EDVÂR-I MÛSİKÎ'NİN TRANSKRİBİ.....	33
SONUÇ.....	171
BİBLİYOGRAFYA.....	173
ÖZET	
ABSTRACT	
EKLER	

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihiyle kültür tarihi ve kültür tarihinin en önemli öğelerinden birisi olan mûsikî, insanlıkla birlikte gelişmiştir. İnsanın kendisini tanımasıyla başlayan müzik serüveni, seküler düşünceye göre ilk insandan başlamıştır. Dini düşünceye göre ise; Allah kâinâtı yaratırken “ol” demesiyle müziğin ses unsuru, ”ol” emriyle, evrenin düzenli ve sistemli bir şekilde olmaya başlamasından da ritim unsuru ortaya çıkmıştır. Yani daha ruhlar yaratılmadan önce müzik var idi. Türk Mûsikîsinin kaynağı olan edvârların hemen hemen hepsinde musikî ile ilgili bu tür mistik hikâyeler anlatılmaktadır. Başlangıçta matematiğin içerisinde incelenmiş olan musiki, daha sonraları felsefenin içerisinde ele alınmış, sonunda da müstakil bir ilim olarak kabul edilmiştir.

Tarihin derinliklerinden günümüze kadar zaman zaman ibâdetlerde, doğum ve ölüm törenlerinde, eğlencelerde, çeşitli hastalıkların tedavisinde, evlenme merasimlerinde, barış görüşmelerinde, iletişimde vs. yaklaşık olarak bütün kültürel olaylarda mûsikî’den faydalanılmıştır. Yani hayatın her safhasında mûsikî ile iç içeyiz. Müzik, yaşamımızın bir parçası haline gelmiştir. Her milletin müziği kendi kültürünü yansıtmaktadır. Biz de Türk kültürüne hizmet edebilmek için Türk müziğinin önemli nazariyat kitaplarından olan Ahmed oğlu Şükrullah’ın Edvâr-ı Mûsikî isimli eserinin incelenmesini uygun bulduk.

Çalışmamızı iki bölümde tamamladık. Giriş Bölümün’de araştırmanın önemi, amacı, metot ve kapsamı, kaynaklar, kaynakların değerlendirilmesi ve XV. yüzyılda yapılan nazariyat çalışmalarını inceledik. I. Bölümde Şükrullah’ın hayatını ve eserlerini inceledik. II. Bölümde Edvâr-ı Mûsikî’nin değerlendirilmesini ve Edvâr-ı Mûsikî’nin transkribesini yaptık. Çalışmamızın sonuna da Edvâr-ı Mûsikî’nin Osmanlıca metnini koyduk Ayrıca mükerrer olan sayfaları çıkararak tek sayfa haline getirdik ve eksik olan sayfaları da orijinal metinden kopyalayarak metne ekledik, varakları yeniden numaralandırdık.

Çalışmalarımız boyunca yardımlarını esirgemeyen danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Bayram Akdoğan'a teşekkürlerimi sunarım. Çalışmalarında yardımcı olan Prof. Dr. M. Cihat Can Hocama da teşekkür ederim. İstanbul'a gidişlerimde, çalıştığım eserin aslını gösterip okuyamadığım yerlerde bana yardımcı olan ve evinde konuk edip, kütüphanesini bana açan kıymetli Hocam Yavuz Yektay'a ve muhterem eşine teşekkür ederim. Arapça ve Farsça metinlerin tercümesinde yardımlarını esirgemeyen Ankara Üniversitesinden ve Gazi Üniversitesinden değerli hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca Osmanlıca metinlerde yardımcı olan İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesinden Prof. Dr. Hasan Kavruk Hocam'a ve uzun süre mesaisini benimle paylaşan Öğretim Görevlisi Mustafa Bulut hocama teşekkürlerimi sunarım.

Eserin Türk Mûsikîsi alanında çalışma yapmak isteyenlere yararlı olması dileğiyle... .

Ramazan Kamiloğlu

9 Eylül 2007

Beşevler

KISALTMALAR

A. Ü	: Ankara Üniversitesi
a. g. e	: Adı geçen eser
a. g. m	: Adı geçen makale
a. s.	: Aleyhi's-selâm
a.y.	: Aynı yer
b.	: Bin, ibn
bkz.	: Bakınız
B. D. T	: Basılmamış Doktora Tezi
B. Y. L. T	: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
Çev.	: Çeviren
H.	: Hicri
DİA.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Kırşehir	: Yusuf ibn Nizameddin ibn Yusuf Rumi
M.	: Miladi
M. Ö.	: Milattan Önce
M. S.	: Milattan Sonra
M. Ü.	: Marmara Üniversitesi
Nr.	: Numara
Nşr.	: Neşreden
N. Ü.	: Niğde Üniversitesi
ö.	: Ölüm

- s. : Sahife
- S. A. V. : Sallallâhu Aleyhi Vesellem
- S. B. E. : Sosyal Bilimler Enstitüsü
- TMA : Türk Mûsikî Ansiklopedisi
- Urmevî : Safiyüd-din Abdul Mü'min Urmevî
- Vr. : Varak

TRANSKRİPSYON İŞARETLERİ

أ	A, E
ب	B
ت	T
پ	P
س	Ş
ص	C
ح	Ç
هـ	Ḣ
و	H̄
ز	D
ذ	Ž
ر	R
ز	Z
س	S
ش	Ş
ص	Ṡ
ط	Đ
ف	F
ظ	Ž
ع	Ö
غ	ğ
ق	F
ك	Ç
گ	K, G
ن	ñ
ل	L
م	M
ن	N
و	V
هـ	H
لا	LA
ي	Y

GİRİŞ

- A- ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI
- B- ARAŞTIRMANIN METOT VE KAPSAMI
- C- EDVĀR-I MŪSİKĪ'NİN KAYNAKLARI
- D- KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ
- E- XV.YÜZYILDA OSMANLILARDA YAPILAN MŪSİKĪ NAZARİYATI ÇALIŞMALARI
- F- XV. YÜZYILDA SEMERKANT VE HERAT'TA YAPILAN MŪSİKĪ NAZARİYATI ÇALIŞMALARI

A- ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

XV. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde mûsikî çalışmalarının yoğun olduğu önemli bir zaman dilimidir. Türk dünyasında bu döneme kadar mûsikî nazariyat çalışmaları Arapça ve Farsça dillerinde yazılıyordu. İkinci Muradın emriyle bu dönemde Arapça ve Farsça telif edilen eserlerin bir kısmı Türkçeye tercüme edilmiş, ayrıca Türkçe mûsikî nazariyatı ile ilgili yeni eserler yazılmıştır.

Araştırmamıza konu olan Ahmed oğlu Şükrullah'ın Edvâr-ı Mûsikî'si bu dönemde te'lif edilmiştir. Eserin ilk on beş faslı Safiyüd-din Abdül-Mü'min Urmevî'nin Kitabı'l-Edvâr adlı eserinin Türkçeye tercümesi'nin yanı sıra zaman zaman Şükrullah'ın da görüşlerinin ifade ettiği kısımlardır. On beşinci fasıldan sonraki bölümlerde Mûsikî âletlerinin yapım teknikleri ve tel yapım teknikleri anlatılmıştır. Özellikle sazlarla ilgili bölümlerde verilen bilgiler ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü Şükrullah'a gelinceye kadar Türkçe yazılan mûsikî nazariyat kitaplarını telif eden âlimler, Şükrullah kadar sazlara yer vermemişlerdir.

İslâm dünyasında mûsikî nazariyatına dair eser te'lif eden ilk âlim Kindî'dir.¹ Udun mahiyetinden ve tel düzeninden bahseden ilk âlim de Kindî'dir.² Kindî ve daha sonra ki mûsikî âlimleri sesleri anlatırken temel saz olarak udu almışlardır. Nazarî bilgileri bazı âlimler de tamburda göstermişlerdir. Ud, tambur, kânun ve ney genelde mûsikî nazariyat kitaplarında yaygın olarak anlatılmıştır. Şükrullah, Edvâr-ı Mûsikî'de daha çok çalgı âletlerini bir araya getirmiş yapım teknikleri ve metot bilgileri vermiştir. Bu yönüyle Edvâr-ı Mûsikî XV. asırda

¹ Ahmet Hakkı Turabi, *El-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 65.

² Turabi, a.g.e., s. 70.

yazılan diğerk mûsikî nazariyat kitaplarından farklıdır. Amacımız böyle kıymetli bir eserin ilim dünyasına kazandırılmasıdır.

Araştırmamızda Doğu müziğinin ve Türk müziğinin temel eserlerinden olan Safiy'uddîn Abdü'l-Mü'min el-Urmevî'nin te'lif ettiği Kitâbu'l-Edvâr'ı ve Türk müziği enstrumanlarını bir kitapta toplayan Şükrullah'ın eseri Edvâr-ı Mûsikî'nin tanınmasını sağladık.

B- ARAŞTIRMANIN METOT VE KAPSAMI

Araştırmamızın başında Edvâr-ı Mûsikî'nin fotokopisinden istifade ettik. Daha sonra okunmayan yerlerde sıkıntıya düşünce eserin aslını bulmaya yöneldik. Merhum Rauf Yekta Beyin kütüphanesine sahip olan torunu Yavuz Yektay Bey'in yardımlarıyla eserin, onun kütüphanesinde olduğunu tespit ettik. Öncelikle eserin transkribesini yaptık. Daha sonra transkribesini yaptıktan sonra değerlendirmesini yaptık.

Aynı zamanda XV. Yüzyılda Osmanlılarda yapılan mûsikî nazariyat çalışmalarını inceledik. Yapılan çalışmaların hemen hemen tamamı günümüz akademisyenleri tarafından ilim dünyasına kazandırılmıştır.

Araştırdığımız eserin tek nüshasına ulaşabildiğimiz için edisyon kritiğini yapamadık. Başka nüshasının olup olmadığı hususunda bir bilgiye ulaşamadık. Ama böylesine kıymetli bir eserin, kanaatimizce başka nüshaları da olma ihtimali yüksektir. Bulduğumuz tek nüshayı inceleyip ilim dünyasına tanıtmaya çalıştık.

C- EDVÂR-I MÛSİKÎ'NİN KAYNAKLARI

Araştırmamızın en önemli kaynaklarından birisi, Edvâr-ı Mûsikî'nin ilk on beş faslını oluşturan Safiyüddin Abdü'l-Mü'min Urmevî'nin Kitâbü'l-Edvâr'ıdır. Daha sonra Şükrullah'ın ifadesiyle, Farabî'nin eserleri, İbni Sînâ'nın eserleri, Kemal Tebrizî'nin eseri,

Hüsameddîn Şeyh Hâsân Kazurûnî'nin eseri, İhvân-ı Safâ'nın eseri olarak bildirilmiştir. Bunlarla beraber zaman zaman Kur'ân âyetlerinden ve şiirlerden faydalanılmıştır.

D- KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1) Safiyüddin Abdülmü'min Urmevî (ö. 1294)

Aldığı mükemmel eğitim sayesinde devletin en üst kademesinde görev alan devlet adamı, hattat, edip³ ve ilim adamlarımızdan Urmevî'nin mûsikî nazariyatıyla ilgili iki eseri vardır. Kitâbu'l- Edvâr ve Şerefiye.

Edvâr-ı Mûsikî'nin ana kaynaklarından birisi Safiyüddîn Abdü'l-Mü'min Urmevî'nin Kitâbu'l-Edvâr'ıdır. Üzerinde çalıştığımız Edvâr-ı Mûsikî'nin ilk on beş faslının omurgası Urmevî'nin bu eserinden oluşmaktadır.

Edvâr-ı Mûsikî'de karmaşık olan veya yazısının silik olmasından dolayı okunamayan kısımları anlayabilmek için Nuri Uygun'un "Safiyüddîn Abdü'l-Mü'min Urmevî ve Kitâbu'l-Edvârı" isimli çalışmasından ve Fazlı Arslan'ın "Safiyüddîn Abdü'l-Mü'min el-Urmevî ve er-Risâletü's-Şerefiyyesi" adlı çalışmasından ayrıca Bayram Akdoğan'ın "Fethullah Şirvânî ve Mecelletün fil-Mûsikâ" adlı eserinin "XV. Türk Mûsikî Nazariyatındaki Yeri" adlı çalışmasından ve M. Cihat Can'ın XV. "Yüzyıl Türk Mûsikî Nazariyatı" adlı çalışmalarından istifade ettik.

Kitâbu'l-Edvâr, Türk Mûsikîsi ve İslâm Mûsikîsi'nin sistemli bir biçimde hazırlanmış en önemli kaynaklardan birisidir. İslâm dünyasında Kindî, Farabî, İbni Sînâ ve İhvânı Safâ'dan sonra Urmevî İslâm mûsikîsinin nazariyesini sistemli bir biçimde kurmuş ve kâidelerini ortaya koymuştur. Kitâbu'l-Edvâr, Urmevî'nin mûsikî nazariyatı ile ilgili yazdığı

³ Fazlı Arslan, *Safiyüddîn Abdülmü'min el-Urmevî ve er-Risâletü's-Şerefiye*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s. 19.

ilk kitabıdır⁴. Eser mukaddimededen sonra 15 fasıldan oluşturulmuştur ki, bu fasıllar şu şekilde tasnif edilmiştir:

1. Nağmelerin tarifi, tizlik ve pesliğin açıklanması.
2. Desâtînin kısımları hakkında.
3. Eb'adın oranları hakkında.
4. Tenâfûr (kulağa hoş gelmeyen nağmelerin) açıklanması.
5. Mülâyim (kulağa hoş gelen nağmelerin) açıklanması.
6. Devirler ve oranlar hakkında.
7. İki telin hükmü hakkında.
8. Ud tellerinin düzeni ve seslerin çıkarılması hakkında.
9. Meşhur devirler hakkında.
10. Devirlerin nağmelerinin ortak sesleri hakkında.
11. Devirlerin tabakaları hakkında
12. Udda alışılmamış akortlar.
13. İkanın (usûllerin) devirleri hakkında.
14. Nağmelerin etkileri hakkında.
15. Uygulamanın başlangıcı.

2) Farabî (ö. 950)

Ebû Nâsr Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Farabî, Felsefe'de Aristo'dan sonra "Muallim-i Sâni", Mûsikî ilmînde ise "Muallim-i Evvel" olarak kabul edilmiştir. Mûsikî nazariyatını, Aristo, Themistius ve Öklit gibi ünlü Grek âlimlerinin Arapça'ya tercüme edilmîş eserlerinden tetkik ederek geliştirmiştir. İslâm dünyasında kendinden önce yazılmış eserlere de vâkıf olan Farabî'nin müziğe dair Kitâbü'l-Mûsikîl-Kebîr, Kitâbü İhsâi'l-Îkâât ve

⁴ Arslan, a.g.e. , s. 25.

Kitâb fi'l-îkâât adlı üç eseri vardır.⁵ Günümüze ulaşan bu eserler üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Farabî sadece Grek eserlerini şerh etmekle kalmamış Yunanlılardan eksik bir şekilde intikal eden nazari bilgileri tamamlamış ve hatalarını düzeltmiştir. Çalgılarla ilgili ayrıntılı bilgiler vermiş olması ve ses fiziği alanında Yunanlıları aşması Farabî'ye müzik tarihinde müstesnâ bir yer kazandırmıştır.⁶

Farabî, müzik dışında mantık, ahlak, siyaset, matematik ve felsefe gibi birçok alanda önemli eserler vermiş çok yönlü bir İslâm bilginidir.⁷ Yunan felsefesini İslâm dünyasına ve Arapçaya aktardığı gibi kendine mahsus bir felsefe ekolünün de kurucusudur.⁸ Ortaçağda müzik teorisi üzerine yazılmış en kapsamlı eserleri telif eden Farabî, hem kendi döneminde hem de kendinden sonra ki dönemlerde en etkili ilim adamlarımızdandır. Türk mûsikîsi ile ilgili bütün nazariyat kitaplarında etkisi görülmektedir.

3) İbn-i Sînâ (ö. 1037)

Batı dünyasında “Filozofların Prensi” olarak bilinen Ebû Ali b. Hüseyin Abdullah b. Sînâ'nın eserleri Latinceye çevrilerek Avrupa üniversitelerinde yüzyıllarca okutulmuştur.⁹ İbni Sinâ batıyı önemli ölçüde etkileyen ilim adamlarımızdandır. Müziğin teoriye dayanan bir şekilde uygun bir incelemeye tabi tutulması konusunda Müslüman Pitagorascılar'a karşı Farabî tarafını tutmuştur. Kendisinden önceki yaşayan Aristoxenus gibi o da müzik ilmini işitsel bir fenomen olarak yeniden incelemiştir.¹⁰ İbn-i Sina mûsikîye dair müstakil bir eser yazmamış, ancak Kitabü's-Şifâ ve Kitabü'n-Necât adlı eserlerinde bu ilimle alâkalı bölümlere

⁵ Ahmet Hakkı Turabi, “Klasik İslâm Düşüncesinde Mûsikî Tasavvuru”, Sanat ve Klasik Dergisi, İstanbul, 2006, s. 110.

⁶ Turabi, a.g.m. , s. 111.

⁷ M. Cihat Can, *XV. Yüzyıl Türk Mûsikî Nazariyatı*, M. Ü. , S. B. E. , B. D. T. , İstanbul, 2001, s. 9

⁸ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, Ankara, 1990, c. I, s. 285.

⁹ Can, a.g.e. s. 10.

¹⁰ Turabi, a.g.m. , s. 111-112.

yer verilmiştir.¹¹ Türk müziği ile ilgili teori kitaplarının hemen hemen hepsinde İbn-i Sînânın da etkisi görülür.

4) İhvânu's-Safâ Risâleleri

Ortaçağ İslâm dünyası müzik kaynaklarında adından sıkça söz edilen bir diğer önemli kaynak İhvânu's-Safâ Risâleleri'dir.¹² İhvânu's-Safâ, elli bir risâleden beşincisini müzik ilmine ayırmış; bu risâlede sesin özellikleri, müziğin ruha tesiri, müzik aralıklarının sayısal ifadeleri, müzik ile kozmoz arasındaki güçlü ilişki, duyu organlarının sesi alma keyfiyeti, seslerin uyumu, mizaçlarla sesler arasındaki ilişki, kompozisyona dair kurallar, enstrümanlar, ritim ve ud konuları değerlendirilmiştir.¹³ İhvânu's-Safâ'da müzik sanatı, hukemâyaya ait bir sanattır ve müzik evrensel ahlak anlayışlarının paralelinde ele alınmıştır.¹⁴

E- XV. YÜZYILDA OSMANLILARDA YAPILAN MÛSİKÎ NAZARİYATI

ÇALIŞMALARI

Bu dönem hem ilmî olarak hem de siyâsî olarak Türk dünyası açısından doğuda ve batıda parlak bir dönemdir. Her alanda muazzam âlimler yetişmiş, mûsikî sahasında da çok kıymetli ilim adamlarımız eserler telif etmişlerdir.¹⁵ Önde gelen mûsikî âlimlerinin ve sanatkârların, diğer ilim adamları gibi II. Murad Han (1421-1444, 1446-1451), Fatih Sultân Mehmet Han (1451-1481) ve II. Beyazıt Han (1481-1512) olmak üzere üç padişahın yakın çevresinde toplandığı görülmektedir. Bu dönemde bazı mûsikî nazariyatçıları yazmış oldukları eserleri ilim ve sanata büyük destek veren bu padişahlara takdim etmişlerdir.¹⁶ Bu

¹¹ Can, a.g.e. , s. 10.

¹² Can, a.g.e. , s. 11.

¹³ Turabi, a.g.m. , s. 109.

¹⁴ Yalçın Çetinkaya, *İhvân-ı Safâ'da Mûsikî Düşüncesi*, İstanbul, 1995, s. 87.

¹⁵ Bayram Akdoğan, *Fethullah Şirvânî ve Mecelletün fi'l-Mûsikâ' Adlı Eserinin XV. Yüzyıl Türk Mûsilikî Nazariyatındaki Yeri*, A. Ü. , S. B. E. , Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996, s. 20.

¹⁶ Can, a.g.e. , s. 2.

eserlerden Ahmed oğlu Şükrullah'ın Edvâr-ı Mûsikî'si, Hızır bin Abdullah'ın Edvâr'ı, Bedri Dilşâd'ın Murad-nâme'si II. Murad Han'a, Fethullah Mü'min Şirvânî'nin Mecelletün fi'l-Mûsikâ'sı ve Abdulaziz Çelebi'nin Nekâvâtü'l-Edvâr'ı Fatih Sultân Mehmet Han'a, Lâdikli Mehmet Çelebi'nin Risâletül-Fethiyye, Zeynü'l-Elhân fi İlmî't-Te'lîf ve'l-Evzân ve Seydî'nin El-Matla'ı II. Beyazıt Han'a sunulan çalışmalar arasındadır.

Tez olarak çalıştığımız Ahmed Oğlu Şükrullah'ın Edvâr-ı Mûsikî'sinden başka XV. Yüzyılda yapılan çalışmalar ve müellifler şunlardır:

1) Yusuf bin Nizâmeddin Kırşehrî

Hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmayan Kırşehrî'nin, Risâle-i Mûsikî adında Farsça bir mûsikî risâlesi yazdığı bilinmektedir. Daha sonra Osmanlı Türkçesine çevrilen risâle en eski Türkçe mûsikî nazariyat kitaplarından birisidir.¹⁷ Risâle-i Mûsikî'nin girişindeki ifadelerden anlaşıldığına göre Kırşehrî, Mevlevîdir. Kırşehirli olmasına rağmen Moğol istilasında batıya göç edip Bursa'da yaşadığı tahmin edilmektedir.

2) Bedri Dilşâd

XV. yüzyıl mûsikî nazariyatçılarından birisi de, mûsikîşinas, hattat ve şair olan Bedri Dilşâd'dır. Müellif, Murad Nâme adını verdiği ve II. Murad Han'a sunduğu ansiklopedik eserinin sebab-i te'lîf kısmında 1404-5 yılında doğduğunu zikretmektedir. 10410 beyitten oluşan ve manzum olarak yazdığı eserinin otuz dördüncü bölümünü mûsikî ilmüne ayırmıştır.¹⁸

3) Hızır bin Abdullah

Hayatı hakkında hiçbir bilgi olmayan Hızır bin Abdullah, II. Murad Han'ın emriyle mûsikî nazariyatına dair yazdığı Kitâbü'l-Edvâr adlı eseriyle bilinmektedir. Maiyetinde pek

¹⁷ Can, a.g.e. , s. 3.

¹⁸ Adem Ceyhan, *Bedri Dilşâd'ın Murad Namesi*, İstanbul 1997, s. 43; Can, a.g.e. , s. 3.

çok mûsikîşinas olmasına rağmen, II. Murad Han'ın Hızır bin Abdullah'tan mûsikî ilmiyle ilgili bir eser telif etmesini istemesi, onun zamanının önde gelen mûsikî üstadlarından olduğunu göstermektedir.¹⁹

4) Fethullah Şîrvânî

Fethullah Şîrvânî (1417-1486), isminin nispetinden anlaşılacağı üzere bugün Azerbaycan'da bulunan Şîrvân'da doğmuştur. Künyesi tam olarak Fethullah b. Ebî Yezid b. Abdi'l-Aziz b. İbrahim eş-Şeberanî eş-Şemâhî eş-Şîrvânî'dir.²⁰ İlk öğrenimine babasının yanında başlayan Şîrvânî, daha sonra Sarah ve Tûs'ta tahsiline devam etmiştir. Semerkant'ta Uluğ Bey'in kurduğu medresede öğrenim gören Şîrvânî, burada usûl-i fıkıh, cedel, kelim, astronomi ve geometri ile diğer riyâzî ilimler üzerinde çalışmıştır. Semerkant'ta beş yıl öğreniminden sonra Şîrvân'a dönerek medreselerde ders vermiş ve bazı resmî görevlerde bulunmuştur. Daha sonra hocası Kadızâde'nin tavsiyesi üzerine Anadolu'ya gelerek Kastamonu'da medreselerde ders vermiştir. Şîrvânî burada on yıl yaşadıkdan sonra Bursa'ya gitmiştir.²¹ *Mecelletün fi'l-Mûsikâ'* adlı eserini 1453'te Fatih Sultân Mehmet Han'a ithaf etmiştir. 1465'te hac için gittiği Mekke'de bir müddet kaldıktan sonra Kahire'ye oradan da İstanbul'a geçmiştir. 1478'de memleketine dönen Şîrvânî, 1486'da Şemâhî'de vefat etmiştir. Şîrvânî, Ali Kuşçu ile Uluğ Bey medresesinde yetiştikten sonra Anadolu'ya Matematik, Astronomi ve Coğrafya gibi müspet ilimleri götüren ve bunların yayılmasını sağlayan iki önemli âlimlerden biridir. Şîrvânî, Fatih Sultân Mehmet Han'a sunduğu *Mecelletün fi'l-*

¹⁹ Hızır bin Abdullah, *Kitâbü'l-Edvâr*, Konya Mevlânâ Yazmalar Kütüphanesi, Nr. 5762, Konya, vr. 6; M. Sadreddin Özçimi, *Hızır bin Abdullah ve Kitâbü'l-Edvârı*, M. Ü. , S. B. E. , Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989, s. 34-35.

²⁰ Akdoğan, a.g.e. , s. 4.

²¹ Can, a.g.e. , s. 4.

Mûsikâ' adlı eserinde Yunan filozoflarının yanında, Urmevî, Merâğî ve İbn-i Sînâ'nın mûsikîye dair eserlerinden faydalanmıştır.²²

5) Lâdikli Mehmet Çelebi

Asıl adı Muhammed bin Abdül-Hamîd el-Lâdikî olan Lâdikli Mehmed Çelebi (ö. 1482 veya 1500), bazı kaynaklarda Mehmed Efendi bazı kaynaklarda da Şeyh Mehmed Efendi diye anılır. Mehmed Çelebi'nin doğum yerinin, künyesinden ve ailesinin yaşadığı yer olan Amasya'nın Lâdik ilçesi olduğu anlaşılmaktadır.²³ Öğrenimini nasıl yaptığını bilmiyor, ancak eserlerine bakınca mükemmel bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır.²⁴ Mehmet Çelebi mûsikî ile ilgili iki eser yazmıştır ki bunlar, ilk önce yazdığı "*Fethiye*" ve daha sonra yazdığı "*Zeynü'l-Elhân*" adlı eserlerdir.²⁵

6) Seydî

II. Beyazıt Han devrinde yaşamış olan mûsikî nazariyatçılarından Seydî'nin hayatı hakkında yeterli bilgi olmayıp, hayatı hakkında da bazı şüpheler mevcuttur. Seydî tarafından 1504 te yazıldığı bilinen *Matla'* isimli çalışma, dönemin önemli eserlerinden birisidir.²⁶

F- XV. YÜZYILDA SEMERKANT VE HERAT'TA YAPILAN MÛSİKÎ NAZARİYATI ÇALIŞMALARI

XV. yüzyılda Osmanlı ülkesi dışında bulunan Timuroğulları'nda, Semerkant ve Herat büyük bir sanat merkezi konumundaydı. Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî gibi devlet

²² Can, a.g.e. , a.y. ; Akdoğan, a.g.e. , s. 4-10.

²³ Hakkı Tekin, *Lâdikli Mehmet Çelebi ve er-Risâletü'l-Fethiyesi*, Niğde Üniversitesi S.B.E.B.D.T., Niğde 1999, s. 32-34.

²⁴ M. Nazmi Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi*, İstanbul 2000, s. 331.

²⁵ Ruhi Kalender, *XV. Yüzyılda Mûsikî Kuramı (Nazariyatı) ve Zeynü'l-Elhân Fi İlmî't-Te'lîf ve'l-Evzân*, A.Ü., S.B.E., B.D.T., Ankara 1982, s. 61.

²⁶ Can, a.g.e. , s. 5; Mithat Arısoy, *Seydî'nin El-Matla' Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma*, M.Ü., S.B.E., B.Y.L.T., İstanbul 1988, s. 3-4.

adamlarının büyük teveccüh ve desteklerinden dolayı birçok ilim adamı, şair, ressam, hattat ve mûsikîşinas burada toplanmıştı. Burada yapılan sanat çalışmaları başta edebiyat ve mûsikî olmak üzere, Osmanlı ülkesinde büyük ilgi ile takip ediliyordu. Şiirde birçok şair Çağatay tarzının etkisi altında kalırken, aynı etkiler mûsikîde de kendini hissettirmiştir.²⁷

Bu dönemde Doğu Türk dünyasında özellikle mûsikî nazariyatında Abdulkadir Merağî tarafından yapılan çalışmalar Osmanlı ülkesindeki mûsikî nazariyatıyla uğraşan ilim adamlarına ışık tutmuştur. XV. yüzyıldan itibaren Osmanlılarda yapılan mûsikî nazariyat çalışmalarında, Farabî, İbn-i Sînâ ve Urmevî'den sonra Abdulkadir Merağî'nin de etkisini görmek mümkündür.

1) Abdulkadir Merâğî

Adını kitapların dibacelerinde ve bazı bölümlerinde “Abdulkadir bin Gaybiyu'l-Hâfız al-Merağî” şeklinde yazan Abdulkadir'den batı kaynakları genellikle “İbn-i Gaybî” biçiminde söz eder.²⁸ Merağî yaklaşık olarak 1360 senesi civarında bugün İran sınırları içinde bulunan Güney Azerbaycan'ın Merağa şehrinde doğduğu sanılmaktadır. Diğer ilimlerle birlikte mûsikîyi de bizzat babasından öğrendikten sonra, genç yaşta Merağa'dan ayrılarak Tebriz'e gitti. Burada mûsikî bilgisi ve kabiliyetiyle kısa sürede tanındı. Celayir hükümdarları Sultân Şeyh Üveys'in (1356-1374), Sultân Celaleddin Hüseyin (1374-1382), Sultân Ahmed Bahadır'ın (1382-1410) yakın çevresinde yer aldı. 10 ağustos 1393'te Timur'un Bağdat'ı almasından sonra Timur'un himayesine girdi.²⁹ 1398'de Timur tarafından verilen bir nişan ile Semerkant'a gönderildi. Timur'un veliahtı Gıyaseddin Muhammed Mirza'nın nedimi oldu. Bu dönemlerde şehzadelerin saraylarında hürmet gördü. Timur'un ölümünden sonra taht'a geçen torunu Sultân Halil'in (1405-1409) himayesine girdi. Sultân Halil'in, iktidar

²⁷ Can, a.g.e. , s. 6.

²⁸ Murat Bardakçı, *Meragalı Abdulkadir*, İstanbul 1986, s. 20.

²⁹ Özalp, a.g.e. , s. 325.

mücadelesinde kardeşi Şahruh'a yenilmesinden sonra o dönemin ilim ve sanat merkezi haline gelmiş olan başşehir Herat'a geçti. Sultân Şahruh (1405-1447) ve oğlu Baysungur Mirza'ya, Câmîu'l-Elhân ve Makâsîdü'l-Elhân'ın bazı nüshalarını takdim etti. Makâsîdü'l-Elhân'ın bir kısım nüshalarını da Osmanlı hükümdarı II. Murad Han'a (1421-1451) ithaf etmiştir.³⁰ 1435'te Herat'ta çıkan bir salgında vefat etmiştir. Türk Mûsikîsi'nin bu büyük bestekar ve nazariyatçı dâhisine yerli ve yabancı kaynaklar, birinci üstad Farabî ve ikinci üstad İbn-i Sînâ'dan sonra üçüncü üstad lakabını vermişlerdir. Mûsikî'de "hoca" denilince akla Merağî gelmektedir. Mûsikî nazariyatına dair eserleri şunlardır: *Camiu'l-Elhân* 1405, Semerkant; *Makâsîdü'l-Elhân* 1418, Herat; *Şerh-i Kitabu'l-Edvâr*; *Fevâ'idü 'Aşere*; *Zübdetü'l-Edvâr* ve *Kenzü'l-Elhân*.

2) Abdurrahman Câmî

Herat ve Semerkant bölgesinde yetişen önemli mûsikî nazariyatçılarından biri de Abdurrahman Câmî'dir (1414-1492). *Risâle-i Mûsikî* adlı çalışmasıyla bilinmektedir. Nûreddin Abdurrahman b. Nizâmeddin Ahmed b. Muhammed el-Câmî, Horâsân'ın Câm şehrinin Harcird kasabasında doğmuştur. İlk tahsiline babasının yanında başlamıştır. Babası Nizâmiye medresesine müderris olarak Herat'a gidince, öğrenimini orada sürdürmüştü ve devrin meşhur âlimlerinden Mevlânâ Cüneyd-i Usûlî, Seyyid Şerif Cürçânî, Ali Semerkandî ile Taftazânî'nin öğrencisi Şehâbeddin el-Cacermî'nin derslerine devam etmiştir. Keskin zekâsı, yeteneği, ilmî meseleleri anlatma gücü ve görüşünü açık olarak ortaya koyabilme kabiliyeti sayesinde herkesin hayranlığını kazanmıştır. Dönemin bütün ilimlerinde söz sahibi olan Câmî, Semerkant ve Tebriz'e, oradan da Herat'a gitmiş, burada Hüseyin Baykara'nın kendisi için yaptırdığı medresede çeşitli dersler okutmuştur. 1492 yılında Herat'ta vefat

³⁰ Can, a.g.e. , s. 6; Bardakçı, a.g.e. , s. 142.

etmiştir. Fars şiirinin de en büyük üstadlarının sonuncusu sayılan Câmî, üstün şairlik kabiliyeti yanında, dinî, edebî ve aklî ilimlerle tasavvufta da derin bilgiye sahipti.³¹

3) Ali Şah bin Hacı Büke

Hüseyin Baykara ve Ali Şir Nevâî himayesinde yetişen bir başka önemli mûsikî bilgini de Ali Şah bin Hacı Büke'dir. Yazmış olduğu *Mukaddimetü'l-Usûl* adlı eseri (1502) Ali Şir Nevâî'ye takdim etmiştir. Ali Şah bin Hacı Büke'nin hayatı hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir.³²

Buraya kadar yaptığımız çalışmada araştırmamızın önemi, kaynakların değerlendirmesini ve müellifin içinde yaşadığı yüzyılın mûsikî çalışmaları yönünden tanıtımını yaptık. Şimdide müellifin hayatına geçiyoruz.

³¹ Can, a.g.e. , s. 7.

³² Can, a.g.e. , s. 7.

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMED OĞLU ŞÜKRULLAH'IN HAYATI VE ESERLERİ

A- HAYATI

B- ESERLERİ

AHMED OĞLU ŞÜKRULLAH'IN HAYATI VE ESERLERİ

A- HAYATI

Şükrullah'ın doğum tarihiyle ilgili kesin bir bilgiye ulaşamadık. Nihal Atsız'a göre, Şükrullah (790/1388) yılında doğmuştur. Ahmed oğlu Şükrullah da 861 Muharrem'inde (1456 sonu) yazmaya başladığı *Behçetü't-Tevârih*'in başlangıcında yaşının yetmiş geçtiğini söylüyor. *Behçetü't-Tevârih*'in sonunda ise 22 yaşından beri Osmanoğulları'na dua ile meşgul olduğunu, yani onların hizmetinde bulunduğunu ve 22 yaşından, bu kitabı yazdığı tarihe kadar 51 yıl geçtiğini söylüyor. Demek ki kitabı (863/1461) de 73 yaşında iken bitirmiştir. Şu halde (861/1459) da 71 yaşında bulunan ve (863/1461) de de 73 yaşına ayak basan Şükrullah'ın, (790/ 1388) da doğmuş olduğuna dair olan görüş isabetli bir görüş olmaktadır.¹

Şükrullah'ın nereli olduğuna dair kaynaklarda kesin bir bilgi olmayıp, kendi eserlerinde de açıklayıcı bir bilgi mevcut değildir. *Edvâr-ı Mûsikî* adlı eserinin altıncı varışındaki şiirinde kadim yurdunun Çemişgezek² olduğunu belirtmektedir.³ Ancak kadim yurt, önceki yurt, daha önce yaşanan yer, eski yurt anlamına gelmektedir.⁴ Bazıkaynaklar bu bilgiye dayanarak Şükrullah'ın Çemişgezekli olduğunu söylemişlerdir.⁵ Fakat mevcut kaynakların çoğu Amasya'lı olduğunu yazmaktadır. Bursalı Mehmet Tahir : “*Şükrullah Amasyavî, Sultân Murad Sâni ve Fâtih devirlerinde vus'at-i ma'lûmâtı ve fazl-ı irfânı ile temeyyüz etmiş bir zat olup ilm-i*

¹ Nihal Atsız, *Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultânları Tarihi*, İstanbul, 1939, s. 1.

² Bugün Tunceli ili sınırları içerisinde bulunan bir ilçenin adıdır.

³ Ahmedoğlu Şükrullah, *Edvâr-ı Mûsikî*, vr. 6b.

⁴ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1993, s. 478.

⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu,-Ramazan Şeşen-Gülcan Gündüz-M. Serdar Bekar, *Osmanlı Mûsikî Literatürü Tarihi*, İstanbul, 2003, s. 30.

tıb ile⁶ mûsikîye de intisabı vardı. Her iki padişahada muşavurhâs olmak şerefine mazhar olmuştur. Rihleti 894'te olup, Şeyh Vefâ hazîresinde medfûndur."⁷ diye bilgi vermektedir. Ayrıca Kâtip Çelebi'nin Keşfü'z-Zünûn adlı eserinde "Şükrullah İbni'ş-Şehâbî Ahmed er-Rûmî"⁸ diye geçmektedir. O dönemde "Rûmî" Amasya ve Tokat çevresi anlamına da gelmektedir. "Amasya Tarihi" isimli kaynakta da Şükrullah'ın yaklaşık olarak (790/1388)'da Amasya'da doğduğu bildirilmektedir.⁹ Kaynakların hepsi de yaklaşık olarak Şükrullah'ın doğum tarihini aynı vermektedir.¹⁰

Hüseyin Hüsameddin Efendi'nin "*Amasya Tarihi*" adlı eserinde, Şükrullah'ın künyesi tam olarak şöyle verilmektedir: "*Şükrullah Çelebi Amasyalı'dır. Amasya ülamasından Mevlânâ Şehâbeddîn Ahmed Bâlî Çelebi b. Mevlânâ Zeyneddîn Siyavuş Çelebi b. Mevlânâ eş-Şeyh Selahaddin Evran bin Doğan es-Salgûrî ed-Dıfrîğî.*" Aynı bilgiler Bursalı Tahir Bey tarafından da verilmiştir. Bu bilgiler ışığında Şükrullah'ın şeceresini şöyle bir tabloyla gösterebiliriz:

⁶ Atsız, Ahmedoğlu Şükrullah ile tıpcı olan Şükrullah Şirvânî'nin karıştırıldığını söylüyor, a.g.e. , s.4.

⁷ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1956, s. 332.

⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, İstanbul 1991, s. 258.

⁹ Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, Hazırlayan: Mesut Aydın, Malatya, 2007, c. II, s. 60-61.

¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Hüsameddin Efendi, a.g.e. , s. 61; Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh*, s. 25; Mehmet Tâhir, a.g.e. , s. 332; Atsız, a.g.e. , s. 6; Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâiku'ş-Şakâik*; M. Orhan Bayrak, *Osmanlı Tarihi Yazarları*, s. 205 ; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, s. 20 ile, *Türk Ansiklopedisi* ve *Osmanlı Ansiklopedisi*'ndeki ilgili maddeler.

Salur Boyu'ndan Toğan	
I	
Divrikli Evran	
I	
I	I
Zeyneddin Zeki	Zeyneddin Siyavuş
I	I
Şehabeddin Ahmed	Yâr Ali
I	
Şükrullah ¹¹	

İkinci Murat ve Fatih Sultân Mehmed'in yakınında bulunan ve önemli görevler ifa eden Şükrullah'ın iyi bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. İlim meclislerinde ve önemli günlerde padişahın hep yakınında olmuştur. Şükrullah, Arap Edebiyatı ve Fars Edebiyatı derslerini Ali Yâr Çelebi bin Mevlânâ Zeyneddin Siyavuş Çelebi'den, Usûl-i Şer'iyye ve Kelâm derslerini de Şeyhül İslâm Gümüşlüzâde Mevlanâ Celâleddin Abdurrahman Çelebi'den almıştır. Daha sonra Bursa'ya giderek Molla Şemseddin Mehmed Fenârî'nin tedrisatından geçip, ilim meclislerinde bulunmuştur.¹²

İlim tedrisatını tamamladıktan sonra Bursa'da Sultâniye medresesinde göreve başladı daha sonra da Edirne'de dârul-hadîs müderrisi oldu. Daha sonra İkinci Murad'ın fevkalâde teveccüh ve itimadıyla Edirne kadısı oldu.¹³ 846 da İkinci Murat tarafından Karamanoğlu Mehmet Bey'e elçi olarak gönderildi. Bu görev Şükrullah'ın ilk siyasi görevi idi. Karamanoğlu Mehmet Bey İkinci Murat'la yaptığı savaşta

¹¹ Atsız, a.g.e. , s. 2.

¹² Hüsameddin Efendi, a.g.e. , s. 61.

¹³ Hüsameddin Efendi, a.g.e. , a.y .

yenildikten sonra Mevlanâ Hamza'yı elçi olarak ikinci Murat'a göndermiştir. İkinci Murat da karşılık olarak Şükrullah'ı elçi olarak göndermiştir.¹⁴

Şükrullah'ın ikinci siyasî görevi yine ikinci Murat tarafından Karakoyunlular'ın hükümdarı Cihan Şaha H.852 tarihinde¹⁵ elçi olarak gönderilmesidir.¹⁶ Bu görevi sırasında Osmanlı tarihi açısından önemli yere sahip olan “*Behçetü't-Tevarih*” için önemli bilgiler toplamıştır. Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah bir sohbet esnasında “Sultân Murad kardeşimdir” demiş. Elçi Şükrullah nasıl olduğunu sorunca Cihanşah Uygurca yazılı bir kitap getirerek orada Oğuzların tarihini okumuş ve “İşte biraderim Sultân Muradın nesebi Oğuzhanın oğlu bu Gök Alp'e ve Kara Yusufun nesebi de Denizalp'e çıkar” beyanında bulunmuştur.¹⁷

Siyasî görevlerle Sultanların güvenini ve sevgisini kazanan Şükrullah, ilim meclislerinde de kendini iyi yetiştirdiği içinde halk tarafından seviliyordu. Hem dinî ilimlerde, hem edebiyatta, hem tarihte, hem de mûsikî'de eser telif edecek seviyede ilim ve irfan sahibi idi. Siyasî görevlerden sonra bir süre de Bursa kadısı olarak görev yaptı.¹⁸ Bazı eserlerini de burada yazmıştır. *Cami'u'd-da'vât* isimli eserini 1463-1464 tarihleri arasında Bursada yazmıştır.

Siyasî görevlerinin yanı sıra Türkçe, Arapça ve Farsçayı çok iyi seviyede kullanan Şükrullah, üç dilde de eser te'lif etmiştir.¹⁹ İkinci Murat'ın emriyle Türk mûsikîsinin temel kitaplarından birisi olan Safiyüddîn Abdü'l-Mü'min el-Urmevî'nin *Kitabu'l-Edvâr* isimli eserini Arapçadan Türkçeye tercüme etmiştir.

¹⁴ Türk Ansiklopedisi, c. II, s. 316.

¹⁵ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çeviren: Coşkun Üçok, Ankara, 1992, s. 20.

¹⁶ Atsız, a.g.e. , s. 3.

¹⁷ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi*, İstanbul, 1990, s. 25.

¹⁸ Hüsameddin Efendi, a.g.e. , s. 61.

¹⁹ Osmanlı Ansiklopedisi, c. II, s. 597.

Çalışmamızın konusu olan bu eseri tercüme ederken, geniş açıklamalarda ve ilavelerde bulunmuştur. Birebir tercüme değildir.

İkinci Murat'ın ölümünden sonra Fatih Sultân Mehmet'in hizmetine giren Şükrullah'ın Fatihin yanında da önemli bir yeri vardı. H.861/1457 yılında Şehzade Beyazıt ile Mustafa'nın sünnet merasimlerinde Fatihin sağında Mevlânâ Fahrettin, solunda Mevlanâ Tûsî, karşısında ise Hızır Bey Çelebi ile Şükrullah oturuyordu.²⁰ Padişaha bu derece yakın olmasının nedeni hem devlet adamlığı hem de ilim erbâbı olmasındandır. Sünnet merasimi sırasında Şükrullah "*Behçetü't-Tevârih*" isimli eserinin önemli bir kısmını yazmış ve Edirne'ye getirmiş bulunuyordu. Hızır Beğ Çelebi ve Mevlânâ Tûsî bu eserin başındaki takrizlerini büyük ihtimalle bu sırada yazmışlardır.²¹

Fatih Sultân Mehmet döneminde Mısır'a elçi olarak gönderilmiştir. Oradaki büyük ilim adamlarının da takdirini almıştır.²² Bursalı Mehmet Tahir Efendi "*Osmanlı müellifleri*" isimli eserinde Şükrullah'ın hac dönüşünde Mısır'a uğrayıp oradaki âlimlerle görüşüp sohbet ettiğini ve oradaki âlimlerden feyz aldığını belirtmiştir.

Şükrullah'ın nerede ve ne zaman öldüğü hakkında kesin bilgi yoktur. Hoca Sadeddin Efendi'ye ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi'ye göre H. 894/1489 yılında öldüğü sanılıyor. İstanbul'da Şeyh Vefa mezarlığında medfûn olduğu belirtilmiştir.²³

²⁰ Atsız, a.g.e. , s. 4; Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, s. 25; Türk Ansiklopedisi, c. II, s. 316.

²¹ Atsız, a.g.e. , s. 4.

²² Hüsameddin Efendi, a.g.e. , s. 61.

²³ Sadeddin Efendi, a.g.e. , s. 85; Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, C. III, s. 332.

Amasya Tarihi'nin yazarı Abdi Zâde Hüseyin Hüsameddin Efendi'ye göre ise H.864 de vefat etmiştir.²⁴

Şükrullah'ın Ahmed Çelebi adında bir oğlu olduğu biliniyor. Sultân Cem Bursa'yı H.886/1482 tarihinde zaptettikten sonra II. Beyazıt'a bir elçi heyeti göndermişti. Bu heyette Çelebi Sultân Mehmed'in kızı Selçuk Sultânı ve Mevlânâ Ayasla birlikte Şükrullah oğlu Ahmed Çelebi de bulunmaktaydı.²⁵ *Amasya tarihi'nin* yazarı Abdi zade Hüseyin Hüsameddin Efendi Şükrullah'ın iki oğlu olduğunu isimlerinin; Muhyiddin Mehmed ve Şemseddin Ahmed olarak zikretmiştir.²⁶

Şükrullah'ın mûsikî kişiliğiyle ya da bestekârlığıyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlamadık. Ancak güçlü bir ilim adamı olduğunu eserlerinden, dirâyetli bir devlet adamı olduğunu da sultânların yakınında bulunmasından anlıyoruz. Ayrıca hemen hemen bütün eserlerinde şiire yer verdiğinden dolayı iyi bir şâir olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda çalgı yapımıyla ilgili derin bilgisine bakarak iyi bir saz yapımcısı olduğunu düşünebiliriz.

²⁴ Hüsameddin Efendi, a.g.e. , vr. 134.

²⁵ Atsız, a.g.e. , s. 5.

²⁶ Hüsameddin Efendi, a.g.e. , s. 133.

B- ESERLERİ

1- Behçetü't-Tevârih: Şükrullah'ın yukarıda da belirttiğimiz gibi en önemli eseridir. Şükrullah bu eseri H.861/1456-H.863/1459 tarihleri arasında Farsça olarak yazmıştır. Eser on üç babbdan oluşmuş tek cilt halindedir. Eser bittikten sonra. Fatih Sultân Mehmed'in meşhur sadrazamı Mahmut Paşa'ya ithaf olundu.²⁷ Yedisi Türkiyede olmak üzere dünyada 13 yazması bulunmaktadır.

Önemli Osmanlı tarihlerinden birisi olan Behçetü't-Tevârih, Yıldırım Beyazıt'tan sonra şehzâdeler dönemi, İkinci Murt ve Fatih dönemiyle ilgili yerleri birinci el kaynak olmasından dolayı nâdide bir yere sahip, ayrıca içinde ansiklopedik bilgiler ve genel tarihle ilgi önemli bilgiler vardır. Aynı zamanda Şükrullah'ın istifa ettiği kaynaklar arasında bugün kaybolmuş coğrafi eserler de bulunduğundan Behçetüt-Tevârih Coğrafya bakımından da değerli olduğunu söyleyebiliriz.²⁸

Bu eser Kânunî Sultân Süleyman zamanında Mustafa Farisî adlı bir şair tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Yeniçeri ağası Mehmet Ağanın Behçetü't-Tevârihi Mustafa Fârisiye vererek tercüme etmesini istemesi üzerine 13 eylül 1530 da tercümeye başlamıştır, oldukça ağdalı bir dille yapılan tercümenin adı "*Mahbubu kulûbil-'arifin*"dir. Mukaddimesini kendi yapan Farsî Bazı değişiklikler yapmıştır.

Behçetü't-Tevârihi ilk olarak Theodor Seif 1925'te Farsçasını ve Almanca tercümesini neşretti. 1939 da eserin başındaki eski Türklere ait parça ile Osmanlılar bölümünü Atsız Türkçeye çevirerek *Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultânları Tarihi*

²⁷ Atsız, a.g.e. , s. 4; M. Orhan Bayrak, a.g.e. , s. 205.

²⁸ Franz Babinger, a.g.e. , s. 21.

adıyla yayınlamıştır. 1949 da yalnız Osmanlılara ait bölümü Osmanlı Tarihleri adlı cildin ikinci kitabı olarak tekrar yayınlanmıştır.²⁹

2- *Menhecü'r-Reşâd Fî Sulûki'l-İbâd*: Şükrullah bu eserini 1460 yılında yazmış, ibâdet ve muamelatla ilgili bir eserdir.

3- *Câmiu'd-Da'vâd*: 1464 yılında yazılmış bir dua kitabıdır. Türlü hallerde, zamanlarda ve yerlerde okunacak duaları yazmaktadır.

4- *Enîsü'l-Ârifin*: Kâtip Çelebi “*Keşfü'z-Zünûn*” isimli eserinde “Fatih’in bilginlerinden Ahmed oğlu Şükrullah’ın eseridir” diye bahseder. Fatih Sultân Mehmet döneminde yazıldığı kuvvetle muhtemeldir.

5- *Kasîde-i İmâli Şerhi*: Bu eserin kelâma ait olduğunu “*Menhecü'r-Reşâd*” adlı eserinin başlangıcında kendisi söylüyor.³⁰

6- *Fütûhât fî'l-Cifr*: Atsız bu eserin Amasyalı Şükrullah’ın olmayıp, Şirvânî Şükrullah’a ait olduğunu ifade ediyor.³¹

7- *Edvâr-ı Mûsikî*: Şiir ve mûsikîyi çok seven II. Murat’ın emriyle Türk mûsikîsinin ana nazariyat kaynağı olarak kabul edilen Safiyüddin Abdül-Mü’min Urmevî’nin “*Kitabül-Edvâr*” isimli Arapça eseri geniş ilavelerle Türkçeye çevirdiği eserdir. Şükrullah’ın gençlik döneminde yazdığı bir eserdir. Safiyüd-dîn Abul-Mü’min Urmevî’nin 15 fasıl olan *Kitabü'l-Edvâr* adlı eserinin tercümesinden sonra 20 fasıl daha eklemiştir. Bazıkaynaklarda İkinci Murt’ın Şükrullah’a iki mûsikî kitabı daha telif ettirdiği³² yazılsa da, diğer kitapla ilgili şimdilik her hangi bir bilgiye ulaşamadık. Ayrıca Urmevî’nin *e'l-İkâ* isimli Farsça eserini de Türkçe’ye tercüme

²⁹ Ahmet Kavas, “Şükrullah”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. XIV, s. 597.

³⁰ Atsız, a.g.e. , s. 4.

³¹ Bayrak, a.g.e. , s. 205.

³² Nazmi Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi*, c. I, s. 320.

ettiği bildirilmiştir.³³ Ancak Türkiye’de taradığımız kütüphanelerde böyle bir esere rastlayamadık. Ümit ederiz ki başka bir araştırmacı en kısa sürede eseri bulur ve ilim dünyasına kazandırır.

Ahmedoğlu şükrullah’ın hayatı ve eserlerinden sonra şimdi de onun müstakil eseri Edvâr-ı Msikîsi’ne geçiyoruz.

³³ Fazlı Arslan, *Safiyüddin Abdülmü’min el-Urmevî ve er-Risâletü’ř-şerefiyyesi*, s. 30.

İKİNCİ BÖLÜM

EDVĀR-I MŪSİKĪNİN TANITIMI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

A- TANITIMI

B- EDVĀR-I MŪSİKĪNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE İNCELENMESİ

C- EDVĀR-I MŪSİKĪNİN TRANSKRİBİ

EDVĀR-I MŪSİKĪNİN TANITIMI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

A-TANITIMI

1- EDVĀR-I MŪSİKĪNİN NŪSHALARI

Edvâr-ı Mûsikînin şu ana kadar yaptığımız çalışmalarda Türkiyede sadece bir nüshası olduğunu tespit ettik. O nüsha da merhum Rauf Yektâ Bey'in kütüphanesine sahip olan torunu Yavuz Yektay Beyin elindedir.

İlk olarak çalışmamıza vesile olan dökümanlar, İSAM kütüphanesinden aldığımız fotokopiler de bu nüshadan çekildiği anlaşılmakta'dır. Değişik yerlerde bulunan fotokopiler de her şeyi aynı olduğu için kanaatimizce aynı nüshadan çoğaltılmıştır. Merhum Rauf Yekta Bey'in torunu Yavuz Yektay Bey'in ifadelerine göre İkinci Murt Han'a sunulan nüsha budur. Rauf Yekta Bey'in kütüphanesine nasıl geldiği konusunda kesin bir bilgi yoktur. Yine Yavuz Yektay Bey'in ifadelerine göre Rauf Yekta bey kitaplarının çoğunu satın almıştır. Ancak Yenikapı Mevlevîhanesi yangınından sonra bazı kitaplar Rauf Yekta beye verilmiştir. O dönemde Rauf Yekta bey Mevlevî hânede hem neyzenlik hem de neyzen başı olarak görev yapmıştır.³⁴ Yine Yavuz Bey'in ifadelerine göre *Edvâr-ı Mûsikî* Mevlevîhaneden de gelmiş olabilir, Rauf Yekya Bey'in satın aldığı kitaplardan olabilir. Ancak kanaatimizce Mevlevîhanenin belirtisi herhangi bir mühre ve ya belirtiyeye rastlanamadığından dolayı, Rauf Yekta Beyin satın aldığı kitaplardan olma ihtimali daha kuvvetlidir.

³⁴ Süleyman Ergüner, *Rauf Yekta Bey*, İstanbul 2003 s. 27.

2- EDVÂR-I MÛSİKİNİN HATTI VE EBATLAR

a- Kullanılan Hat

Edvâr-ı mûsikî nesih hattıyla çok düzgün ve okunaklı bir şekilde yazılmıştır. Ancak zamanla varakların bazı yerlerinin deforme olması ve bazı yerlerinde de mürekkep yayılması olduğundan zaman zaman kelimelerin okunmasında güçlük çekilmiştir. Ayrıca kelimeler harekeli olarak yazılmıştır. Bu da genel olarak okunuşu kolay kılmıştır. Eserin yazılı kısmı 121 varaktır. Fotokopilerde varaklar yanlış numaralanmış, bazı varaklar eksikti bazı varaklarda tekrar çekim vardı. Eserin aslına bakarak eksik sayfaların fotoğrafını alıp ekledik, tekrar olanları çıkarttık ve varak numaralarını yeniden düzenledik.

b- Kullanılan Mürekkepler

Mürekkep olarak siyah ve kırmızı renkli mürekkepler kullanılmıştır. Konu başlıkları, âyetler, fasıllar, notalar ve bazı çizimlerde kırmızı renkli mürekkep kullanılmıştır. Diğer anlatım yazıları ve bazı çizimler ise siyah mürekkeple yazılmıştır.

c- Eserin Ebatları

Eserin eni on üç santim üç milimetredir (13.3cm.). Boyu on altı santim beş milimetredir (16.5cm.). Cildi ile birlikte kalınlığı iki santim sekiz milimetredir (2.8 cm.). Kapakları ebrû ile kaplanmış karton kapaktan yapılmıştır. Eserin tam sırtında koyu mürekkeple **Edvâr-ı Mûsikî** yazılıdır. Ne yazık ki kapakları kopuk vaziyettedir. Yavuz

bey eserin orijinalliği bozulmasın diye eseri olduğu gibi muhafaza etmektedir. Bazı varaklarındaki tahribatlar olsa da eserin günümüze kadar gelmesi büyük bir şanstır. Eserin baş tarafında kapaktan sonra turuncu renkte iki varak vardır. Ondan sonra kirli beyaz bir varak var, varağın sağ tarafı boş sol tarafında ise “*‘Âlim kâmil Safiyüddin rahimehullâhu tasnif kıldığı kitabdır*” ibaresi yazılıdır. Eserin sonunda da dört boş varak vardır. Daha sonra eserin baş tarafında olduğu gibi turuncu renkte iki varak vardır .

Yavuz Yekta Bey güzel bir hatla yazılan bu yazının aynı zamanda hattat olan dedesi neyzen başı merhum Rauf Yekta Bey’e ait olduğunu söylemiştir. Sanki kullanılan mürekkep ve yazılan hat bu bilgiyi doğrular gibidir. Çünkü mürekkep ve hat eserin iç yazısıyla farklıdır. Daha sonra bir varak daha vardır. Bu varağın sağ tarafında “*Besde iķâ’ devr ve nağme fasl-ı evvel nağmede hiddet ve şekil bildürür. ‘İlm-i mûsikînin ba’zı beyanı nağmenin biri birine muvâfik ya muhâlif olduğunu bilmene te’lîf dirler. İki nağme arasında olan zamana iķâ’ dirler. Altı vezin diye iki nağmeden ne sûret gözüdür ki samahhına tabi’at hükm ider*” diye yazı vardır. Buradaki yazı karakteri Rauf Yekta Beyin kitabın içerisinde yaptığı açıklamalarda kullandığı yazı karakterine uymaktadır. Bu yazıyı da Rauf Yekta Bey yazmış olabilir. Sol tarafında ise varağın en üst ortasında “*Risâle min ‘ilmi’l-edvâr*” yazısı okunabiliyor. Bunun dışında yazılar var ama okunamamaktadır. Kanaatimizce baş taraftaki iki varakta son iki varak gibi boş olup müellifin dışındakiler tarafından yazılmıştır. Eserin bazı varaklarında tadilat yapılmıştır.

d- Edvâr-ı Mûsikî'nin İçeriği

Şükrullah esere hamdele (Allaha şükür), salvele (peygamber s.a.v.'e salavât) ile başlamıştır. İkinci Murat Han'a övgüler yaptıktan sonra Osmanlı hizmetinde olmanın onuru gururu ve üstünlüğünü anlatmıştır. Daha sonra mûsikînin güzelliklerinden bahsederek girizgâhını tamamlamıştır. Eserin ilk on beş faslı Safiyüd-din Abdul-Mü'min Urmevî'nin *Kitâbu'l-Edvâr* isimli eserinin Türkçe tercümesi olduğu için Türk mûsikîsinin nazariyatını anlatmıştır. Bu arada bire bir tercüme yapmayıp zaman zaman kendisi bazı eklemeler yaparak kendi fikirlerini de anlatmıştır. On altıncı fasıldan itibaren Türk mûsikîsinde kullanılan bir çok mûsikî âletlerinin yapım tekniklerini anlatmaktadır. Ayrıca hangi âletin hangi ağaçtan daha iyi yapıldığını anlatır. Bu yönüyle diyebiliriz ki Türk mûsikîsi çalgı âletlerini anlatan ilk Türkçe eserdir. On altıncı kısım dan itibaren olan kısımların telifinde Şükrullah, İbni Sînâ'nın, Farabî'nin Kemal Tebrîzî'nin Hüsameddin Şeyh Hâsân Kazurûnî'nin ve İhvân-ı Safâ'nın eserlerinden faydalandığını belirtmiştir. On beşinci faslın sonunda Şükrullah şöyle demiştir:

“Safiyüddîn Abdul-Mü'min rahmetullahi ‘aleyhi rahmeten vasî‘aten tasnif kıldığu kitabun tercümesinden fâriğ olduk. Şuru‘ kılalum bir nice üstadlar ‘alimler ve fazıllar tasnif kıldıkları kitablara. Şeyh Ebu ‘Ali Sîna kitabına İbn-i Nâsır kitabına ve üstad Kemal Tebrizî kitabına ve Hüsamed-din Şeyh Hasan Kazurunî kitabına ve İhvân ‘us-Safâ kitabına rahmetullahi ‘aleyhim ecma‘în. Ve yigirmi bir fasıl dağı bularun kitablarından

bu kitaba derc idelüm. Ta mübtedilere hiç nesne müşkil olmaya. Ve ol ‘alimlerün sözi dahı yirde kalmaya”³⁵. Daha sonra giriş (tel) yapım tekniklerini de anlatmaktadır. Sese zarar veren ve sese iyi gelen bitkilerden bahsetmektedir. Bir mûsikî şinasın bir meclise girdiği zaman edep ve erkânından aynı zamanda hangi mecliste hangi makamın uygun olduğunu belirtmiştir. Günün hangi saatinde hangi makamın uygun olduğunu yazmıştır. Dört anâsırdan bahsetmiştir. En sonunda da terkiplerin isimleri ve nasıl oluştuğuna dair ma‘lûmat vermiş ve eseri tamamlamıştır. Ayrıca eser mûsikî nazariyatı ve mûsikî âletlerinin yanı sıra sanki bir ahlâk kitabı gibidir. Dinî ve ahlâkî nasihatleri sürekli telkin etmiştir.

B- EDVÂR-I MÛSİKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE İNCELENMESİ

1- Eserin Giriş Kısmı

Şükrullah eserine besmeleden sonra Allah’ın ululuğunu ve bütün kâinâtın onu tesbih ettiğini bildirerek, âyetlerden deliller getirerek şükürle başlıyor. Sonra Peygamber (S.A.V.) efendimizi överek ona salât ve selâmla devam ediyor. Zaman zaman şiirlerle süsleyerek Allaha kul Peygambere ümmet olmakta gayret eden âlim, fâzıl ve ariflerin gayretlerini anlatıyor. Aynı zamanda devlet hizmetinde olmanın güzelliğini ve mutluluğunu anlatmıştır. Mûsikînin güzelliklerinden ve faziletlerinden bahsettikten sonra bu ilmi hünerli ve faziletli kâmil insanların yapabileceğini belirtmiştir.

³⁵ Ahmedoğlu Şükrullah, *Edvâr-ı Mûsikî*, vr. 90 b.

Büyük övgülerde bulunduğu kılıç sahibi zatın (bu kitap II. Murat Han'ın emriyle yazıldığı için adı geçen zatın II. Murat Han olduğu ileri sürülebilir), “*Kim bu kitabı Türk diline tercüme edip Türk halkının anlayacağı biçimde yapabilir?*” diyince Şükrullah'ın kitabı eline alıp incelediğini ve Safiyüd-dînin telif ettiği kitap olduğunu belirtmiştir. Kendisinin yeterince sanat ehli olmamasına ve bu işin yapılmasının zorluğuna rağmen insanlara faydalı olmak ve sultânın himmetini kazanmak için bu işe başlamıştır. Şükrullah, musikî üzerine telif edilen eserlerin anlaşılmasında zorluk çekildiğinden bunları anlaşılır hale getirmek için elinden gelen bütün gayreti sarf ettiğini belirtiyor.

Mukaddime-i Kitab:

Bu kısımda mûsikinin aziz şerif ve latif bir ilim olduğunu, bazı ilimlerin musikî ilmini bilmeyince o ilimlerin bilinemeyeceğini belirtmiştir. Diğer musikî nazariyat kitaplarında da olduğu gibi bu ilmin kurucusu Fisagor'un hikayesini anlatır. Fisagor, Eflatun, Aristo ve Batlamyusun bu ilmin kurucuları olduğunu, daha sonra ki âlimlerin bunların tasniflerini kabul ettiklerini yazmıştır. Davut (a.s.)'ın dua ederken sazlarla niyaz ettiğini yazıyor. Bu ilmîn önce Yunan halkı içinde, sonra Fars kavmi arasında daha sonra Arap kavmi arasında meşhur olduğunu, ondan sonra Rûm³⁶ kavmi arasında meşhur olduğunu yazıyor. II.Murat Han'a büyük övgülerden sonra onun ilim, şiir ve mûsikî meclislerine katılmasını desteklemesini ve o meclislerin güzelliğini anlatıyor. Rum halkının âbad bir kavim olduğunu belirtmiştir. Bu ilme câhiller ve ahmaklar katında rağbet olmadığını ve câhillerin âlimlere düşman olduğunu belirtmiştir. En sonunda

³⁶ *Keşfüzzünûn*' nun 257. sayfasında Kâtip çelebeye göre *Rûm*, Anadolu veTrakya anlamındadır.

mûsiki ilmi hakkında bilgi verdikten sonra kitabın otuz altı fasıl olduğunu ve fasılların konusunun ne olduğunu yazmıştır. Ancak eser otuz beş fasılda bitmiştir.

Birinci Fasıl

Bu fasılda nağmenin ta‘rifi yapılarak hiddet ve sakîl yani seslerin tizlik ve peslik yönü incelenmiştir. Araplarla, Acemlerin peslik ve tizlik terimlerini karşılaştırılıyor. Tellerin uzunluğuna ve kısalığına göre seslerin tiz veya pes olacağı incelenmiştir. Nefesli sazlarda da tizlik ve pesliğin, deliklerin yakınlığı ve uzaklığıyla ilgili olduğu belirtilmiştir.

İkinci Fasıl

Bu bölümde perdelerin ve telli sazların parmakla basılıp ses çıkarılan perdeler anlatılmaktadır. Telli müzik âletlerinin klavye kısmındaki perdelere “destan”, çoğuluna da “desâtîn” denir. Edvâr kitaplarında çalgının telini temsil ettiği kabul edilen bir çizgi üzerinde bu noktalar gösterilir “*Mutlak veter*” (telin parmak basılmadan açık olan pozisyonu) adı verilen bu çizgiye Safiyüddin tarafından bir ucuna A diğer ucuna da M harfi konmuştur. A noktası “*Câribü’l-Enf*” denilen pes taraftaki son noktayı (burun tarafı, küçük eşik), M noktası ise “*Câribü’l Muşt*” denilen tiz taraftaki son noktayı (harak tarafı, büyük eşik) temsil eder.³⁷ Tel üzerinde sesler bölünmüş, oranlar ve seslerin tizliği-pesliği incelenmiştir.

³⁷Mehmet Nuri Uygun, Safiyüddin Abdu’l-Mü’min Urmevî ve Kitâbü’l-Edvârı, M. Ü. , S. B. E. , Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996, s. 135.

Üçüncü Fası

Aralıkların biri birine oranları inceleniyor. Aralığın iki sestem oluşturduğunu, aynı seslerin aralık olamayacağı izah ediliyor. Aralığın uyumlu ve uyumsuz olarak iki türlü olduğu anlatılıyor. Ruhun lezzet aldığı aralığa uyumlu aralık (bu‘d-u müttetik), ruhun lezzet almadığı aralığa da uyumsuz aralık deniyor. Edvâr kitaplarında aralığa “bu‘d” adı verilmiş ve bu mesafelerin oranları ayrı bölümlerde incelenmiştir. M.Ö. VI. yüzyılda Phthagoras ses aralıklarının oranlarını belirlemiştir. Bu oranlardan Bazıları bugün bile ilmi geçerliliğini korumaktadır. Aralıklar ya bir melodi “ezgi” içinde arka arkaya sese ezgisel olarak, ya da iki sesin aynı anda tınlamasıyla armonik olarak duyulmaktadır.³⁸ Ayrıca büyük aralıklar, küçük aralıklar ve bunların oranları anlatılmıştır.

Dördüncü Fası

Kulağa hoş gelmeyen “tenâfür” uyumsuz aralıklar ve bu uyumsuzluğun dört sebebi anlatılıyor.

Beşinci Fası

Kulağa hoş gelen uyumlu aralıklar ve uyumluluk sebepleri anlatılıyor. Aralıkların nasıl kullanılırsa uyumlu ve hangi şekilde kullanılırsa uyumsuzluğun ortaya çıkacağı anlatılıyor. Aynı zamanda dörtlüler ve beşliler izah ediliyor.

Altıncı Fası

Devirleri ve devirlerin oranları anlatılıyor. Dörtlülerin ve beşlilerin biri birine eklenmesinden meydana gelen makamları bildiriyor. Daireler şeklinde çizim yapıp

³⁸ Nuri Uygun, a. g. e. , s. 147.

gösteriliyor. Uşşak, Nevâ, Bûselik, Rast, Hüseyinî, Hicazî olarak altı makamın çizimleri yapıp izah ediliyor. Ayrıca her dairenin bütün daireler içindeki yeri gösteriliyor.

Yedinci Fası

İki telli sazların çalınmasının kâideleri anlatılmıştır. İki telin biri birine dörtlü aralıkla akortlanmasını ve ortaya çıkan sesleri göstermiştir.

Sekizinci Fası

Udu ve udun tellerinin bağlanmasını, ses aralıkları bildirilmiştir. Önceki üstadlarında uda beş tel taktıkları belirtiliyor. Beş telin isimleri aşağıdan yukarıya isimleri şöyledir: *hād, zîr, meşnā, meşleş* ve *bam*. Udun klavyesinde parmakların basıldığı ses yerleri ve hangi notaya hangi parmakla basılacağı izah edilmiştir.

Ud mûsikî nazariyatı üzerine yazılan bütün kitaplarda işlenmiştir. Bu kitapların bazılarında da sesler tanburla, çenk ve ney ile izah edilmiştir.

Dokuzuncu Fası

Meşhur oniki makamların isimleri ve sesleri incelenmiştir. Uşşak, Nevâ, Buselik, Rast, Irak, İsfahan, Zîrefkend, Zengüle, Rehavî, Hüseyinî, Hicaz'dır³⁹ diyerek makamların isimleri ve oluşum şekilleri yazılmıştır.

Aynı yüzyılda yazılan mûsikî nazariyat kitalarından Hızır bin Abdullah'ın Kitabü'l-Edvârında, Yusuf kırşehrî'nin Risâle-i Mûsikîsinde, Bedri Dilşad'ın Murat Namesinde, Lâdikli Mehmet Çelebinin Zeynü'l-Elhân ve Fethiyyesinde, Fethullah Şîrvânî'nin Mecelletün fi'l-Mûsika'sında, Seydî'nin Matla'ında da makamlar on iki

³⁹ Büzürg makamı unutulmuş, orjinal metinde de yazılı değildir.

olarak geçmektedir. Bazı makamların isimleri küçük farklılık göstermektedir. Mesela bazılarında zengüle-zîrgüle, bûselik-ebûselik, hicâzî-hicaz olarak geçmektedir. Makam sıralamaları bazılarında farklıdır.

Bu dönemde âvâzeler ya da âğâzeler bazı ilim adamlarına göre altı, bazılarına göre ise yedidir. Şükrullah, Şirvânî ve Hızır bin Abdullah'a göre; Geveşt, Gerdaniye, Nevruz, Selmek, Mâye, Şehnâz isimleriyle altı tanedir. Kırşehirî, Lâdikli Mehmet Çelebi, Seydî ve Bedri Dilşad ise yukarıdaki âvâzelere Hisar'ı da ekleyerek sayıyı yediye çıkarmışlardır. Şükrullah bu ilm adamlarıyla aynı dönemde yaşamasına rağmen âvâzeler konusunda Safiyuddin ile aynı görüşü paylaşmıştır.

Onuncu Fasil

Makamların aldıkları ortak sesler bildirilmiştir. Uşşak, Nevâ, Bûselik makamlarının aldıkları ortak seslerle bir dairede toplanmıştır. Rast makamıyla Hüseyinî makamı bir dairede bulunur. Rehavî ile Zengülenin bazı yerde muvâfık. Bazı yerde muhâlif olduğu belirtilmiştir. Irakla zengülenin biri birine muhâlif olduğu bildirilmiştir.

Onbirinci Fasil

On yedi tabakadan bahsedilmiştir. Bu tabakaların birincisi A (Rast), ikincisi H (Çargâh), üçüncüsü Yh (Acem), dördüncüsü h (Kürdî), beşincisi YB (Bayâtî), altıncısı B (Şûrî), yedincisi T (Sabâ), sekizincisi YV (Evc), dokuzuncusu V (Segâh), onuncusu YC (Hisar), on birincisi C (Zengüle), on ikincisi Y (Uzzal), on üçüncüsü YZ (Mâhur), on dördüncüsü Z (Bûselik) on beşincisi YD (Hüseyinî), on altıncısı D (Dügâh) on

yedincisi YA (Nevâ) dır. Ayrıca makamların ses aralıklarını bozmadan değişik perdelere göçürülebileceği anlatılmıştır.

On İkinci Fasl

Bu bölümde o dönemde fazla bilinmeyen ud akortları anlatılmaktadır. Ancak bu akortların zor olduğunu ve bu akortla çalacak müzisyenin çok usta ve maharetli olması gerektiği bildirilmiştir.

On Üçüncü Fasl

Usûlün mahiyeti ve usûllerin devirleri anlatılmıştır. Bu usûlleri öğrenmek ve anlamak için çok mesai, emek sarf etmenin yanı sıra anlayışın ve idrak gücünün olması gerektiği izah ediliyor. Sebeb-i sekîl, sebeb-i hafif, veted-i mecmu, veted-i mefruk, fasıla-i suğrâ, fasıla-i kübrâ gibi usûlün temel unsurları olan terimler açıklamıştır. Sekîl-ü evvel, sekîlü's-sânî, hafîfüs-sekîl, sekîlü'r-remel, remel, hafîfür-remel, hezec 1, hezec 2 ve fahte usûlleri daireleriyle birlikte yazılmıştır. Bazı usûl dairelerinde nakralar (vuruşlar) yazılmamıştır. Yazılmayanları nakralarına bakarak yazdık.

XV.yüzyılda telif edilen eserlerde usul (ritim) konusu oldukça farklılık göstermektedir. Bazılarında usullerin altı olduğu,⁴⁰ bazılarında sekiz, bazılarında ise yirmibir⁴¹ olarak geçmiştir. Bu dönemde en geniş usul bilgileri Fethullah şirvânî'nin Mecelletün fi'l-Mûsikasında işlenmiştir.

⁴⁰ Sadrettin Özçimi, *Hızır bin Abdullah ve Kitabü'l-Edvâr*, M. Ü. B. Y. L. T. İstanbul, 1989, s,173.

⁴¹ Akdoğan, a. g. e. , s, 242-259.

Usûller konusunda Şükrullah el-Urmevî'nin beyan ettiği usullerin dışında herhangi bir ilave yapmamıştır. Aynen kabul etmiştir. Ancak usûllerin bazı vuruşlarında değişiklik yapmıştır.

On Dördüncü Fası

Makamların etkilerinden bahsetmektedir. Hangi insanlara hangi makamların etkili olacağı anlatılmaktadır. Kuvvetli insanların sohbetinde 'Uşşak, Bûselik ve Neva makamlarının uygun olacağı, yumuşak tabiatlı insanlara Rast, Nevruz, İsfehan ve Óırağ makamlarının uygun olacağı, sakin ve hüznü insanlar içinde Büzürk, Râhavî ve Zirefkend makamlarının uygun olacağı anlatılmıştır.

Onbeşinci Fası

Mûsikî ilminin uygulaması hakkında bilgi verilmiştir. Şiirler üzerinde ne kadar vuruş yapılması gerektiği gösterilmiştir. Ayrıca on iki makamın devrlerini tablolar çizilerek anlatılmıştır. Bu makamlar şunlardır: Uşşak, Ebûselik (Bûselik), Nevâ, Rast, Hüseyinî, Hicâzî, Râhevî, Zengüle, İraq, İsfehan, Zirefkefkend, Büzürk. Şükrullah buraya kadar olan fasılların Safiyü-din Abdül-Mü'min Urmevî'nin tasnif ettiği *Kitâbü'l-Edvârın* Türkçe tercümesi olduğunu söylemiş, mûsikî ilmine yeni başlayanlara kolaylık olsun diye bu kitaba on bir fasıl daha eklediğini belirtmiştir. Bu yirmi bir fasıldaki

bilgileri Fârâbî'nin, İbni Sinâ'nın, Kemal Tebrizî'nin, Hüsameddin Şeyh Hâsân Kazurûnî'nin, İhvânı Safâ'nın eserlerinden topladığını belirtmiştir.⁴²

On altıncı fasıldan itibaren saz yapım kısımları ilk Türkçe sazların yapımını anlatan kısımlardır. Edvâr-ı Mûsikî bu yönüyle de önemli bir kaynaktır. Entruman (çalgı) yapımıyla ilgili bölümlerde önemli bilgiler veren Şükrullah yaşadığı dönem itibarıyla seçkin bir yere sahiptir. Daha önce enstruman yapım teknikleri ile ilgili Türkçe esere raslanmamaktaydı. Bundan dolayı Şükrullah kendi döneminde önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bu dönemde telif edilen eserlerde sazların çalınmasıyla ilgili metot bilgileri vardır. Ancak çalgı yapımıyla ilgili bilgiler sadece Şükrullah'ın eseri Edvâr-ı Mûsikîde işlenmiştir. Bu yüzden Edvâr-ı Mûsikînin önemi bir kat daha artmaktadır. Ancak bu eserde Türk Mûsikîsi'nin ses perdelerini en güzel şekilde gösteren tanbur konusunda hiç bir malumat veilmemiştir.

Onaltıncı Fasil

Ud yapımı olarak hangi ağacın uygun olduğu ve yapım teknikleri anlatılmıştır. Şahçub ve servi ağacından iyi ud yapılacağı, ancak ağacın kendiliğinden kuruması gerektiği belirtilmiştir. Udun resmi çizilerek şekli ve telleri gösterilmiştir. Udun tellerinin isimleri ve tellerin nasıl olması gerektiği anlatılmıştır. Ayrıca udun nasıl çalınacağına dair metot verilmiştir.

⁴² Sazların yapımıyla ilgili bölümleri Hâsân Kâşî'nin *Kenzü't-Tuhaf* isimli eserindeki sazlar kısmıyla hemen hemen aynıdır. Tâki Bineş “*Mûsikî'de üç Farsça Risale*” adı altında 1993'te Tahran'da yayınlamıştır.

Onyedinci Fasl

Yaylı sazlardan ıklığın Şekli çizilerek yapım teknikleri anlatılmıştır. Iklığın gövdesinin ince ve yüzündeki derinin de ceylan derisi olması tavsiye edilmiştir.

Onsekizinci Fasl

Rebâbın yapım teknikleri anlatılmıştır. Zerdâli ağacından teknesinin yapılıp teknenin süt içerisinde kaynatılırsa ağacı iŐlerken kolaylık sağlayacağı belirtilmiştir. Ayrıca rebâbın ikiŐerli üç gurup teli olduğu, zîr, hâd, mesnâ diye isimleri ve bu tellerin nasıl olması gerektiği anlatılmıştır.

Ondokuzuncu Fasl

Nefesli enstrumanlardan Mizmârın resmi çizilerek yapım teknikleri anlatılmıştır. İki parçadan olduğunu, bir parçasının kamıŐtan, diğer parçasınınsa ağaçtan olduğu ve deliklerinin nasıl olması gerektiği izah edilmiştir.

Yirminci Fasl

Yine nefesli ve kamıŐtan yapılan enstrumanlardan PîŐe'nin resmi çizilerek yapım teknikleri anlatılmıştır. PîŐe yapılacak kamıŐın hem olgun hem de düz olması gerektiği ve ince-kalın seslilerin nasıl çıkarıldığı izah edilmiştir.

Yirmi Birinci Fasl

Çengin resmi çizilerek yapımında hangi ağacın iyi olacağı, ölçüleri ve yapım teknikleri anlatılmıştır. Tam sazlar sınıfında mütala edilmiştir. Teknesinin tek parça

kaysı ağacından olması gerektiği ifade edilmiştir. Çengin tel çeşitleri ve sayıları ifade edildikten sonra akordu anlatılmıştır.

Yirmi İkinci Fası

Nüzhe'nin resmi çizilerek yapımında kullanılan ağaçlar ve yapım teknikleri anlatılmıştır. Çenkten sonra nüzhe'den üstün saz olmadığı ifade edilmiştir. Yüz sekiz teli olduğu ve Safiyüd-dîn Abdul-Mü'min Urmevî'nin icat ettiği bildirilmiştir. Ayrıca tellerin kaçar tane takılacağı ve hangi seslere akort edileceği gösterilmiştir. Çalma metodu da az da olsa verilmiştir.

Yirmi Üçüncü Fası

Kânunun hangi ağaçtan yapılacağı ve yapım teknikleri anlatılmıştır. Atmış dört teli olduğu, üç telin bir sese çekildiği ve tellerin hangi seslere akort edileceği gösterilmiştir. Bam, mesles ve mesnâ diye telleri de üçe ayrılmıştır.

Yirmi Dördüncü Fası

Yine Safiyüddin Abdü'l-Mü'min el-Urmevî'nin icat ettiği Muğnî sazı yapım teknikleri ve özellikleri anlatılmıştır. Safiyüddinin İsfahan'a gelince icat ettiği bu sazı, rebâb, kânun ve nüzhe'den esinlenerek yapmıştır. Tel sayısının otuz dokuz ve her sese üç tel gerileceği bildirilmiştir. Bu teller *hād*, *mesnâ*, *mesles* ve *zîr* isimleri altında dört gruba ayrılmıştır.

Yirmi Beşinci Fası

Bu bölümde enstruman tellerinin neden ve nasıl yapıldığına dair teknikler anlatılmıştır. Sazların sessinin kaliteli çıkması için kaliteli tel kullanmanın önemi vurgulanarak kaliteli telin de kaliteli malzemedan kurallara riâyet ederek elde edileceği anlatılmıştır. Her telin kendi yerine yerli yerince takılması söylenmiştir.

Yirmi Altıncı Fası

Koyun ve keçi bağırsağından yapılan tellerin yapım tekniğini ve hangi işlemlerden geçeceğine dair bilgiler verilmiştir. Kalın tellerin iki ya da üç kat bağırsaktan olduğu ondan sonra teller inceldikçe bağırsağın katlarının azalacağı ifade edilmiştir.

Yirmi Yedinci Fası

İlm-i mûsikîye heves edenlere nasihatler verilmiştir. Davranışların ve hareketlerin edepli, âdaplı olması gerektiği ayrıca ibâdetlerin aksatılmaması tavsiye edilmiştir. Az uyumak, az yemek, az konuşmak ve az giyinmek gerektiği söylenmiştir. Ayrıca sohbetler için güzel hîkâyeler ve hoş sözler öğrenilmeli. Kadınlarla sohbetten kaçınılmalı. Sesleri daima güzel olmalı ve sesi bozan şeylerden kendini sakınmalı. Saz çalmak isterse de bunu câhillerden gizli tutmalı. Zenaat ehlinden olduğunu söylememeli.

Yirmi Sekizinci Fası

Sazendenin ve hanendenin bir sohbet meclisine gittiği vakit nasıl davranması gerektiği anlatılmıştır. Gidilen mecliste sağa sola bakmadan edeplince ve uygun biçimde oturulmalı. Ev sahibinden asla bir şey istenmemeli. Meclisteki kadın ve oğlanlarla

konuşulmamalı. Ev sahibinin mizacına uygun makamlar icra edilmeli. Bir mecliste olan bir sözü başka yere taşımamalı. Önüne gelen yiyeceklerden irilerini ve güzellerini seçmemeli. Ahmaklarla sohbet etmemeli, şayet mecliste sohbet etmek zorunda kalırsa onlara tahammül etmesi ve sabretmesi tasfîye edilmiştir.

Yirmi Dokuzuncu Fası

Zühre duası yazılmış ve dua ederken uyulması gereken âdap bildirilmiştir. Duanın Arapçası ve Farsçası nazım halinde yazılmıştır.

Otuzuncu Fası

Sesi açan otlar bildirilmiştir. Bunların başlıcaları şunlardır: Ispanak, ebegümeçi, katı pişmemiş yumurta sarısı, şeker şerbeti, şeker kamışı somurmak, incir, bakla, bal şerbeti, hardal, badem yağı gibi maddelerin faydalarıyla birlikte sesi açtığından bahsedilmiştir. Bu fasıldaki konu da Şükrüllaha hastır. Diğer nazariyat kitaplarında bu konuyla ilgili pek malumat yoktur.Şükrullah'ın Edvâr-ı Mûsikîsinin önemli özelliklerinden birisi de diğer kitaplarda olmayan bazı konuların sadece onda olmasıdır.

Otuz Birinci Fası

Sesi bozan nesnelere bildirilmiştir. Şöyle ki; kar suyu içmek, ekşi yiyecekler yemek, sığır yağıyla pişen yemekler yemek, esrar içmek, çok cinsel münâsebette bulunmak, soğuk suyla boy abdesti almak, istifra etmek, başı açık tutmak ve yatarken bir şeyler okumak sesi kısmakta ya da bozmaktadır. Yine bu konuya da diğer mûsikî kitaplarında pek rastlamaz.

Otuz İkinci Fasıı

Vakıtlere uygun olan makamlar anlatılmıştır. İbni Sina'nın dzenlediği vakıtlere göre icra edilecek makamlar hemen hemen XV. yüzyılda ki bütün edvrlarda vardır. Yaklaşık olarak hepside bu dzenlemeyi kullanmışlardır.

Birinci şafakta Rehv makamı

İkinci şafakta Hseyne' makamı

Güneş iki süngü boyu yükseldiğinde Rast makamı

Kuşluk vaktinde Bselik makamı

Güneş ortadayken Zengüle makamı

Ögle vaktinde Uşşak makamı

gleyle ikindi arasında Hicaz makamı

İkinci vaktinde ırak makamı

Gün batarken İsfahan makamı

Akşamleyin Nev makamı

Yatsı namazından sonra Büzürk makamı

Yatsıdan sonra yatma zamanı Muhlif makamı

Geceleyin şehnaz makamı uygun olacağı yazılmıştır.

Otuz nc Fasıı

Anasır-1 erba'a denilen dört unsurdan bahsedilmiştir.⁴³ Bu unsurların:

Birincisi : Yegh

İkincisi : Dgh

⁴³ Buradaki dört unsur felsedekiler değildir. Msiki'de makamlara karşılık geenlerdir. Ancak birbirine tekbl söz konusudur.

Üçüncüsü : Segâh

Dördüncüsü : Çargâh olarak yazılmıştır. Ancak Şükrullah dört unsura tekabül eden makamları belirtmiş, dört unsurun adını toprak, su, hava, ateş diye belirtmemiştir. Yusuf Kırşehrî yukarıdaki dört makamı şûbe olarak değerlendiriyor ve şöyle eşleştiriyor:

Yegâh-----: Hâkî (toprağa ait)

Dügâh-----: Âbî (Suya ait)

Segâh-----: Bâdî (Havaya ait)

Çargâh-----: Nârî (Ateşe ait).⁴⁴

Aynı dönemde telif edilen Hızır bin Abdullah'ın Kiâbu'l-Edvârında, Seydî'nin Matla'ında, Bedri Dilşâd'ın Murad Nâmesinde, Fethullah Şirvânî'nin Mecelletün Fi'l-Mûsîka'sında, Lâdikli Mehmet Çelebinin Zeynü'l-Elhân ve Risâletü'l-Fethiyyesinde de şûbeler aynı yukarıdaki gibi geçmektedir.

Otuz Dördüncü Fası

Elli altı terkinbin isimleri bildirilmiştir. Bu terkipler baştan itibaren sırayla şöyledir: Beste Nigâr, Tîz Nevâ, Pençgâh, Beste-i İsfehan, İsfهانek, Zilkeşî haveran (Dikleşhaverân), Zırkeşîde, Aşiran, Nigâr, Gerdaniye nigâr, Gerdâniyede Bûselik, Muhayyer, Vech-i Hüseyinî, Karcigâr, Rûy-i Irak, Müstear, Nühüft, Sipih, Hüseyinî Acem, Acem-Uzzal, Hisar, Nihavend, Humâyun, Bahr-i Nâzik, Hisârek, Hicâz-ı Türk, Hicâz-ı Büzürk, Muhâlif, (yirmi dokuzuncu makamın adı yazılı değil, ancak otuz beşinci fasılda bu makamların aslını anlatırken Hicâz-ı Muhâlif olarak anlatmıştır.),

⁴⁴ Ramazan Kamiloğlu, Yusuf Kırşehrî'nin Risale-i Mûsikîsi'nin transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1998, s. 22.

Rahatülvâh, Irak Mâye, Zavulî, Zemzeme, Nevrûz-i Rûmî, Rekb, Rekb-i Nevrûz, Zîrefkend, Sazkâr, Nihavend-i Rûmî, Hisar-ı Evc, Rast Maye, Nevrûz-i Acem, Çargâh-ı Acem, Sigâh-ı Acem, Dügâh-ı Acem, Rast Acem, Sebz Ender Sebz, Nişâvurek (Nişâburek), Acem-i Irak, Hicaz-ı Acem, Sigâh-Mâye, Uşşak-Mâye, Nigârînek, Mahurî.

Yusuf Kırşehri mûsikî risalesinde 59 terkip belirtmiştir. Terkiplerin isimleri şunlardır: Beste nigâr, Nikriz, Pençgâh, Beste isfehan, Dilkeş haverân, Zirkeşide, Aşiran, İsfهانek, Uzzal, Nihavent, Humâyun, Bahri nazik, Hisarek, Türki hicaz, Hicaz muhâlif, Râhatül ervâh, Nevâ aşiran, Zâvil, Müberka^ç, Zemzeme, Nevrûzi Rûmî, Rekb, Nevrûz, Zirefkend, Büzürk, Sâzkâr, Nihavendi Rûmî, Nişâvurek, Vechi hüseyinî, Karcığar, Rûyi Irak, Müste^çar, Nigâr, Gerdâniye Nigâr, Gerdâniye, Bûselik, Muhayyer, Siphir, Hüseyinî acem, Hicaz, Büzürk, Muhalif, Hisar, Evc, Nühüft, Nigârî nek, Acem, Zirkeşide, Rast, Maye, Uşşak, Segâh mâye, Terkibi Sabâ, Nevrûzi acem, Çargâh, Uzzal Acem, Acem Rast, Sebz Ender Sebz, Ağâzei Zenbûr. Görüldüğü gibi Şükrullahla aynı olan terkip isimlerinin yanı sıra farklı olanlar da vardır. Aynı zamanda terkiplerin sayılarında farklıdır. Şükrullah'ta elli altı olan terkip sayısı Kırşehrî'de elli dokuzdur.

Yine aynı yüzyılda eser telif eden Hızır bin Abdullah'agöre de bu sayı altmışdır. İsimleri şunlardır: Bestenigâr, Nirîzi, Pençgâh, Beste İsfهان, İsfهانek, Dikleş hezârân, Zirkeşide, Aşiran, Nevâ ve aşirân, Nigâr, Gerdâniye Nigâr, Gerdâniye Bûselik, Muhayyer, Vecd-i Hüseyinî, Karcığar, Rûy-i Irak, Müsteâr, Nühüft, Terkib-i Acem, Zirkeşide, Siphir, Uzzal, Nihavend, Nihavend-i Rûmî, Humayun, Bahr-i Nazûn, Zenbûr, Hisâr, Hisârek, Türkî Hicâz, Hicâz Büzürk, Hicâz Muhâlefe, Muhalefeh, Râhaü'l-Ervâh, Zâvilî, Zemzeme, Nevrûz-i Rûmi, Rekb, Rekb Nevrûz, Zirefkend, Sâzkâr, Hisâr Rûmî, Rast Mâye, Dügâh Mâye, Segâh Mâye, Uşşak Mâye, Irak Mâye, Nişâvurek, Nigârînek,

Nevrûz Acem, Rast Acem, Dügâh Acem, Segâh Acem, Çargâh Acem, Irak Acem, Hüseyinî Acem, Uzzal Acem, Hicâz Acem, Terkîb Sabâ, Sizânder siz.

Seydî'nin Matla'ında terkiplerin sayısı elli sekiz olarak geçmektedir. Yine aynı dönemde yaşayan ve eser telif eden ilim adamlarımızdaki bu farklılık XV. yüzyılın terkipler yödünden de verimli bir dönem olduğu görülmektedir.

Otuz Beşinci Fası

Yukarı bölümde sayılan terkiplerin makamsal seyirleri, başlangıç ve bitiş sesleri izah edilmiştir. Makamların başlangıç ve karar sesleri izah edildikten sonra Safiyüddin Urmevî'nin bazı makamların hangi duyguları ifade ettiği hakkındaki görüşleri aktarılmıştır, şöyle ki:

Râhevî	: Ağlamak bağı
Zîrefkend	: Kaygı, hüznün bağı
Büzürk	: Cimrilik bağı
İsfehan	: Cömertlik bağı
Irak	: Lezzet bağı
Uşşak	: Gülme bağı
Zengüle	: Uyku bağı
Nevâ	: Kahramanlık ve yiğitlik bağı
Bûselik	: Kuvvet bağı
Hüseyinî	: Barış bağı
Hicaz	: Tevâzu bağı

olarak ifade edilmiştir. Bu yazılanların uygulanması halinde sazendenin ve okuyucunun sohbetinin güzel olacağı ve istenilenin hâsıl olacağı belirtilmiştir. Ancak mûsikî şinâsın ferâset sahibi olması gerektiği ve bu yazılanlardan kendisine uygun olanları uygulaması tavsiye edilerek eser bitirilmıştır.

Otuz altı fasıldan oluştuğu ifade edilen Edvâr-ı Mûsikî otuz beş fasılda bitirilmiştir. İçindekiler kısmında otuz ikinci fasılda geçen “*perdeler eserün bildürür*” şeklinde konulan fasıl başlığının içi boş bırakılmıştır.

Eserin kısa bir değerlendirmesini yaptıktan sonra şimdi de Edvâr-ı Mûsikî'nin transkripsiyine geçiyoruz.

C- EDVĀR-I MŪSİKĪNİN TRANSKRĪBĪ

(1/b)

Risāletün min ‘İlmi’l-Edvār
Bismillāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm

Şükr ü minnet-i bī ḥadd ol pādişāhuñ Ḥāzretine lāyıkdur ki ulu (lı) ğınuñ serā-perdesinde rubūbiyet sāzendesi anuñ birliĝinüñ yektā sāzile bu kelāmı beyān ider ki “*inni ena ’llāhü rabbü’l-‘ālemīn*”⁴⁵ ve ol āvāzı işidip

Şi‘r :

Bu sevdā ehl-i erzaq pūş-i pīr

Sekiz kat hırқа giyüb çarḥ ider

Dir ki “*ḥalaqa’s-semāvāti bi-ĝayri ‘amedin teravnehā*”⁴⁶ girü қalan yaradılmışlar daḡı dürlü dürlü ḥoş āvāzeler ile ve cān sevindürücü nağmeleriyle dünün günün yigirmi dört saatinüñ armağanuniyle hezarān hezār tesbiḥ ve tehlil қılıb bu ayeti tekrar қılır.

“*Elemtera ennallāhe yüsebbiḡu lehu men fi’s-semāvāti ve’l-arḡı ve’ṡ - ṡayru şāffātın*”⁴⁷ ve ol pādişāḡ şunun gibi ‘alimdür ki yaradılmış arasında olan zerreleri ve ğöñüllerden

⁴⁵ Kasas: 28/30 (...*Muhakkak ki ben ālemlerin rabbi olan Allahım.*), Kur’an-ı Kerim Meali, Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

⁴⁶ Lokman: 31/10(*Allah gökleri görebileceğiniz direkler olmaksızın yarattı ...*), Kur’an-ı Kerim Meali, Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

⁴⁷ Nur: 24/41 (*Göklerde ve yer yüzünde bulunan kimselerle sıra sıra kanat çırparak uçan kuşların Allahu tesbihettiğini görmezsiniz.* ...), Kur’an-ı Kerim Meali, Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

geçmiş ve geçe durur ve geçecek sırlar andan (2/a) yigrek ki ‘izzetine kelām-ı kādīm buyurmışdur

“ *Ve ‘indehū mefātiḥu ‘l-ğaybi lā ya‘lemuhā illā hū ve ya‘lemu mā fi‘l - berri ve ‘l-baḥri ve mā tesḫutu min veraḳatin ‘illa ya‘lemuhā*”⁴⁸

Şi‘r:

Ƙarañu dün içinde üvez Ƙanat açdıgun görür,

Ol ‘ālimu ol Ƙādiru ol ḥākimu ol pādişāh

Aru şüñügiñde ilik miƘdarın ancak ol bilür,

Ƙarınca da Ƙāşdur temez şeksüz görür ol ilāh.

Ve ol Allahdur ki anuñ zātunuñ ve şıfatınuñ neteligin hiç fehm ve vehm irmedi ve irmez ve irmege imkan yokdur Te‘āla şānuhū ve ‘amme nevālühū ve şad hezarān hezār tuḥuf-i taḥıyyāt ve şalātu selevāt ol seyyidü‘l-mürselin ve ‘uli‘l-evvelin ve ‘l-āḫirīn ve rasūli Rabbi‘l-‘ālemīn ve ol bülbül-i belāğat ve tūḫi-i feşāḥat oldur ki Allāhu te‘ālā anuñ şānına Ƙur‘ān içinde buyurmuşdur ki (2/b) “ *Ve mā yentıḳu ‘ani‘l - hevā in hüve illā vahyun yūḥā*”⁴⁹ Muḥammed Rasūlullāh Ḥāzretinüñ ruḥ-u muḫaḫharına ve ravza-i münevverine olsun ki cemi‘ yaradılmış Ƙıyāmet gününde andan şefā‘at umar ve ol

⁴⁸ En‘am : 6/59 (*Gaybın anahtarları yalnızca onun katındadır. Onları ancak o bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. ...*), Kur‘an-ı Kerim Meali, Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

⁴⁹ Necm: 53/3-4 (*O, Nefis arzusu ile konuşmaz. Size okuduğu Kur‘an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.*), Kur‘an-ı Kerim Meali, Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Rasūlullāh Hāzretinuñ şahābeleri üzerene olsun ki İslām dinini aşkāre kılanlardur ve kāfirleri imāna da‘vet idenlerdür ve imāna gelmeyenleri kıranlardur.

Sebeb-i te‘lîf-i kitāb; Allahu te‘ālā Hāzretlerine Celle ve ‘alā elden geldiği kadarı ḥamd idib Muḥammed Rasūlullāh Hāzretinuñ mubārek merḫadına şalavāt virdikten soñra ‘ālemde olan ‘ārifler ve zarīfler kim dünyanuñ sebātsuzluluğunu bilmişlerdür ve bu fāni cihān içinde ba‘zısı riyāzat-ı nefsile rūḥu’l-ḳuds maḳāmına irmişlerdür ve ba‘zıları daḫı dünyā lezzetlerinde ‘umri olduḡ kadarı (3/a) lezzet almak cehdinde olmuşlardur. Anlaruñ gibi efāzıl ve ekābir ḫidmetine ma‘lūm olsun ki bu müsvedde beyāna getüren yaradılmışlaruñ da‘fi ve günāhkārlaruñ naḫīfi Aḫmedoḡlu Şükrullāh aḫsenellāhu lehū veli vālideyye velicemī‘i’l- mü’minīne ve’l-mü’mināt ve’l-müslimīne ve’l-müslimāt bir gün fikr baḫrinuñ kenārına ayak başmışdı ve ḳayugı deñizüñ mevci başdan aşmışdı. Nāḡāḫ zamir ḫāṭırdan Seyyid el meşāyih ve’ş-şu‘arā Şeyḫ Sa‘di ḫidmetlerinüñ raḫmetullāhi ‘aleyhi bu beyitleri ḫuṭur kıldı ki:

Şİ‘R:

Çumā kiyān bideri ḫāne çendi bīni cevır

Çırā safer nekūni çünke büteri ṭayyār

Ezin deruḫtçu bulbul bedān dirāḫt nişīn

Bedāmi dil çıfrumānde çu būyı timār

(3/b)

Zemīn legad ḫarde ez gāvur ḫar be illeti ān

Kī salinist ne mātēd-i āsumān-i devvār

Neçe bir evde göresin tavuğ gibi cevr
 Tūr urur tūti gibi seyr eyleye gel gülzāra

Neteki bulbul-i sermest seyr it teferrücle
 Niçün gönül kuşunu hapse şalın anı yāre

Bu yer hemīşe ayık altına niçundur bil
 Anuñ çün ki değıldir felek gibi devvār

Bu beyitleri zıkr kıldum iş bu vechile fikr kıldum ki gönül kuşunu habs evinden āzād idem ve bir şāhib-i devlet kulluğuna irdürmekle şād idem bu sebeble fikr peykini eṭrāfa gönderdüm şol ümīde ki bir şerīf sa‘atde ve mubārek günde devlet yād idüb bir sa‘ādet ehli hıdmetine (4/a) iriše ve anuñ ayağı toprağıyla biliše. Vükelā bu za‘īfi ol haberle sevindüre tā ben dağı anuñ hıdmetine irem .

Şİ‘R:

Nāgāh irdi peyk-i fikr aydur baña

Bir sa‘ādet ehlini buldum saña

Ger irerseñ kulluğuna sen ānuñ

Rāhata ire senuñ cānuñ tenüñ

Didüm aña kim durur virgil haber

Bağlanam ben kullıguçun kemer

Didi kim bir nev cuvānu nere şir

Başıyle yiğit durur devlete pır

Hōş sa‘ ādet ehli der şāhib-i kemāl

Devleti günine irmesin zevāl

‘ Ayn ve sīn ve yāyle bulmuşdur ād⁵⁰

Devletü ve ‘ izzetle dāim şād-u bād

(4/b)

Çün gönül kulağına irdi haber

Qalmadı kayğudan anda hiç eşer

Kim cihānda vārimiş ehli kemāl

Dāyim itsūn dayim anı zü’l celāl

Didi gönül kim aña irmek gerek

Ol sa‘ ādet ehlini görmek gerek

⁵⁰Bazı kaynaklara göre Şükrullah’ın bu beyitte geçen ayın sin ve ya harfleri ile İsa Çelebiyi kastettiği ve şehzâdererin çekişme döneminde İsa Çelebi’nin yanında olduğu ve bu eseri İsa Çelebiye sunduğu ifade edilmiştir.. (Rauf Yektâ Bey, “Türk Sazları”, Milli Tetebbûlar Mecmuası, cilt 2, sayı 4, s. 136-137)

Her kim ānuñ h̄idmetine yüz urur

Devletine ve ʿ izzetine şeksüz irer

Çün bu haberı işitdim ve bildüm hemān sâʿat ol saʿâdet ehlinüñ kulluğına ʿazm kıldum ve irişdüm ve ānuñ ay altında devlet güneşinüñ nişânın buldum. Ve ittifâk şöyle vâkıʿ oldu ki anuñ şöhetinde hünermendler hâzır olmuşlar idi ve ālât-ı sazlarını rast kılmışlar idi. Ve her birisi (5/a) kendü hünerin izhâr kılmagıçün h̄oş āvâzile āvâzeler gösterürler idi. Ve meʿāni ʿāleminden h̄aşıl olan hediyeleri cevherler dizini gibi dizüb ol saʿâdet ehline ʿarz kıılurlardı. Ve ol şeref-i meʿāni dağı anları yerlü yerüne şarf idüb saʿâdet mesnedinde oturmuşdı. Ve şādilik sebeplerini cemʿ idüb getürmişdi. Ve gam leşkerinüñ āvâzenelerini ol yöreden götürmişdi. Çün bu kemine ol kemāl ehlini bu h̄aliyle buldı. Ve istiʿdādını bildi vâcib gördi ki ānuñ medhinde bir niçe beyt inşād idüb inşā kıla.

Şiʿr:

Gerek ki dün de ve günde ol iki perdede ben

Hezār cānile medhūñi dāimā idem

(5/b)

İkinci şubh gibi dem-be-dem düzüb perde

Devām-ı devletüñe rast ben duʿā idem

Gönül şafāsıyla rast idüb ʿuşşākı

Senüñ medhūñi ey mebbā-ʿı şafā idem

Baňa sa‘ âdetü devlet çü senden irdi nevâ

Nevâda perde düzetedüm du‘ â saňa idem

Medyihunuñ duruni silk-i büselige çekub

Hikâyet-i keremuñi tolu melâ idem

Huseynî perdesini tîz idib ey hüsni hasen

Hezâr kışşa senuñ medhunuñi şehâ idem

Senuñçun dileyen ki oğuya râhevîde

Hezâr bar aña ben la‘ net-i Hudâ idem

‘ İrağda irurem ‘ İrağa âvâzi (6/a)

Ki yoğdurur saňa mâted dil rubâ idem

Şu zeniggibi dutiben mağam-ı zenküle

Urub na‘ ra senuñ medhuni besâ idem

Ne kapuñ ki ehl-i dile ol olubdurur Kâ‘ be

Hicâz tek aña lâzâle ‘ âliye eydem

Benim kadîmi yurdumdur çemişgezekliğin⁵¹

Ger işfehâne dağı irersem saña şenâ idem

Buzurk zâdeliğüni yürür kelâ halka

Beyân idem belâlar seni müctebâ eydem

Muğâlifüñe muğâlif gerek ve ben dağı aña

Neçe ki söz diyem hezlile hecâ eydem

Devâm-ı devletle sen cehânda ol bâkî

Hasûd düşmenüñe dâima belâ eydem

(6/b) Çün bu beytler tamam oldı. Ol meclisde hâzır olanlar ta‘accub idib hayret barmağını ışırdılar ve her tarafından âferîn âvâzını revân itdiler. Ol sebeble ol emir zâde-i a‘zam ve mağdûm-ı mu‘azzam şâhibü’s-seyfî ve’l-ğalem el-mevşûf bi‘avni ‘inâyet-i hâliki’n-nûri ve’z-zulem adama’llâhu sa‘âdetehü bir kitab getürdi ve şöyle iltimas eyledi " *kim ol kitabı Türk dilince tercüme olub yazıla ve Rûm halkınıñ ‘ibâreti üzerine düzüle.*" Çün ol cuvânbahtuñ elinden aldum ve kitaba nazâr kıldum. Şöyle bildüm ki edvâr ‘ilminden bir kitabdır. Ve imâm-ı fazıl ‘âmilî ‘âlimî kâmil Şafiyu’d-dîn rahmet-ullâh taşnif kıldığı kitabıdır. Bu kemine dağı ol emir zâde (7/a) buyruğıyla muṭâve‘at

⁵¹ Rauf Yekta Bey bu beyite dayanarak Şükrullahın Çemişgezekli olduğunu yazmıştır. Eserin kenarına "Mütercim-i kitab Ahmed oğlu Şükrullahın Çemişgezekli olduğu bu beytde anlaşılıyor. Rauf Yekta" diye not düşmüştür.

kemerini cān beline bağlayub kabul barmağını gönül gözü üzerine kodum ve iltizām gösterdüm eğerçi tab‘umda ol kâbiliyet yoğidi amma kılllet-i bizā‘atle ve kuşur-i şanā‘atle anlarıñ devletiniñ yümni bereketine i‘timād idüb bu kitaba şürū‘ kıldum. Ve şol maşşūdlar kim bu fen ehline gereklüdi ol maşşūdlar ı muğlağ ‘ibāretlerle añmışlaridi zīrā ki isti‘datlarına göre ‘ibāret harc itmişlerdi. Amma mubtedilere āsānlığa maşşūd hāşıl olmazdı bu kemine cidd ü cehd idib muğlağ ‘ibārātları elden geldüğü kadarı āsān kıılmağa sa‘y kıldum. Tā mubtediler dağı (7/b) fayide tutalar ve eger kelimda önlü ve şoñlu olursa tevaşşu‘ kemāl ehliniñ kereminden oldur ki ‘af etegin örtülü tutalar. Zīrā ki maşşūd izhār-ı fazīlet degüldür. Ve bu ‘ilm-i edvāruñ ışılāhın ve kâ‘idesin bildürmekdür vallāhu a‘lem

Muqaddime-i Kitāb:

Geldük imdi müsikī ‘ilmi bir şınā‘at dur ki şınā‘atlar ortasında bundan ‘aziz ve bundan şerif şınā‘at yoğdur. Bir nece vechile zīrā birkaç ‘ilm vardır ki bu müsikī ‘ilmi bilmeyince ol ‘imler bilinmez. Mecisī ‘ilmi gibi ve hisāb ‘ilmi gibi ve oqlidis ‘ilmi gibi ve nucūm ‘ilmi gibi ve tıb ‘ilmi gibi ve eğer bularıñ herbirine sebep yazavuz (8/a) maşşūd geç añlanur.

Vech-i evvel: Bu ‘ilmi giru kalan şınā‘at dan eyu olduğuna sebep buni diruz ki bu ‘ilmde ‘adl şüreti vardır. Zīrāki devirleri ve şavtları biri birine muvāfiğ ve lāyık ider.⁵² Çün cihān içinde ‘am u hāş ‘adle müştağdur ve ‘ālem ‘adlile ma‘mürdür. Pes bu ‘ilmden yikrek şanā‘at olmaya. **İkinci vech** budurki girü kalan şınā‘atlar ecsāmi tabī‘inden hāşıl olur ve buları cism қоmışdur. Amma bu ‘ilm-i müsikī cevāhir-i

⁵² Aynı cümle varağın soluna tekrar açıklama şeklinde yazılmış.

revhāniden hāşıl olmuşdur.⁵³ Ve buni işidenlere lezzeti revhāni hāşıl olur. Pes ecsām-ı tabî‘ inden hāşıl olandan cevāhir-i revhāniden hāşıl olan yokdur. **Üçüncü vech** budur ki bu ‘ilm-i evvel taşnîf iden hâkîm-i ilâhi fisağoruş (8/b) dur ki şâkirdlerine eydürmüşki: “*Ben bu nağmelerüñ ba‘zısını felekler hareketinden işiddüm*”. Andan ki ben eydürem bu ‘ilm-i evvel taşnîf iden oldur ve andan şoñra Eflâţun hâkîmdur. Ve andan şoñra Arastâţâles hâkîmdur. Ve andan şoñra Baţlamiyüs hâkîmdur. Bular dağı ‘ilm kuvvetiyle ve zihn tîzligiyle artturmuşlardır. Ve anlardan dağı şoñra gelen ‘âlimler dağı bularuñ taşnîflerini kabul kılmışlardır. Amma ma‘lum olsun ki bular bu ‘ilmi taşnîf kılduklarından ğaraż çalmak ve oynamak değildi. Belki maşşüdları ruhlariyle münis olmağıdı. Ve nefleri ‘âlem-i kıdsile ülfet dutmağıdı. Ve ol zamanda bu sazları mescitlerde dutar, ‘ibâdet idecek yerlerde sakırlardı. Tâ kim cāhiller (9/a) görmeyeydi.

Hikāyet Davud Peyğamber ‘aleyhi’s-selām Allāhu te‘ālā hâzretlerinden celle celāluhū dilek dilediği vaqt bu sazların ba‘zısını hâzır iderdi ve hōş āvāzile niyāz iderdi. Ve hōş nağmelerle zārılık kıluviridi. Ve hâcet dilerdi ve bu kı‘ide şimdiki halde vardur ki mü’minler mescidlerde ve ziyâretlerde dürlü dürlü nağmelerle Kıur’an okurlar ve medh okurlar. Ve ol mescidde olanlardan ba‘zısı göñli yumuşaklığından ağılar ve feryād ider ve giyeceğın pāre pāre ider. Ve ba‘zısı meclis içinde durur uyanır. Bunuñ gibi hareketlere sebep budur ki, nefste ülfet ve muhabbet zâhir olur ve bu kışıye ol yüce ‘âlemden sevgü ve yakınlık (9/b) kıoşusu gılür ve cism dağı müştaklığın belürdüb hareket idib çarha girur. Vâkıf olur ki nefs ve can geldüğü yeri arzu ider. Ve cismi harekete getirür. Amma tenüñ ağırlığı cān yukarı kıkmaya kıomaz. Ol kıadar hareketile sâkin olur.

⁵³ Aynı cümle varağın soluna tekrar yazılmış. Kanaatimizce bu açıklamalar Rauf Yekta Bey tarafından yapılmış olmalı.

Ve vakt olur ki nefsüñ müştâklığı ervâh ‘âlemine şol hâddile olurki ol âvâzları ve nağmeleri işidicek fi’l-ḥâl tenden ayrulur. Netâki Eflaṭūn-i ḥakīm dimişdür “*men semi‘a’lġināe bi- kemāli zātihī mâte tarıyyā*”⁵⁴

Ya‘ ni her kim ki sazı tamām kı‘ idesi üzerine işidürse oynayı oynayı olur ve bu ḥâl ḥalāyık ortasında çok vaķı‘ olur.

(10/a) Ve bu ‘ilm evvel Yunan ḥalkı içindeydi. Şoñra Fâris kavmi arasında meşhur oldı. Andan şoñra ‘Arab kavmi arasında meşhur oldı. Andan şoñra Rūm kavmi arasında düşdi. Feḥāş şimdiki ḥalde ḥudāvendigārı aġa şāhinşāh-ı mu‘azzam mālīk-i rikābi’l-ümem mevlā mülūki’l-‘Arab ve’l-‘Acem ve’t-Türk ve’d-deylem sultānı’l-guzāti ve’l-mücāhid kāhiri’l-kefereti ve’l-müşrikine zillul’lāhi fi’l-arḍın ‘avnu’z-‘afā-‘i vel-mesākīni ebu’l-fetḥ sultān ibni sultān Es-sultān Murad ibni’l-merḥūm el-meġfuri’l-mebrūr lehū sultān Muḥammed Ḥān ḥalleda’llāhu sultānu (10/b) ve evḍaḥū ‘ale-l-‘ālemine burhānehū. Ve raḥame’llāhu eslāfehu ol pādīşāh-ı İslāmuñ eyyami devletinde kemāl-i ehlileri fāriġu’l-bal ve muraffehu’l-eḥvāl olmuşlardur. Ve rıyāzatile ḥāllerini zabṭ kılmışlardur. Ve ‘ālem-i kıdsiyle nefsleri ülfet dutmaġcūn bu fenne şuru‘ itmişlerdür. Ve ba‘zı ḥalāyık daḡı ol pādīşāh-ı İslāmiñ eyyām-ı devletinde dīni lezzetlerinden ‘ömrleri varınca zevkıle ve ‘işretile lezzet almak dilemişlerdür. Ve bu cihāniñ fāni olduğunu bilmişlerdür. Anlar daḡı bu fenne meşġul (11/a) olmuşlardur. Bu sebeblerle bu Rūmi ḥalkı ābād kavim arasında daḡı bu ‘ilm meşhur oldı. Ve bu tāifenuñ daḡı göñülleri meşġul idüb ṭabi‘atları bu ‘ilme kılmışdur. Ammā bu kıadar varur, ki bu ‘ilm, ‘ālemde çoġ olduiçün cāhiller ve aḡmaķlar kıatında bu ‘ilm ehline raġbet yokdur.

⁵⁴ Kim müziġi kendini vererek tam anlamıyla dinlerse mest olur,çoşmaktan ölür.Ayrıca “tarıyyā” kelimesi “taraben” olmalıdır.

Zîrâ ki cāhiller ‘ālimlerüñ düşmanıdır. Niteki kelām-ı ‘Arabda gelmişdür: “*El cāhilüne li ehli’l-‘ilmi a‘dāun*”⁵⁵. Bu cihetile bu fen ehline cāh ve manşıb lāyık görmezler. Amma meşāyih ve ‘ulemā bularsuz olmazlar. Ve bu fen ehli variken ayruķ şınā‘at ehline cāh ve manşıb ve ‘izzet layık görmezler. İmdi ma‘lum olsun ki bu kitāb bir kitābdur ki ‘ilm-i edvāruñ kā‘idesi bunda bulunur ve bunuñ her kim ki bu kitāba nazār kıla bile kim bu‘d nedür ve eb‘ād nedür ve devr nedür ve nağme nedür ve eķall bu kitāb bir kııl üzerine (11/b) olan devri bildürür ki öğrenmek dileyen zaħmet çekmeye āsānlığıla bula ve bile. Ve bir kııl üzerine anuñçün koyumuşdur ki bu ‘ilm-i mūsikīye heves kıılanlara kıllu sazdan müşkili yokdur. Ve bu kitāb otuz altı faşl üzerine koyuldu

Evvel faşl	: Nağme’i ve nağmenüñ zîrin ve bamın bildürür.
İkinci faşl	: Destānlaruñ kıymetini bildürür.
Üçüncü faşl	: Bu‘dları ve bu‘dlaruñ nisbetini bildürür.
Dördüncü faşl	: Şol nisbetleri bildürür ki bu‘d-ı mütenāfir olur.
Beşinci faşl	: Muvāfık te’lif ve ṭab‘a muvāfık nesneleri bildürür.
Altıncı faşl	: Devrler nisbetin bildürür.
Yedinci faşl	: İki kıllı sazlarıñ hükümün bildürür.
Sekizinci faşl	: ‘Udun kıllarunuñ ‘ādetini ve ol kıllardan edvārın nice çıkduğun bildürür.
Toķuzuncı faşl	: Meşhūr edvāruñ ādların bildürür. (12/a)
Onuncu faşl	: Edvāruñ nağmelerinüñ birbiriyle ortaķlığın bildürür.
On birinci faşl	: Edvārüñ tabakaların bildürür.

⁵⁵ “Cahiller ilim ehlinin düşmanıdır”.

- On ikinci faşl : Şol nesne yanaşduğunu ve yanaşmağa layıķ degül anı bildürür.
- On üçünci faşl : İķā' laruñ devrin bildurur ve iķā' yendüñin faşlında bildürür.
- On dördünci faşl : Her nağme ne vaķit hōşdur anı bildürür.
- On beşinci faşl : Bu 'ilmi 'amelince getürmek gerekdür anı bildürür.
- On altıncı faşl : 'Uduñ miķdarın ve 'udun ne aēācından olur anı bildürür.
- On yedinci faşl : İķlık düzmek ķā' idesin bildürür.
- On sekinci faşl : Rebāb düzmeēi bildürür.
- On dokuzuncı faşl : Mizmār düzmeēi bildürür.
- Yigirminci faşl : Pīşe nice olur anı bildürür.
- Yigirmi birinci faşl : Çengi ve çengin ķā' idesin bildürür.
- Yigirmi ikinci faşl : Nüzhe adlu sazuñ ķā' idesin bildürür. (12/b)
- Yigirmiüçüncü faşl : Ķānun ve ķānunuñ 'ādetin bildürür.
- Yigirmidördüncü faşl : Muēnī ve muēnīnuñ 'ādetin bildürür.
- Yigirmibeşinci faşl : Kiriş burmanuñ 'ādetin bildürür.
- Yigirmialtıncı faşl : Baēırsaķtan kiriş nice düzeler anı bildürür.
- Yirmiyedinci faşl : 'İlm-i müsiķiye heves idenlerüñ naşihatın bildürür.
- Yigirmisekizinci faşl : Meclise girib oturmaē edebin bildürür.
- Yigirmiçoķuzuncı faşl : Zührenüñ du'āsını bildürür.
- Otuzuncu faşl : Āvāz ačan nesneleri bildürür.
- Otuzbirinci faşl : Āvāzı hārab iden nesneleri bildürür.
- Otuzikinci faşl : Perdeler eşerin bildürür.

Otuzüçüncü faşl : Her vâkıtte nice perde gerekdür anı bildürür.

Otuzdördüncü faşl : Şol nesneleri bildürür ki bu şınā' at ehli añā 'ānāşır-ı
erba' a dirler.

Otuzbeşinci faşl : Terkiblerüñ ādın bildürür. (13/a)

Otuzaltıncı faşl : Terkiblerüñ aşlın bildürür.

FAŞL-I EVVEL

Nağme bildürür. Ve ĥiddet ve şekil neye dirler anı bidürür. İmdi ma' lûm olsun ki nağme bir āvāza dirler ki ĥiddetten ve şekilden ĥāli ola bir karar üzerine ola. Bir zaman hiçbir dürlü dağı olmaya. Ve hem ol āvāzı nefis bi't-tabı' seve. Velikin muĥakkikler kitābında bu şöñrağı kayd yokdur. Ve yikregi dağı budur ki bu kaydı añlaya. Zīrā ki bir nağmede muvāfıqlık bulunur ve muĥāliflik dağı bulunur. Ve muĥālif olan nağmeye dağı nağme dirler. Pes nağme bu vechile ta' rıf itmek gerekdür ki bu şöñrağı kayd ol ta' rıfte bulunmaya. Ve ĥiddet ve şekil bir vecihle işidilmek gerekdür ki āvāzlardan ba' zısı 'āriż ola ba' zısına kıyas idecek ve Fâris⁵⁶ ĥalkı 'ibaretince ĥiddet'e tizi dirler. (13/b) Ve şekile nemi dirler ya' ni tizlik ve bamlık dimek olur. Ve 'Arab nağme-'i ĥād didükine 'Acem nağme tiz dir. Ve 'Arap nağme-i şekil didüküne 'Acem nağme-'i bam dir. Ve hiç nağme kendü zātında ne hāddür ve ne şekildür. Belki ĥiddet ve şekil şol vaqt bulunur kim bir nağmeyi bir nağmeye dağı kıyas ideler. Şöyle ki kirüşüñ ortasından işidilen nağme kirişüñ tamamından işidilen nağmeye göre hāddür. Kıyasile ve kirişüñ ortasından işidilen nağme kirişüñ rub'undan işidilen nağmeye göre ĥād şekildür.

⁵⁶ Orijinal metinde bu kelime "Pars" olarak geçmektedir.

Kıyasile ve kirişüñ tamamından işidilen nağmeye göre hâddur. Kıyasile ve kirişüñ rub‘undan işidilen nağme kirişüñ sekiz baħş de birinden işidilen nağmeye göre şekıldür. Kıyasile ve bu dörd nağmenüñ her birinüñ bir nazîri vardır ki te’lifde biri⁵⁷ (14/a) birinüñ yerini tuta. Anları aşığada beyân idevüz inşeallâh. Ve bu hiddetlerüñ ve şekillerüñ her birinüñ sebepleri vardır. Anları daħı aşığada demişüz bilesin. Amma kıllar şekil olmağa üç sebep vardır. Evvel kiriş uzun olmağdur. İkinci kiriş sust çekilmekdür. Üçüncü kiriş yoğun olmağdur. Meşelâ iki kiriş ki ikisi daħı yoğunluğda ve uzunluğda beraber ola. Ve amma birisi kıtı çekilmiş ola. Ol kıtı çekilen kirişüñ nağmesi birine göre zirdür. Ve eğer iki kiriş olsa ve ikisi daħı uzunluğda ve çekilmekte beraber olsa amma birisi yoğun olsa bu yoğun kirişüñ nağmesi ol ince kirişe göre şekıldür. Ve eger iki kiriş olsa ve ikisi daħı yoğunluğda ve çekilmekte beraber olsa amma biri uzun olsa uzun kirişüñ (14/b) nağmesi kışa kirişe göre şekıldür. Ve şol saz âletleri ki urmakile âvâz virur anlarüñ şekil olduğuna sebep ikidür. Biri budur ki delükleri kik ola. Biri daħı budur ki çalan kişinüñ ağızından delükleri irak ola. Ve kıllarda nağme hâd olmağa sebep üçdür. Evvel kiriş kışa olmağdur. İkinci kıtı çekilmekdür. Üçüncü ince olmağdur. Ve urmakile âvâz viren sazlarüñ âvâzı hâd olmağllığa sebep ikidür. Bir sebep budur ki delükleri tar ola ikinci sebep budur kim delükleri uran kişinüñ ağızına yakın ola.

İmdi muşannif bu kitâbda müsiķi ‘ilminüñ ta‘rifinde nesne söylememüşdür. Amma bu fenne şuru‘ idib heves iden kişinüñ müsiķi bilmege elbette muhtâcı olur. Pes bu ‘ilm-i müsiķi (15/a) den daħı bu kitâb içinde birkaç nağme añalum. İmdi müsiķinüñ ta‘rifine meşğul olmazdan ileru evvel buni diyelüm. Kim müsiķi ‘ilmin bilmek dileyen

⁵⁷ Rauf Yekta Bey varağın sağı alt tarafına “Dimek oluyor ki nevâ had, yegâh sakîl olur. Kıyâs nakranın her biriyle bir nakraya ki yegâhın nevâdır. Te’lifde birbirinedir.” diye açıklama yapmıştır.

evvel iki nesneye nazār itmek gerekdür. Tā ki bu fende ol kiři qādir ola. Biri budur ki evvel nağmelere nazār ide ki biri birine muvāfiq mudur ya muhālif midür. Anı bile. Bu nazāra te'lif dirler. Ve ikinci nazār budur ki řu zamanlara nazār eyleye ki nağmelerüñ veya nağralarıñ ya'ni iki nesne biri birine toqununca hāşıl olan āvāzlarıñ arasında olan zamanlara nazār ide. Ve bu zamanlara iķā' dirler. Te'liften bu ma'lūm olur ki nağmelerdür ki biribiriyle ülfet dutar. Ya'ni yanaşur ve yaraşıqlu olur. Ve tabi'at ol nağmeler⁵⁸ (15/b) den lezzet bulur. Ve ne nağmelerdur kim biribiriyle ülfet dutup yanaşık olacağ tabi'at ol nağmelerden lezzet almaz. Belki nefret tutar ya'ni kaçar ve iķā' dan bu ma'lūm olurki řol zamanlar ki nağmeler arasında dūşe ol zaman ne şüretiyle dūşecek tabi'at anüñ rastlığına ve şihhatine hük m ider. Bunuñ gibi nesneye vezn dirler. Ve bu zamanlar ki nağmeler arasında dūşe ne şüretile dūşecek tabi'at anuñ rastladığına hük m itmez ve hiç nefis dağı anuñ gibi zamanlarıñ şahihhine hük m idemez. Zirā ki bu bir emrdür. Allāh-u Te'ālā'nüñ virmegine ta'alluğdur. Şöyle ki kitābuñ aşāğalarında ma'lūm ola. Geldük imdi bu 'ilm-i mūsikī bir 'ilmdür anuñıla muvāfiq nağmeleri

⁵⁸ Varağın sol yanına ve altına řu açıklama yazılmıştır: “Şarţ-ı'ilm-i mūsikī nağmeye ya'ni āvāzelere ma'lum perdelerle diđđat oluna. İmtizacıyla muvāfiq dır. Muhālifiyle bu nazāra ve diđđate te'lif dirler. Nağmeleriñ ya'ni perdelerin veya nağraların ya'ni harflerin demekle ne nağme gibi iki perde arasında yahut iki harf arasında zaman dirler, iķā' da buna dirler. Şol zamanlar ki tabi'at ikinci zaman nağmelerin ve buların ya'ni iki nağme ki demek iki perde veya iki harf neteki hāşıl olur. Ses yahut āğāzelerin yanında olan zamanlara nazār idüb ve bu zamanlara iķā' dirler. Qalınsada bu ma'lum olur ki ne nağmeler ki biribiriyle imtizac itmez ve tabi'at ol nağmelere yahut imtizac itmediğine tabi'at itmez. İķā' da bu ma'lum olur ki tabi'at bunların şahihhine hük m ider.

birbirine ne⁵⁹ (16/a) vechile oluşturmak ve kârişdirmek gerekdür anı bildürür. Ve şol zamanlarıñ vezninü bildürür ki nağmeler arasında vaqı‘ olur. Ve rast olur ve şahîh olur.

İKİNCİ FAŞL

Qısımları ve destanları bildürür. Destanlar diyü şol nesnelere dirler ki qılıle çalınır sazlarıñ destesinde nişanlar iderler. Tā ki nice nişandan nice nağme qopar anı bileler. Kirişde ve şol nağmeler ki āvāzlar andan belü olur. On yedi nağmedür ki cemī‘ isi bir kirişden zāhir olur bilunur.

Lh LD LC LB LA L KṬ KH KZ KV Kh KD KC KB KA K YṬ YḤ

YZ YV Yh YD YC YB YA Y Ṭ Ḥ Z V h D Ḥ B A

Amma iş bu vechile bilunür ki iş bu çekilen ḥaṭṭı bir kiriş yerinde qoyavuz ve ol kirişüñ añılıb burguya irişen (16/b) yire bu ‘ilm-i edvār bilen üstadlar Cānibu’l-Enf dirler. Ve şol taḥtaki ‘udun üzerine yapışdurmuşlardur. Ve anuñ üstünden kirişi almışlardur ve altı yanında bağlamışlardur, ‘udun ol kirişi bağlanan yerine Cānibü’l-Muşṭ dirler. Ol ki Cānibu’l-Enfdür. Aña ‘alāmeti elif (A) qoyalum. Ve ol ki Cānibü’l-Muşṭdur. Aña ‘alāmet mim (M) qoyalum. Ve bunuñ gibi kirişe elif (A) ve mim (M) kirişi dirler. Üstadlar bunuñ gibi kirişi iki qat itmişlerdür. Ortasına YḤ ‘alāmeti qomuşlardur. Andan soñra bu kirişi üç baḥş itmişlerdür. Evvel baḥşunuñ dokınduğı yere ki Cānibü’l-Muşṭ

⁵⁹ Varağın sağı üst köşesinde “Ve bunuñ gibi şeylere vezin dirler” açıklaması vardır. Aşağı tarafta “Onun ile muvâfiq nağme” açıklaması vardır.

dirler. Anda YA ‘alāmet kōmuşlardur. Andan bu kiriş i dört baĥş itm işlerdür. Evvel baĥş inüñ dokındug i yere Ĥ ‘alāmet kōmuşlardur andan şoñra (17/a) bu Ĥ ve M ortasın dört baĥş itm işlerdür. Evvel baĥş üñ dokındug i yere ‘alāmet i Yh kōmuşlardur. Andan cem i ‘ i kiriş i tokuz baĥş itm işlerdür. Ve evvel baĥş dokındug i yire ‘alāmet i D kōmuşlardur. Andan D ve M arasında daĥı tokuz baĥş itm işlerdür. Ve evvel baĥş ine ‘alāmet i Z kōmuşlardur. Andan şoñra Ĥ ve M ortasını sekiz baĥş itm işlerdür. Ve bu Ĥ ve mim (M) ortasında olan sekiz baĥş ede birisi k adarı daĥı bu Ĥ ve M ortasına kōm işlerdür. Ve bu baĥş lerüñ evvel baĥş i dokındug i yere ‘alāmet -i h kōmuşlardur. Andan şoñra bu h ve mim (M) ortasın sekiz baĥş itm işlerdür. Ve bu sekiz baĥş üñ birisi k adarı daĥı bu h ve mim (M) ortasına kōm işlerdür. Ve ol dokındug i yere ‘alāmet -i B kōmuşlardur. Andan şoñra B ve mim (M) ortasını üç baĥş itm işler (17/b) dür. Ve ol baĥş üñ dokındug i yere ‘alāmet YB kōmuşlardur. Andan şoñra B ve Ĥ ve ba ‘ zı üstażlar B ve M ortasın dört baĥş itm işlerdür. Ve evvel baĥş dokındug i yire de ‘alāmet i T kōmuşlardur. Andan T ve M ortasını dört baĥş itm işlerdür. Ve evvel baĥş dokındug i ‘alāmet YV kōmuşlardur Andan YV M iki baĥş itm işlerdür. Ve iki baĥş ün biri k adarı daĥı bu YV M üzerine ziyade itm işlerdür. Ve ol şoñra üstüne kōyulan baĥş tamam olduĥı yerde ‘alāmet V kōm işdur. Ve andan şoñra bu V ve M sekiz baĥş itm işlerdür. Bu sekiz baĥş ün birisi k adarı daĥı bu V ve M üzerine kōm işlerdür. Ve bu şoñra kōdukları dokandug i yirde ‘alāmet C kōmuşlardur. Andan şoñra bu C ve M ortasını dört baĥş itm işlerdür ve ol (18/a) baĥş üñ dokındug i yerde ‘alāmet Y kōm işlerdür. Ve andan şoñra Y ve M dört baĥş itm işlerdür. Ve ol baĥş dokındug i yerde ‘alāmet i YZ kōmuşlardur. Ve andan şoñra V ve M dört baĥş itm işlerdür. Ve ol baĥş dokındug i yirde ‘alāmet YC kōmuşlardur. Ve andan şoñra Z ve M dört baĥş

itmüşlerdür. Ve ol baḥş dokındugı yere de YD ‘alāmet ḳomışlerdur. Ve bu ‘alāmetlerden destan yiri ma‘lūm olur. Belki bu onyedi naḡmeleruñ kopduḡu yirler ma‘lūm olur. Bu yazılanlar kirüşüñ şol yanıdur ki āvāz-ı şekıldir. Pes eger kirüşüñ ol bir yarusı daḡı ki YḤ dan degindür. İki bölük eyleseler ve orta yirine Lh ‘alāmet ḳosalar ve YḤ ve Lh degin daḡı on yedi bölük eylese şol evvelki yarusı eyddüḡümüz gibi iş bu ṭariḳ (18/b) üzerine YṬ K KA Lh Yh degin bu yarudan daḡı on yidi tiz naḡmeler bilinür. Niteki ol evvel yaruda şekil naḡmeler bilinürdi. Ve her naḡme ki biri birinüñ dı‘fi ola ya‘ni bir naḡme bir naḡmece iki ola. Ol iki naḡme biri birinüñ nazırüdür. Şol vaḳt ki ikisi daḡı şaḳil ola ve her iki naḡme ki biri birinüñ yarusunca ola. Ve her ikisi daḡı tiz ola. Bunuñ gibi naḡmeler daḡı birü birünüñ nazırı durur. Ve bu naḡmeler arasında olan nisbet şol kirişler arasında bulunan nisbet gibidür ki naḡmeler ol kirişlerden işidülür. Meşelā şöyle ki bir naḡmenüñ kirışı bir naḡme kirişince iki āvāz varsa ol evvelki kirüşüñ naḡmesi daḡı ol ikinci kirüşüñ naḡmesince iki olur ve evvelki kiriş ikinci (19/a) kirüşüñ yanınuñ nazırı olur ve daḡı evvelki kiriş naḡmesinüñ yarusınca olur. Pes bundan bu añlanur ki elif (A) mim (M) kirişini evvel iki bulalar. Ve ol ikinci buluñınuñ evvel nişanından ḳopan naḡmenüñ ki YḤ naḡmesidür. Ol kirüşüñ evvel ḳısmından ḳopanıla ya‘ni A dan ḳopan naḡmeyle tizdür. Ve daḡı ikinci yarunuñ ikinci ḳısmından ḳopan naḡme ki YṬ naḡmesidür. Evvel ki bölüḡüñ ikinci kısmınuñ naḡmesiyle tizdür ki B naḡmesidür. Bāḳisin daḡı buları kıyas itmekile bilinür. İş bu şüret üzerine ki A Y Ḥ ve B C K ve D KA ve KB ve V KC ve Z Kh ve Ḥ Kh ve Ṭ KV Y KZ ve YA K Ḥ ve YB KṬ ve YC L ve YD LA ve Yh LB YV LC ve YZ LD ve Y Ḥ Lh bu yazılanlar biri birinüñ yarusı düşübdür. Ve biri birince daḡı iki düşübdür. Ve naḡmeler ki (19/b) şaḳil olur ve ḥād olur. Bu ṭariḳa üzerinedür.

ÜÇÜNCÜ FAŞL

Bu'udların biri birine nisbetin bildürür. İmdi ma'lûm olsun ki bu'd 'ibâretdür iki nağmeden ki ikisi dağı bir yirde cem' ola. Amma biri zîr ola biri bam ola. Ve eger ikisi dağı bir şüretile olsa bu'd olmaz. Zîrâki eger bir sazda iki kıl birbirine beraber olsalar ya' ni ikisi dağı bam olsa ve yağud ikisi zîr olsa oña bu'ud dimeyeler. Zîrâki ikisi bir nağme yerin tutar. Ve dağı ma'lum olsunki bu'ud iki dürlüdür. Birine bu'd-i muttefik dirler ve birine bu'd-i mütenâfir dirler. Bu'd-i muttefik oldur ki iki nağme bir yere gelicek nefis andan lezzet bula. Ve eger nefis lezzet almazsa oña bu'd-i mütenâfir dirler. Zîrâ ki nefis ol nağmelerden ürker ve mütenâfir bu'd (20/a) laruñ üstadlar katında ' itibarı yokdur. Zîrâki müsta'mel degüldür. Amma bu'd-i muttefik üç kısımdur. Evvel kısmı budur ki iki nağme şöyle birlige biteler ki işiden ikisin bir nağme şana. Amma ayırmağ dileseler biri birinden ayırabileler. Āvâz te'lifinde ve te'lifi neydügin yuğerarda didügedi. Ve bu'd-i muttefiküñ ikinci kısmı budur kim eger ol iki nağmeyi ayru ayru işitseler her biri bir nağme yerinde ola. Amma şöyle benzeye biri birine ki te'lifi lağni de biri birinüñ yirine şosalar farkı olmaya. Ve bu'd-i muttefiküñ ikinci ve üçüncü kısmı budur ki eger iki nağmeyi biri biri ardınca işitseler muttefik ola. Ve eger ayru ayru işitseler nefis andan lezzet almaya amma evvel kısım şunuñ gibi bu'ddur ki anuñ iki nağmesünüñ nisbeti (20/b) biri birine ikiyile bir ortasında olan nisbet gibi ola. Ya' ni bir nağme bir nağmece iki ola. Bunuñ gibi bu'da bu'du'l-lezi bi'l- kül dirler. Meşelâ A nağmesiyle Y H nağmesi ortasında olan nisbet gibi. Zîrâ ki A nağmesi C nağmesince ikidür. Anuñçun ki A kirişi Y H kirişince ikidür. Amma ikinci kısım iki bu'ddur.

Evvelki bu' d oldur ki bu bu' dun iki nağmesinüñ nisbeti üç nisbeti gibidür. İkiye Ya' ni üçde iki bölünür. Ve ikinüñ yarusı bulunur. A nağmesiyle YA nağmesi ortasında olan nisbet gibi. Zîrâ ki A kirişi YA kirişi gibidür. Ve anuñ yarusınca daħidur. Bunuñ gibi bu' da bu' du'l-lezi bi'l- ħams dirler. Altıncı bu' d oldur ki iki nağmenüñ nisbeti biri birine dördile üç ortasında olan nisbet (21/a) gibidür. Ya' ni bir nağmenüñ nisbeti bir nağmeye daħı kendü gibidür. Ve üç baħşda biri gibidür, daħı meşelâ A nağmesiyle Ĥ nağmesi gibi yani A nağmesi Ĥ nağmesi gibidür ve daħı Ĥ nağmesünüñ üç baħş de biri gibidür. Zîrâ ki A kirişi Ĥ kirişi gibidür. Ve daħı Ĥ kirişinüñ üç baħş de birisi gibidür. Bu bu' da bu' du'l-lezi bi'l- erba' dirler. Amma üçüncü kısmı üç bu' uddur. Evveli budur ki iki nağmenüñ nisbeti biri birine sekizle tokuz ortasında olan nisbet gibidür. Ya' ni birbirine beraberdür. Ve daħı birüñ sekiz baħşda biri gibidür. A nağmesi L A D nağmesi ortasında olan nisbet gibi Ya' ni A nağmesi D nağmesi gibidür. Ve daħı D nağmesinün sekizde biri gibidür. Zîrâ ki A kirişi D kirişi gibidür. Ve daħı (21/b) D kirişünüñ sekizde biri gibidür. Bu bu' da bu' d-i tanini dirler. Üçüncü kısmıñ ikinci bu' di oldur ki iki nağmenüñ nisbeti birbirine on altıyla on beş ortasında olan nisbet gibidür. Zîrâki A nağmesinün⁶⁰ Ya' nibiri biri gibi ola. Ve biri birinüñ beşde birinüñ üçde birince ola. Meşelâ A nağmesi ile C ortasında olan nisbet gibidür. Zîrâ ki A nağmesi C nağmesi gibidür. Ve daħı C nağmesünüñ beşde birinüñ üçde birincedür. Zîrâki A kirişi C kirişincedür. Ve daħı C kirişinüñ beşde birinüñ üçde birincedür. Üçüncü bu' dun üçüncü kısmı oldur ki anuñ iki nağmesünüñ nisbetü birbirine beraber ola. Ve daħı biri birinüñ on tokuzda birinden artuğırağ ola. Meşelâ A nağmesiyle B (22/a) ortasından olan nisbet

⁶⁰ Burasının üzeri çizilmiş.

gibidür. Zîrâki A nağmesi B nağmesiyle beraberdür. Ve daği B nağmesinün on toğuz bağşde birincedür. Bunun gibi bu' da bu' d-i bağıyye dirler. Amma şadîm üstazlar şatında C bu' dinün ādı yoğdur. Amma Safiy'ud-din Mevlana Abdül mü'min rağimehullah A D bu' dine bu' d-i T ād şomışdur. Ve A C bu' dine C bu' di diyü ād şomışdur. Ve A B bu' dine B bu' di diyü ād şomışdur. Ve bu' udlar bu dedüğümüz řa' ide üzerine altıdur. İş bu şüretde ma' lumdur.

El-bu' du' l-lezi bi' l-küllü	El-bu' du' l-lezi bi' l-şams	El-bu' du' l-lezi bi' l-erba'	Bu' du şanını	Bu' du C	Bu' du B
YH	YA	H	D	C	B

(22/b) Bu altı bu' d kirişün cānibü'l-enf didüğümüz şarafdan hāřıl olur. Ammā A dan H şoyulan yirden şopar. Ve eđer Y H dan gečilürse üç bu' d daği andan H āřıl olur. Ve ol üç bu' duñ evvel bu' dinün iki nağmesinün nisbeti biri birine biriledür. D ortasında olan nisbet gibidür. Meřelā A nağmesiyle LD nağmesi gibi zîrā A nağmesi Y H nağmesince ikidür. Ve YH nağmesi Lh nağmesince ikidür. Eyle olsa A nağmesi Lh nağmesince dörd olur. Zîrā ki A kirişi Lh kirişince dörddür. Bu bu' da bu' du' l-lezi bi' l-küllü merrateyn dirler. Anuñçün ki cem' i bam nağmeler ve daği bulara beñzer. Zîr nağmeler bu bu' d içinde bulunur. Eyle olsa cem' i nağmeler bu bu' d içinde bulunur. Amma ikinci bu' d oldur ki anuñ (23/a) iki nağmesi ortasında bulunan nisbet sekizle üç ortasında olan nisbet gibi ola. Ya' ni niteki sekiz iki kez üçdür. Ve daği iki üçün üçde ikisidür. Meřelā A nağmesiyle Kh nağmesi arasında olan nisbet gibi. Ya' ni A nağmesi Kh nağmesince ikidür. Ve daği Kh nağmesinün üç bağşde ikisindedür. Zîrā ki A kirişiyle

Kh kirişi arasında olan nisbet bu yazılan gibidür. Bunun gibi bu' da bu'du'l-lezi bi'l-küllü ve'r-rub' dirler. Amma üçüncü bu'd oldurki anuñ iki nağmesi arasında olan nisbet üçile bir arasında olan nisbet gibi ola. Meşelâ A nağmesiyle KĤ nağmesi ortasında olan nisbet gibi ola. Zîrâ ki A nağmesi KĤ nağmesince üçdür. Zîrâki bularuñ kirişlerinüñ (23/b) nisbeti daĥi bu yazılan gibidür. Bununñ gibi bu' da bu'du'l-lezi bi'l -külli ve'l-hams dirler. Bu üç bu'd daĥi şunuñ gibi bu'dlardur ki bu'di müttefik diye âd komuşlardur. Eyle olsa bu'dlar toköz olur. İş bu yazılan şekilde bulunur ve bilinür:

El-bu' du'l-lezi bi'l-küllü merrateyn	El-bu' du'l-lezi bi'l-küllü vel-hams	El-bu' du'l-lezi bi'l-küllü ver-rub'	El-bu' du'l-lezi bi'l-küllü	El-bu' du'l-lezi bi'l-hams	El-bu' du'l-lezi bir-rub'	El-bu' du't-tanini	Bu' du C	Bu' du B
Lh	KH	Kh	YH	YA	H	D	C	B

Bu toköz bu'dlardur ki cemi' i nağmeler ve âvâzeler bulardan qopar. Üçine kiçi bu'dlar dirler. Ve laĥni bu'dlar daĥi dirler. Ve bu üç bu'duñ birisi D bu'dıdır ve ikincisi C bu'dı (24/a) dür. Ve üçüncü A ve B bu'dıdır. Ve bu üçden ġayri altı bu'd daĥi vardur. Anlara eb'âd-i kübrâ dirler. Ya'ni büyük bu'dlardur dimek olur. Ve her vaĥt ki iki nağmenüñ arasında olan nisbet bilmek dilesevüz evvel kirişin evvel nağmesine nazâr idevüz. Andan şoñra ikinci nağmesine nazâr idevüz. Görevüzki bu iki nağmenüñ arasında nice nisbet vardur. Meşelâ bir nağmeki A noĥtasında işidevüz ol nağmenüñ kirişinüñ miĥdarı A ve M kirişidür. Ve bir nağmeki Ĥ noĥtasından işidevüz ol

nağmenüñ kirişüñüñ miqdarı H ve M dür. Ve A ve M kirişi ortasında olan nisbet H ve M ortasında olanıdadur. D LA üç ortasında olan nisbet gibidür. Dördüñ birisi ve üç bahşde biri daği dür. (24/b) Bu didügümüz nisbet sekizinci kirişde ma' lum olur. Pes A nağmesi daği H nağmesinüñ dördde birisidür. Ve üç bahşde birisi dağidür. Ve eger evvel zağmei A noktasında uralar ama kirişüñ biri birine daği uralar. İkisünüñ daği Hükmi birdür. Ya' ni nağmeleri kirişlerüñ miqdarınca tutarlar. Ve nağmeleri ol yerden olurlar Meşelâ eger evvel zeğmei B üzerine uralar andan soñra T üzerine uralar B ve M nağmesinüñ nisbeti T ve M nisbetidür ki üç arasında ' aynı nisbet gibidür. Zirâki B nağmesinün nisbeti T nağmesine bir kendü gibidür. Ve daği üç bahşde biri gibidür. Ve kirişlerüñ cem' i nisbetleri biri birine iş bu yazılan şüretde bilinür. Meşelâ A C ve B T ve C Y ve (25/a) D YA ve H YB ve V YC ve Z YD ve H Yh ve T YV ve Y YZ YA Y H ve YB YT ve YC K ve YD KA ve Yh KB ve YV KC YZ KD ve Y H KB bunlar cem' i si bu' du'l-lezi bi'l-erba' adur. Ya' ni bunlaruñ her ikisinüñ ortasında olan nisbet dördile üç arasında olan nisbet gibidür. Ve bu nisbetleri anuñçün yazduğ ki bu ' ilm-i edvâra heves iden âdemilere kâ' ide üzerine nağmeler çıkarmak âsân ola. Ve vaqt olurki nağmelerüñ ba' zısı ba' zısınüñ yirini dutar ol vaqt iki nağmenüñ hükmi bir olur. Bu hal yukarıda añılmışdur. Ve vaqt olur ki bu' dlarun daği ba' zısı ba' zısına beñzer olur. Bu hal şunuñ gibi kimselere ma' lum olur ki zevkile bu ' ilmi tahkiğ idübdür. Añla evvel nağme-i zîr tarafına ururlar ki H noktasıdur (25/b) uralar. Ve andan soñra bam noktasına uralar ki A noktasıdur. Ol vaqt bu iki nağme biri birine beñzer ve daği H ve M kirişi Y H ve M kirişiyile ikiyle üç ortasında olan nisbet gibidür. Bunuñ gibi nisbetden bu' du'l-lezi bi'l- hams bu' di işidilür. Ve eger zağme-i evvel H üzerine uralar. Ve andan soñra A üzerine uralar bunuñ gibi zağmeden bu' du'l-lezi bi'l-erba' a işidilür. Şeksüz bu daği

giriş kısmında ma' lum olmuşdur velâkin zâhiren bu zaḥmeden bu' du'l-lezi bi'l-ḥams işidilür gibi olur. Zîrâki çün H dan A nakl ideler zaḥmei H dan YH ya urmuş gibidür. Zîrâki biri birinüñ nazîridür. Ol sebebile bunuñ gibi nağmeden bu' du'l-lezi bi'l-ḥams işidilür gibi olur. Ve eger evvel zaḥmei A üzerine uralar andan soñra (26/a) H üzerine uralar. Eyle olsa her bu' d kendü ḥalince ḳalur. Zîrâ ki bu yazılan sebebler bulunamaz. Ve bu' udullezi bi'l- erba' bu' du'l-lezi bi'l-ḥamsa beñzedügi gibi bu' du'l-lezi bi'l-ḥams daḥi bu' du'l-lezi bi'l-erba' beñzer. Şol vaḳt ki zaḥme-i evvel bam tarafına uralar, andan soñra zîr tarafına uralar. Meşelâ evvel zaḥmei H noḳtasına uralar andan soñra Y H üzerine uralar. Bunuñ gibi zaḥmeden bu' du'l-lezi bi'l-ḥams ḥâşıl olur. Amma bu' du'l-lezi bi'l-erba' a nağmesi añlanur. Zîrâki H dan YH varmaḳ H dan A varmaḳ gibidür. Zîrâki H noḳtası noḳtası nazîridür. Amma şol kişi ki riyâzat ehli degüldür bu bildiğimiz nesneleri ol farḳ eylemez. Zîrâki taḥḳiḳ taḳlid gibi olmaz ve daḥi A nağmesinüñ nisbeti YA nağmesine üçile (26/b) iki ortasında olan nisbet gibidür. Ya' ni bu' du'l-lezi bi'l-ḥams. İş bu yazılan şuretde ma' lum olub YB ve C YC ve D YD ve H Yh ve V YV bunlaruñ daḥi nisbetleri bu' dul-lezi bil-ḥamsdur. Ve Şafiüddin ' Abdül Mü' min sözinden bu añlanur, kim giru ḳalan nisbetler daḥi ḥuruf tertibince bu yazılan gibi ola. Amma bu tarîḳâ ba' zı perde rast gelmez. Zîrâki Z nüñ nisbetü YZ nisbetine beñzemez. Şöyle ki ḳismetde ma' lum olmuşdur. Ve daḥi kiçi bu' dlardaki D bu' didür ve C bu' didür. B bu' didür. Bu tertib rast gelmez. Ya' ni B ve H ve C ve D ve V ve Z bular daḥi bu' di taninidür. Bulardan zikr olundu ve daḥi ma' lum olsun ki bu' du'l-lezi bi'l- külli merrateyn ki bam A tarafidur. Ve zîr Lh dir. Bu toḳuz bu' da daḥi girur ve şol bu' d ki aña bu' du'l-lezi bi'l- külli ve'l- ḥams dirler. (27/a) Anuñ bam tarafı A dür ve zîr tarafı K H dur. Bu nağmeler sekiz bu' da daḥi girur. Ve şol bu' d ki aña bu' du'l-lezi bi'l- külli

ve'r- rub' dirler. Anuñ nağmelerü altı bu' da girür. Ve şol bu' d ki aña bu' du'l-lezi bi'l-
hams dirler. Ol bu' duñ nağmeleri beş bu' da girur. Ve şol bu' d ki aña bu' di'l-lezi bi'l-
erba' a dirler. Anuñ nağmelerü dörd bu' da girur. Ve şol bu' d ki aña bu' d-i tanini dirler.
Anuñ nağmeleri üç bu' da girur. Ve şol bu' d ki aña bu' d-i C dirler. Anuñ nağmelerü iki
bu' da girur Ve şol bu' d ki aña bu' d-i B dirler. Anuñ nağmelerü ki A ve B bu' di dür. Bir
b' u da girür. Ve bu bu' dlarun eñ kiçisinin nağmesinde ihtilaf itmek eyu olmaz. Ve şol
bu' d ki bu' dlarda andan büyügi yoğdur. Ol bu' dun nağmeleri kiçi bu' dlara bağş olur
(27/b) Ve vağt olurki bu kiçi bu' dların her birisi ulu bu' dun birisinin ba' zısından sayılır.
Bu yazılan şuret iş bu vechile bilinür ki eger evvel zağmei A üzerine ursalar andan soñra
C üzerine ursalar ol zağmeden C nağmesi işidilür. Ancağ ve eger evvel zağmei A
üzerine ursalar andan soñra B üzerine ursalar andan soñra C üzerine ursalar ol vağt C
nağmesi iki bu' da bağş olur. Biri B b' u di olur, ve biri dağı B ve C bu' dinuñ nağmesi
işidilür. Ve her vağt ki bir bu' d iki bu' da veyahud dağı bu' dlara bağş olsa eger bu
bu' dlardan birisi ve yahud ulu bu' duñ çokrağını ne şüretile tarğ itseler evvelki bu' d dan
bir bu' d qalur. Veyahud kiçi bu' dlar qalur. Ve eger bir bu' di ve yahud bir (28/a) bir nice
bu' dları bir bu' da dağı qoşsalar bulardan çok bu' d hāşıl olur. Ve tarğnuñ qānunu gibi
müşkildür. Bu kitābda añılsa muṭālī' a kılan mubtedilere hayli zağmet hāşıl olur. Amma
şol tariqai ki imam-ı ' ālim fāzıl Şafiy'ud-din ' Abdül-Mü'min beyan imişdür. Yazalum ta
mubtediler zağmetsüz tarğ qā' idesini bileler. Eydelüm ki C bu' dinden B bu' di tarğ
olursa yine B bu' di bağı qalur. Zirāki yerinde qalan bu' duñ nisbeti yetmiş altıyla yetmiş
beş arasında olan nisbet gibidür. Ya' ni yetmiş altı yetmiş beş gibidür. Ve yetmiş beşüñ
biri gibi dağıdır. Ve B bu' dunuñ nisbeti yigirmiyle onçoğuz ortasında olan nisbet
gibidür. Ya' ni yigirmi onçoğuzcadur. Ve on çoğuzun birince dağıdır. Ve evvelki nisbet

bu nisbetde (28/b) çoh kiçidür. Ve çün T bu' dinden C bu' din tarh ideler gine B bu' di kalur. Ve çün bu' di zil erbe' adan iki bu' d-i tanini tarh ideler gine B bu' di kalur. Ve eger gine bu' di zil-erba' dan C bu' dini tarh ide gine B bu' di kalur. Ve eger bu' di zil-ğamsden T bu' dini tarh ideler bu' di zil-erba' kalur. Ve eger bu' di zil-ğamsden bu' di zil-erbe' a tarh ideler T bu' di kalur. Ve eger bu' d-i zil-küllü ve'l-ğamsden T bu' dini tarh ideler bu' di zil-küllü ve'l- erbe' a kalur. Ve eger bu' di zil-küllü ve'l-ğamsden bu' di zil-küllü ve'l erbe' a tarh iderler T bu' di kalur. Ve eger bu' di zil-küllü merrateyden bu' di zil-ğamsi tarh ideler bu' di zil-erbe' a kalur. Giru қalanun bunuñ üzerine қıyas idüb bilmek olur.

DÖRDÜNCİ FAŞL

Nağmeleruñ terkibleri biri birine (29/a) uyuşmaduğuna sebep nedür? Anı bildürür. İmdi ma' lûm olsun ki her terkib ki nağmeleruñ arasına düşer. Amma tabi' at ol terkibden ürker ve nefis lezzet almaz. Ba' zı nağmeler biri birine muvâfiқ olmaduğundandır. Ve vaқt olur ki bu' dlar dağı biri birine uyuşmaz. Anuñçün tabi' at dağı andan ürker. Amma terkib tabi' at sevdügi bu' da ulaşsa ol vaқtin degmede tabi' at andan ürkmez. B bu' di gibi ya' ni B bu' dinuñ zātında bu vardır ki tab' andan ürker bu sebebileki eger üç zağme biri biri ardınca B bu' dinün nisbetin gözedib kiriş üzerine ursalar tabi' atda gibi ürkmeçlik belirür. Amma eger bu' di zil-erbe' a' dan iki bu' d tanini tarh itseler birinde қalan ki bu' di zil-erbe' a' dur anuñıla tamam olur. B bu' di ve bu yazıdandır (29/b) veya H dandır. Bu bu' ddan ürkmeç añlanmaz. Zırāki bu' di zil-erbe' a қarışmışdur. Ve bu' di zil- erbe' a dan tabi' at ürkmez. Ve Mūsikī ' ilmi ne heves қılana elbette gerekdür ki tabi' at neden ürker anı bile ve saқına. Ve ol dördür. Evvel oldur ki

bu' di tamam eylemekde bu' di zîl-erbe' anuñ. zîr olduğu tarafınuñ evvelinden ki H noqtasıdur, geçe ya' ni zaħmei üzerine urmaya Meşelâ V üzerine ura ve andan soñra H dan geçe andan zaħmei ura. Andan soñra A üzerine ura andan bilâ ki üç bu' d birikmişdür. T nisbeti üzerine ol vaqt tabi' at andan ürker. Zîrâ ki üçünci bu' duñ zîr olduğu tarafı Y dur ki H dan geçmişdür. Buncileyin dörd bu' d biri biri ardınca B nisbeti üzerine mütenâfirdür. Ya' ni tabi' at ürker. Zîrâ ki dördünci bu' dun zîr tarafına (30/a) T nağmesi düşübdür ki H dan geçibdür. İkinci sebep oldur ki B bu' dini ve C bu' dini ve D bu' dini bu' d-i zîl-erbe' a eyleye. Ol vaqt daħı tabi' at nağmeden terkişden ürker. Üçünci oldur ki B bu' dinin zîr tarafını C bu' dinin bam tarafı ide. Ve zaħmei B nuñ zîr tarafına ura. Andan soñra C bu' di hâşıl olan yere ura. Ol nağmeden tabi' at ürker. Dördünci sebep oldur ki iki bu' di ulaşdura. B bu' dinüñ nisbeti gibi bu sebeblerile nağmeden hâşıl olan terkişden tabi' at ürker.

BEŞİNCİ FAŞL

Tabi' ata lezzet hâşıl olan te'lifleri bildirür. Bu şanâ' at ehli ulu bu' üdları kısmet eyleyince isti' mal itmezler. Ve anları kısmet idecek üç kiçi de kısmet iderler. Ve şol bu' üd ki B bu' dinden kiçi ola veya (30/b) ħud T bu' dından ulu ola. Bunların gibi bu' üdları kısmet eylemezler. Bu sebebçün bu bu' dlara kiçi bu' dlar dirler. Ve bu bu' dlara bu' d-i laħni daħı dirler. Zîrâki âvâzlar bulardan terkiş olur. Bu bu' dların te' lifi herkezi tabi' ata yenişmez. Ve şol sebebler ki bu' d anuñla mütenâfir olur, dörddür. Her kim ki dilerse ki bu' d-i mütenâfirden çaça, bu' d-i zîl-erba' ı yidi kısmet den artuķ eylesün. Bunuñ tafşillerin aşığıda beyan idevüz. Ve bu' d-i zîl-ħams daħı toķuz kısmetden artuķ gerekmez. Ta bu' di mütenâfir olmaya. Amma iki şartı vardır. Biri budur

ki bu zü'l-erbe'a bu' dini ol üç kiçi bu' dlardan eylemeye. Ve ikinci şart oldur ki şol zîr ki bu' d-i zil-erba'a tarafından bu bu' d içine düşmüşdür. Elbette zaḥme'i anuñ üzerine ura. Bu ma' ni şol vaqt bilinür ki (31/a) bu' di zil-ḥams ya' ni H ve C kısmet olunmuşdur. Bu' di zil-erbe'a ve bu' di tanini ye Yh noktası üzerine zîrā ki H dan Yh degin bu' di zil-erbe' adur. Ve Yh den YH degin bu' d-i tanini dirler. Şöyle ki buña işaret olmuşdur. Pes şöyle şart idelüm ki kısmet vaktinde H YH dan zaḥme'i elbette Yh üzerine ularalum ki bu' d-i zil-erbe'añ tizi tarafudur. Ve anuñla aralayalum. Pes bu şartdan lazım olur ki elbette YH dan Yh varmak gerek. Ve eger bir sebeble bir noktaya daḥı vara ol vardığı yeriyle aralamak lazım gelür. Eyle olsa bu' d-i zil-erbe'a iki nisbet ise olur. Zîrā ki ānı kısmet idecek nisbet anu bu' dlaruna itmişlerdür. Ve bu' d-i zil-ḥamsün kısmetiniñ de daḥı ri' âyet anuñ nisbetine itmişlerdür. Bu añılan taḥdirce amma bu' d-i zil-ḥamsi kısmet eylemekde (31/b) iki tarafın saklamakdan ğayrısın idelum. Ve Yh nağmesiyle aralayalum. Ve üç bu' dun arasında cem' itmek cayiz tatalum. Anuñçün ki buni on üç baḥş itmeye yarar. Ve muşannif oniki kısım getürmişdür. Ve anun edvārını beyan kılmışdur. Ve on üçüncü kısım çıkarmaklığı bu kitāba nazār idene ḥavale kılmışdur ki eger nazār idenüñ tefeḥḥuş ve teftiş eylemege himmeti olursa ol onüçüncü kısım çıkarmak āsān olur. Ve bir cedveli ayru ḳomışdur. Bu kısımlariçün ta buni ol yidi kısımlara yapışdurular. Ve biz kısmet eylemegi bu' di zil-erba'ada evvel kirişi ki ol H dur. Anı evvel ḥabaḳa diyu ād diyelüm. Ve yedi kısım üzerine beyān idelüm ki çün ol bu' dları elbette üç kiçi bu' dlara kısmet itmek gerek. Anuñ evvelini (32/a) ya T farz idelüm. Ya C ya B farz idelum. Eger evvelin T farz idersevüz üç kısımdan artuḳ olmaḳ imkanı yoḳdur. Zîrā ki bu' di tamam itmek üç nev'un birisiyle ya daḥı artuḳ ile ola. Eger birden artuḳile ve yāḥud üç nev' ile daḥı tamam olursa fi'l-cümle birden artuḳile her ne

olursa üç bu' d cemi' itmek lazım gelür. Bu hud bu' di mütenāfirdür. Ve eger iki nev' ile olursa aklıñ kısmeti üzerine yine üç gibi olur. Eyle olsa mütenāfir olur. Zīrā ki bu iki nev' ya ṬB olur ya ṬC ya CB olur. Egerçi öñlü ve şoñlu olduğıçün herbiri iki nev' a baħş olursa ṬC ile tamam eylemek olmaz. Zīrā ki Ḥ ḥaddından geçer ve C daħı ancüleyin. Zīrā ki üç bu' di birine cem' itmek lazım gelür. Ve hem vefa daħı itmez. Pes nāçar anı Ṭ B yile tamam itmek (32/b) gerekdür. Ol vaqt Ṭ muḳaddem olduğıçün iki nev' olur ve B şoñra olduğıçün. Pes iki nev' daħı ṭabi' ata layıķ olur şol taḳdirce ki Ṭ bu' dlaruñ evvel ola. Ve eger bu nev' den daħı ziyādeyle olursa nesne ḥāşıl olmaz. Evvel Ṭ Ṭ B ikinci Ṭ B Z. Amma eger bir bu' di bu üç nev' ün birisiyle tamam olunursa ol nev' ya bir Ṭ ile ola yah'ud C ile ola veyahud B yile ola. A yile olmağa yaramaz. Zīrāki bir A yile bu' d tamam olmaz. Ve iki D yile olursa Ḥ dan geçer ve B yile daħı tamam olmağa yaramaz. Zīrā ki bir B yile daħı tamam olmaz. Ve eger bir B den ziyadeyle olursa bu' d mütenāfir olur. Pes nāçār C ile tamam eylemek gerek. Amma bir C daħı vefā itmez. Ve eger üç C olursa Ḥ ḥaddinden geçer. Pes nāçār iki Ḥ ile tamam olmaķ gerek. Bu taḳdirce bir kısımdan (33/a) artuķ olmaz diyu Ṭ C C olur. Ve eger bu' duñ evvelin C farz idersevüz yine üç kısımdan artuķ olmaz. Zīrā ki bu' di bir nev' ile tamam itmek gerek. Veyahud daħı ziyadeyle tamam itmek gerek. Amma bir nev' olmaz. Anuñçün ki eger ol nev' Ṭ olursa bir Ṭ yile tamam olmaz. Ve eger ikiyle olursa veyahud daħı ziyadeyle olursa Ḥ ḥaddinden geçer. Ve eger ol nev' B olursa giru tamam olmaz. Ve eger birden daħı ziyade olursa B bu' dlaruñ yaķınında olmaķ lazım gelur. Ve eger birden daħı pes nāçār bu' di bir nev' den ziyadeyle olmaķ gerekdür. Amma üç nev' ile olmaķ gerekmez. Zīrā ki üç bu' di cem' itmek lazım gelür. Ve hem Ḥ ḥaddinden geçer ve iki nev' ile aķl kısmet eylediğı tertipce üç baħş olur. Nite yukarıda zıkr olundu. Ve daħı ṬB yile tamam olmağa

(33/b) yaramaz. Zîrâ ki bunda dağı üç bu' di tamam itmek lazım gelür. Ve dağı B ve C ile dağı tamam olmağa yaramaz. Zîrâ ki vefâ itmez biraz bağı kalur. Ve ol bağı kalan C olur ve dağı yaramaz ki B önde ola veya ortada ola. Zîrâ ki eğer böyle olursa üçünci sebebden saşınmak lazım gelür. Pes nâçâr B âhirde gerekdür. Ve dağı bir kısım lazım olur ki ki ol kısım H C C B olur. Ve eger T ve C olursa önlü ve soñlu olmağılıyla iki kısım hâşıl olur. Biri C C T ve biri C T C. Ve eger evvel B bu' di farz idersevüz tabi' ata yarar bir kısım olur. Zîrâ ki bu' di tamam itmek iki nev' ile olmağa yaramaz. Anuñçün ki bu iki nev' ya C T olur veya B T olur. Lakin BT ve B C vefâ itmez. Ve şol bâkî kalan ya B olur ya B hükmünde olur. Öyle olsa B bu' din (34/a) yağıın olur ki ol bu' d iki bu' d ola. Veyağud B den C varmak lazım gelür ve T ve C ile dağı tamam olmaz. Zîrâ ki bu iki kısım olur bir kısmı T C olur ve biri C T olur. Önlü ve soñlu olduğı takdirce eger T C olursa vefa itmez. Bâkî kalanı B bu' dine yağıın olur. Ve ikinci sebebden saşınmak gerekdür ki tenâfür olmaya. Ki üç bu' di cem' itmege tenâfür dirler. Ve eger C T olursa ikinci sebebden ve üçüncü sebebden saşınmak lazım gelür. Ki ol B bu' dinün zîrinden bamına varmak lazım gelür. Ve dağı dördüncü sebep ki B bu' dinün yağıınında olmağı gibi olur ki nüşhalarda böyle yazılmışdur. Amma dördüncü sebebden saşınmak nazar vardur. Zîrâki bu yazılanlar B bu' dinün ikisine B lazım gelmez. Amma Şafiyüddin raşimehullah iki B bu' dine yağıındur dimişdür. (34/b) Anuñ maşşudî bu' dları cem' eylemekdür. Ancağı ulaşığı olmağı degildür ve yağıud ayru ayru olmağı degüldür. Bu tağıdirce aralamak lazım gelür. Ve bu tağıdirde ma' lum olur ki iş bu tağıdirce ki kısımlaruñ evvelini B bu' di farz idelum. Anı tamam eylemek bir nev' ile gerekdür. Ancağı ve ol nev' i ya C nev' i gerekdür veyağud B nev' i gerekdür veyağud T nev' i gerekdür. Amma C nev' i olmağa yaramaz. Zîrâ ki B bu' dinin zîri tarafından C bu' dinün bamı tarafına varmak

lazım gelür. Ve B nev' ile dağı olmağa yaramaz. Zırā ki B bu' dlarına ulaşmak lazım gelür. Eyle olsa elbette lazım oldu ki T bu' dlarıyla ola. Ve bir kısım lazım olur ki ol B T T ola. Ve bu añılıb yazılanlardan ma' lum oldu ki bu' di zil-erba' un řabi' aŗa mulāyim olan kısımları yededür. İş bu tafsilce (35/a) ki yazılır. Evvel kısmuñ bu' dları üçdür T T B. Nağmeleri dörddür AD R H. İkinci kısmuñ bu' dları üçdür T B Tdur. Ve nağmeleri dörddür A D h H. Üçüncü kısmuñ bu' dları üçdür B T T. Ve nağmeleri dörddür ABhH. Dördüncü kısmuñ bu' dları üçdür T C H. Nağmeleri dörddür A D V H. Beşinci kısmuñ bu' dları üçdür C C T. Nağmeleri dörddür A C h H. Altıncı kısmuñ bu' dları üçdür C T C. Nağmeleri dörddür A C V H. Yedinci kısmuñ bu' dları dörddür C C C B. Ve nağmeleri beşdür A C h V H. Ve bu kısımlaruñ altısınıñ bu' dları üçdür ve nağmeleri dörddür. Amma yedinci kısmuñ bu' dları dörddür ve nağmeleri beşdür. Bu sayıçün bu bu' da bu' dul'-lezi bi'l-erbe' a diyu ād şomuşlardır. Ya' ni (35/b) dört nağmelu bu' d dimek olur. Bu' di zil-erbe' un kısmetinüñ beyanını bu vechile dimişlerdür. Amma bu' di zil-hams. Ya' ni beş nağmeli bu' d ki bu' di zil-külden bu' di zil-erbe' a řarđ itdügümüzden şoñra şalür. Ki ol H ve YH dur. Onüç bağş olmışdur ve bu bu' dun onüç bağşun niçün olduğını beyan idüp yazmadıgımıza sebep budur ki bu' di zil-erba' a da dimiş idük añlanur. Şimdi bende dağı yazılsa kitāb içinde söz çok olur. Maқşud giç añlanur. Ve ol oniki kısım ki bu kitābı taşnif iden yazmışdur. Bulardur: Evvel kısmuñ bu' dları dört T T B T dur. Ve nağmeleri beş H YA YD Yh YH dur. İkinci kısmuñ dağı bu' dları dört T B T T nağmeleri beş H YA YB Yh YH dur. Üçüncü kısmuñ dağı bu' dları dörd B T T T dur. Nağmeleri (36/a) beş H T YB Yh YH dür. Dördüncü kısmuñ dağı bu' dları dört T C C T. Nağmeleri beş H YA YH Yh YH dur. Beşinci kısmuñ dağı bu' dları dört C C T T nağmeleri beş H Y YB Yh YH dur. Altıncı kısmuñ bu' dları dördür C T C T dur.

Nağmeleri dağı beş H Y YH Yh YH dur. Yedinci kısmañ dağı bu' dları beş C C C B T dur. Nağmeleri altı H Y YB YD Yh YH dur. Sekizinci kısmañ dağı bu' dları beş T C C C B dur. Nağmeleri altı H YA YC Yh YZ YH dur. Toğuzuncı kısmañ dağı bu' dları beş C T C C B dur. Nağmeleri altı H Y YC Yh YZ YH dur. Onuncı kısmañ dağı bu' dları beş C B T C C dur. Nağmeleri altı H Y YA YD YZ YC dur. Onbirinci kısmañ bu' dları beş C C B T C dur. Nağmeleri altı YH Y YB YC YV YH dur. On ikinci kısmañ bu' dları dörd (36/b) T C T C dur. Nağmeleri biş H YA YC YV YC. Bu yazılan oniki kısma bu' di zil-ğams dirler. Ve dört nağme ki anlara A H Yh YH 'alâmet koyulmuşdur. Ol toğuz kısma cemi' inde varur ve şol nağme ki aña Yh 'alâmet koyulmuşdur. Şoñrağı üç kısımlarda yoğdur. Belki A H Y H bu oniki kısma vardur. Ve Yh evvelki toğuz kısma vardur. Ve bākī nağmeler ba' zısında yoğdur. Ve şol nağmeler ki cemi' kısma vardur. Ve yağud evvelki toğuz kısma vardur. Ol nağmelere şevābit dirler. Zirā ki cemi' kısımlarda şabidür ve giru қalan tebdil ve tağyir olur. Zirā ki ba' zısında şābitdür. Ve ba' zısında şābit degül. Ve eger eydürlerise ki nağmesi cemi' inde vardur. Pes A nağmesi dağı cemi' inde mevcud olmuş ola. Amma bir niceler dağı vardur ki bu söze i'tiraz iderler ve eydür (37/a) ler onuncı kısma bu kısımlar içinde mütenāfir terkiblerdendür dirler. Zirā ki bu kısma H ve YD bir bu' duñ iki tarafıdur ki ol bu' d bu' d-i zil-erba' dan eksükdür. Ve anuñ bağşini şol vech üzerine kılmışlardur ki üç bu' d dağı burada cem' olmuşdur. Ya' ni C bu' di ve B bu' di ve T bu' didür. Pes ikinci bu' duñ ihtirazını aralamağ gerkdür. Böyle itmek eyü degil amma biz cevab eyderüz: çün bu' di zil-küllü, ya' ni A Y H bu' di zil-erbe' uñ iki bu' dine bağş olmuşdur. Ya' ni A H ve YA YH ve bir bu' d-i tanini ki iksinüñ ortasında vāqı' dür. Ya' ni H ve biz dilerdük ki bu' d-i zil-küllü tağsim ideydük AY bu' di bu' di zil-erba' tağsim ide. Evvel Ya' ni AH ye

kısmet eyleye. Bir vechile ki üç bu' d dağı andan olmaya. Şöyle ki bu AY yidi kısmda añılmıřdur. Andan řoñra ikinci bu' d-i zıl-erba' (37/b) kısmet eyledük. Yine bir vechile ki ol üç bu' d anda bulunmaya. Ya' ni dördüncü kısım tariki üzerine ve ol T C C dür. Yine diledük bu' d-i tanini ki ortada bākī qalmışdur. Kısmet idelüm ve gördük buni kısmet eylemeklik C B üzerine mümkindür. Ānī CB ye kısmet eyledük ve çün bu' di zıl-erba' řānī kısmet eylemeklige Ya' ni C C ulaşdı, bu' di zı' l-ğams oldı. Ve bunu kısmet eylemek bu vechiledür ki C B T C C hāřıl oldı. Amma üç bu' d bu' di zıl-erba' da mevcuddur. Nice ki ba' zınuñ vehmine bir dürlü dağı düşer. Ve bu kısım bu kısmuñ bamı tarafına düşübdür. Hemān kısmetdür ki sekizinci kısmuñ ve toquzuncı kısmuñ bamı⁶¹⁶²zırī tarafına itmişlerdür. Zırā ki sekizinci kısmuñ bu' di zıl-erba' ya' ni, H Yh Y T C C kısmet itmişlerdür. Ve anuñ bākī qalanını YA YH (38/a) nuñ bu' d taninisidür. Ol bu' di C B ye kısmet itmişlerdür. Pes ol bu vechile olmişdur ki T C C C B ve toquzuncı kısmuñ zıl-erba' a ya' ni H YD YC T C kısmet itmişlerdür. Bākī bu' di tanini qalmışdur. Ol bākīsi C B ye kısmet itmişlerdür. Toquzuncı kısmuñ bu' udları işbu vechiledür ki C T C C B ye kısmet itmişlerdür. Ve çün bu yedi kısmuñ her birini Ya' ni u' di zıl-erba' ün her birini, bu' di zıl-ğamsun on iki kısmınuñ her birine yapışdurmak eylesevüz çok ceme' atler hāřıl olur ki bu' di zıl-erba' a ya' ni A YH nağmesi ol nağmelerün cemi' ine yarar ve bularuñ her biri bir dāire olur. Zırā anuñ evveli A noqtasındandır ve āñiri YH noqtasına irişür ve YH noktası A noqtasınuñ qāim maqamıdır. Ya' ni ol bulunmayacak bu anuñ yerini tutar. Pes A noqta (38/b) sınıñ qaim maqamıdır. Ya' ni ol bulunmayacak bu anuñ yerini tutar. Pes A noqtasından ayrılmış olur ve giru A noqtasına irişmiş olur.

⁶² Bu kelimenin üzeri çizilmiş.

Ve bu dāire kōdukları gibi olırdur. Bundan ōnra ma‘lum olur ki bu dāirelerüñ her birini çün anlardan gireler. Ya‘ni anuñ evvelini A noktasından tıtarlar, belki B noktasından tıtarlar veya C noktasından tıtarlar, veya bulardan ğayriden tıtarlar ve bularuñ naĝmelerinüñ ve bu‘ûdlarınuñ tertibi gibi bir dāire itdük ki hiç ħalel vaĝi‘ olmaz. Zīrā ki bu on dāire kendü tıbaķasında dūŝmiŝdür. Őöyle ki ŝimden giru ma‘lum ola bu dāireler bu sebep iĝün mütenāfir beñzemiŝdür.

ALTINCI FAŞL

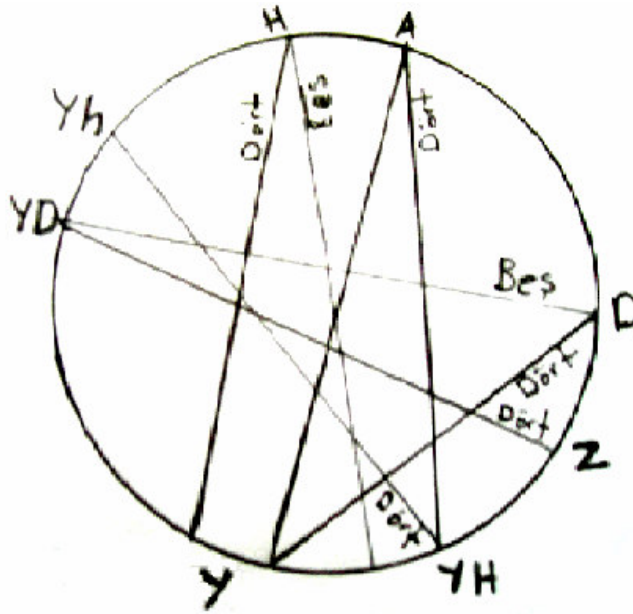
Edvārı ve edvāruñ nisbetlerini bildürür: Şöyle ma‘lüm olsun ki çün naĝmeleri te‘lif ideler. Ya‘ni biri birine muvāfiķımdur muĝālifmidür bileler. Bu (39/a) vechile ki her cem‘un mülāyim olduĝı ol cema‘atten ola zil-erba‘ kısmı gibi veya zil-ĥams kısmı gibi niteki zil-erba‘un bir cema‘atin zil-ĥamsüñ bir cema‘atiyle terki b it seler bir cem‘ ħāŝıl olur ki bu‘di zil-küll aña beñzer ve ol terki b olan nesneye dāire dirler şöyle ki bu babda añılmıŝdur ve her vaķt ki evvelki tıbaķanuñ cema‘atlerinüñ her birini ya‘ni bu‘di zil-erbe‘un yidi kısımlarınuñ her birini yapıŝdursavuz seksendört dāire ħāŝıl olur Meŝelā yidiyi on ikiye ğarb itsevüz seksendört dāire ħāŝıl olur. Ve her dāirede nice naĝme vardur ve nice nisbet vardur anarı daĝı bu babda bildürmiŝüz ve vaķt olur ki nisbetler ŝayuda naĝmeler ŝayusınca olur. Ve vaķt olurki nisbetler naĝmelerden eksük olur ve daĝı ma‘lum olsun ki bu (39/b) dāireler üç dürlüdür: Birine mütenāfir dirler ve birine daĝı ħafiyetüt-tenāfür dirler, ve birine daĝı mülāyim dirler. Mütenāfir oldur ki onuñ naĝmelerini bir vechile te‘lif ideler ki tenāfür sebeblerinden hiç birisi ānda bulunmaya. Amma nisbet şayısı naĝme ŝayısından āz ola. Ve mülāyim oldur ki naĝmesinüñ şayısı nisbeti ŝayusınca ola. Ve tenāfür aña yol bulmaya. Ve biz evvelki tıbaķānuñ kısımlarını

ikinci tabakaya büyük YA evvel kısmı evvel tabakaya ulaşırsanız ve ikinciye ikinciye ve üçüncüyü üçüncüye ve dördüncüyü dördüncüye ve beşinciye beşinciye ve altıncıyı altıncıya ulaşırsanız altı dâire hâşıl olur. Ve bularun nağmeleri ve nisbetleri arasında şol bu' di mütenâfir iden nesnelere şol bu' dların arasından çıkarduk. Tâ bu' d mütenâfir olmaya. Ve C bu' dinün bami tarafından (40/a) B bu' dinün zîr tarafın düzme olur. Zîrâ ki evvel tabakadan yedinci kısım ki C C C B dur. Ve ikinci tabakadan yedinci kısım ki C C C B T dur. Bu ikisini biri birne koşsavuz bir dâire hâşıl olur. İş bu şuretce ki C C C B C C C B T. Pes B den C varmak lazım gelir. Ve mütenâfir olan dâirede bu dâirenün hâli ma' lum olur. Ve bu altı dâirenün nisbeti şayısı evvelki dâirede gibidür nisbetde. Zîrâ ki nisbetleri beraberdür. Ve dağı üçün yarusunuñ nisbeti dağı vardır. Ve dağı beraberlik nisbeti dağı vardır. Ve beşin üç bahşde biri nisbeti dağı vardır. Ve ikinci dâirede dağı bunuñ gibidür. Ve üçüncü dâirede beraberlik nisbeti vardır. Ve üçün yarusi nisbeti dağı vardır. Ve dağı beraberlik nisbeti, ve beşün üç bahşde birisi nisbeti dağı vardır. (40/b) Ve beşinci dâirede beraberlik nisbeti ve ikiniñ yarusunuñ nisbeti vardır. Ve dağı beraberlik nisbeti ve dağı dördün üç bahş de biri nisbeti vardır. Ve altıncı dâire dağı bunuñ gibidür. Amma cemi' isinde iki ol kadarlık nisbet vardır. Ve biz her bir cema' atičün bir mişal getürelüm. Ve bir dâire çekelüm. Ve ol cema' atunuñ nağmelerini ol dâirede resm idelüm. Ve ol dâirenün içinde nisbetleri haţtle bildürem. Ve beraberlik nisbeti üzerine ve yaru nisbeti üzerine Türk dilince beş diyu yazalum. Ve dağı beraberlik nisbeti üzerine ve üçte biri nisbeti üzerine dörd diyu yazalum. Ve her dâire ki tevâbet nağmelerinün ortasında olanla ya' ni tağyir ve tebdil olan dâirenün nağmeleri ortasında olmaya aña zâhire't-tenâfir dirler. Zîrâ ki bu' d mütenâfir olduğı bellü (41/a) bellü olur. Aşagıda beyan itmişüz biline. Amma evvelki dâirelerü mişalleri ki evvelki kısmuñ ikinci

tabaçasını ikinci kısmuñ ikinci kısmuñ ikinci tabaçasına ulařdurmaqlıkdan hāřıl olur. Ve bu dāirede toķuz dūrlū nisbet var. Beři beraberlik nisbetidūr. Ve ũç bařř de birinūn nisbeti dađıdūr. Ve ũçū beraberlik nisbetidūr. Ve yaru nisbeti dađıdūr. Ve dađı iki ol ķadarlık nisbeti dađı vardur. Ve řūreti budur:

‘Uřřaķ

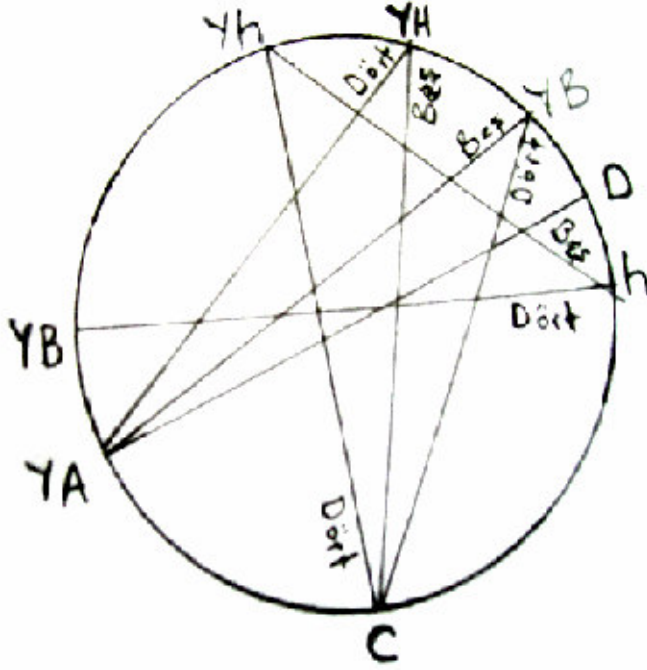
şekil 1

(41/b) Bu dāire evvelki tabaķadan ikinci kısmı ulařdurmađla hāřıl olmuřdur. Kendū tabaķasından ğayri ve ol A D Z dūr. T A YA deĝin ve andan ũçüncü kısm ki ol Z den YD deĝin dūr ve ikinci dāirenūn miřali evvel tabaķadan ikinci kısm ikinci tabaķadan ikinci kısmı ulařdurmađla hāřıl olmuřdur. Ve bu dāirede dađı toķuz nisbet vardur beři

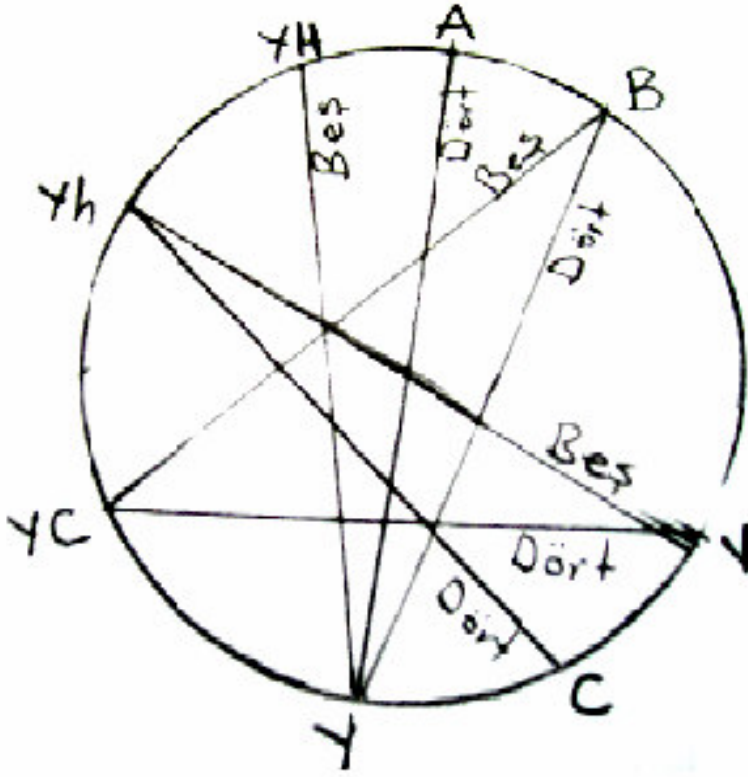
beraberlik nisbetidür. Ve üçde birüñ dağı nisbetidür. Ve yaru kadarı dağıdır. Ve iki ol kadarlık dağı nisbeti vardur ve şüret budur:

Nevâ

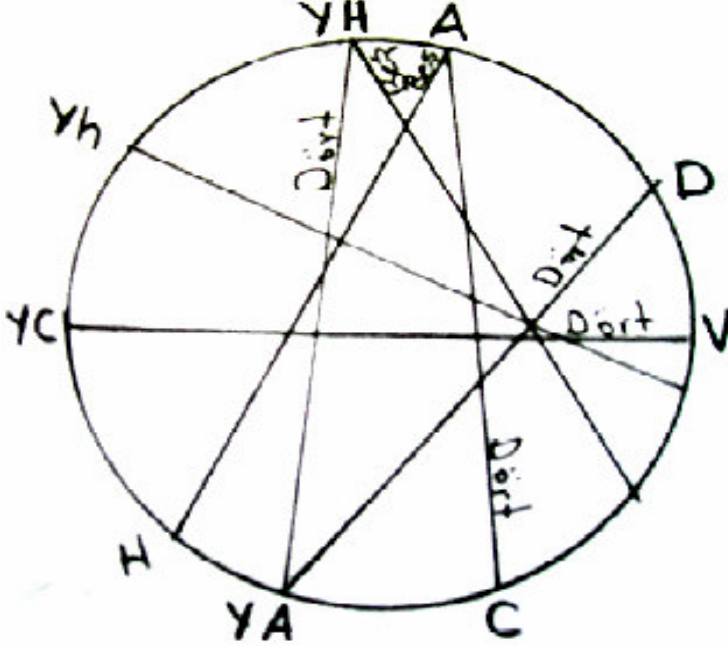
(42/a) Ve bu dâirede evvelki tabakanuñ üçüncü kısmından hâşıl olur ki D dan YA degindür. Ve andan h den YB degindür. Ve üçüncü kısım bunda mükerrerdür. Ve üçüncü dâirenün mişali oldur ki ikinci tabakanuñ üçüncü kısmı evvel tabakanuñ üçüncü kısmına ulaşmağdan hâşıl olur. Ve bu dâirede sekiz nisbet vardur. Dördisi beraberlik nisbetidür. Ve üçde birüñ nisbeti dağıdır. Ve üç dağı beraberlik nisbetidür. Ve yaru nisbeti dağıdır. Ve bu dağı iki ol kadarlık nisbetidür ve şüret budur.

Bûselik

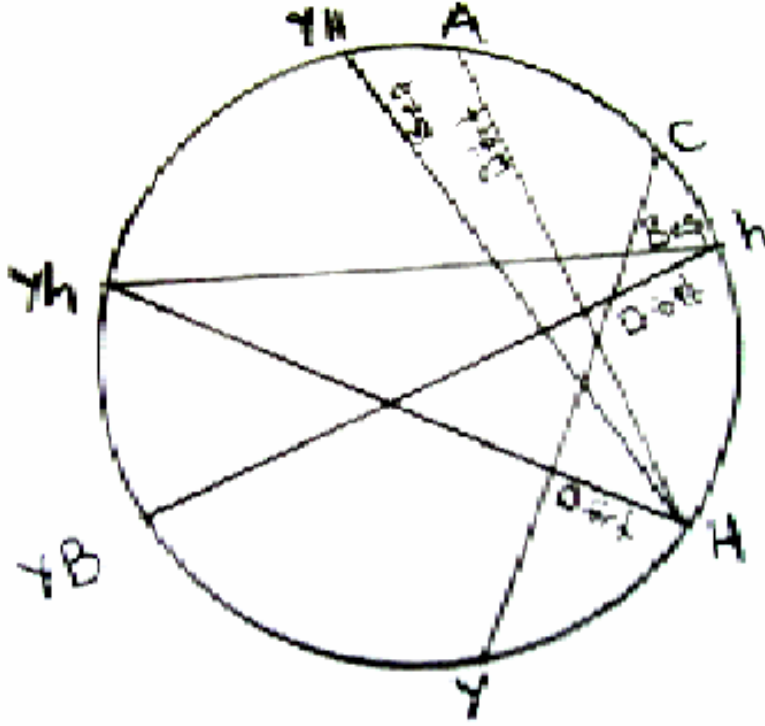
(42/b) Ve bu dâire evvel tabakanuñ evvel kısmından hâşıl olur. Ve ol B den T ya degündür. Ve ikinci kısım h den YB degündür. Ve dördüncü dâirenüñ mişali ikinci tabakanuñ dördüncü kısmı evvel tabakanuñ dördüncü kıamına ulaşmakdan hâşıl olur. Ve bu dâirede sekiz nisbet var. Bişi beraberlik nisbetidür. Ve üçde birüñ nisbeti dağıdır. Ve iki dağı beraberlik nisbetidür. Ve yaruluk nisbeti dağıdır. Ve bir dağı iki ol kadarlık nisbetidür. Ve şüretbudur:

Rast

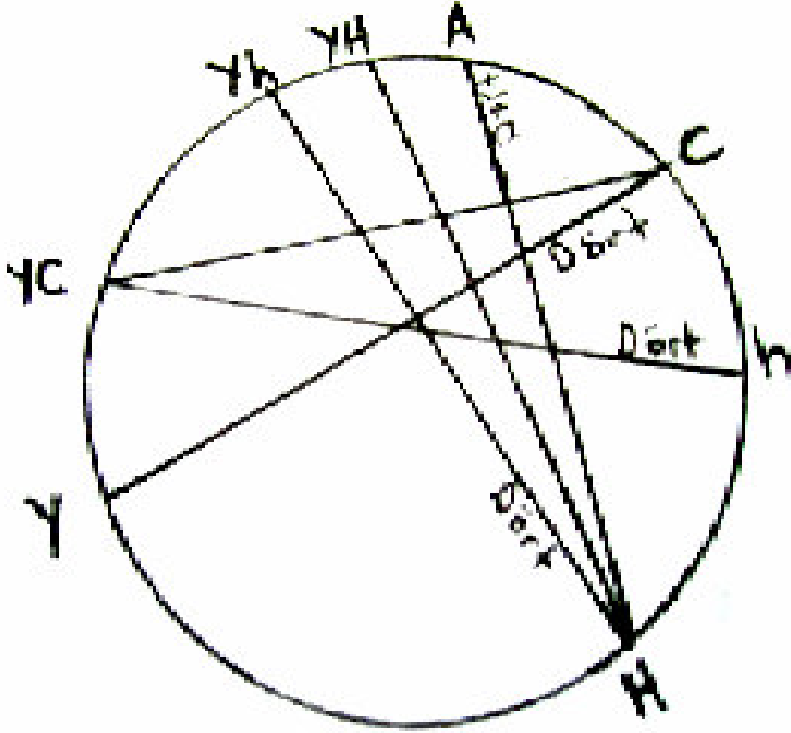
(43/a) Bu dâirede evvel t̄abaqanuñ k̄ısımlarından beşinci k̄ısmı h̄aşıl olmuştur. Ve ol D den YA degindür. Ve altıncı k̄ısmı dağı h̄aşıl olmuştur. Ve ol V dan YH degindür. Ve bunda beşinci k̄ısm mükerrer olmuştur. Ve ol YA dan YH dagindür. Ve beşinci dâirenüñ mişālî ikinci t̄abaqadan beşinci t̄abaqadan evvel k̄ısma ulaşmağdan beşinci k̄ısm h̄aşıl olur bu dâirede yedi nisbet vardur. Dördi beraberlik nisbetidür. Ve üçde birlik nisbeti dağıdür. Ve iki dağı beraberlik nisbetidür. Ve yaru nisbeti dağıdür. Ve bir dağı iki kendüce olmağ nisbetidür. Üçüncü dâire gibi. Şüret budur.

Hüseyinî

(43/b) Bu dâirede evvel t̄abaqanuñ kısımlarından altıncı kısım h̄aşıl olmuştur. Ve ol C den Y ye degindür. Ve dördüncü kısım C den YB degindür. Altıncı dâirenüñ mişālî iknci t̄abaqadan altıncı kısım evvel t̄abaqadan ikinci kısma ulaşmaqtan h̄aşıl olur. Bu dâirede yedi nisbet vardır. Dördü beraberlik nisbetidür ve üç de birlik dağı nisbeti dağıdır. Ve iki dağı beraberlik nisbetidür. Ve bir dağı iki kendüce olmağ nisbetidür. Beşinci dâire gibi ve şüret budur:

Hicâzî

(44/a) Bu dâirede ulaşmak sebebiyle evvel tabakanuñ kısımlarından dördüncü kısmı hâşıl olmuştur. Ve ol C den Y ye degindür. Beşinci kısmı dağı hâşıl olmuştur. Ve ol V dan YC degindür. Ve eger her birinüñ ulaşmadığını ikinci tabakanuñ kısımlarından idersevüz veyahut evvelki tabakanuñ kısımlarından idersevüz ve yahut girü qalandan idersevüz seksendört dâire hasıl olur. Ve ol dâirelerñ ba'zısı mülâyimdür.

Şöyleki añılmıştur ve ol mülâyim olan dâireler şol dâirelerdür. Beşten ziyade olmaz. Ve ba'zı dağı zâhiredü't-tenâfür olur. Ya'ni tabi'ata yapışmaz. Ve nefis ile

sevmez ve ol şol dâirelerdür. Kim tebdil ve tağyir olan nağmeler ortasında nisbet bulunmaya. Ve şābit olan nağmeler içinde buluna ancak ve evvel dört nağmedür ki ‘alâmeti A V A Y C (44/b) komuşlardur. Bu duyduğumuz nesnelere añılmışdur. Ve tenāfir belürmeklik yaramaz kısımları biri birine yapışdırmağdandır. Şöyleki bir dâirede ikinci tabağadan beşinci kısma yapışdırmağdur ki olar C H T T dur. Dördüncü kısmile evvelki tabağadan ki ol T C C degin hāşıl olur. Ve bu şüretce olur ki T C C C C T Yh dūr. Ve burada bu yapışdırmağ vāsıtasıyledür. Bu‘d C nisbeti üzerine düşürmek ve bundan ol ma‘lum olmuşdı, ki dörd bu‘d biri biri ardınca olsa mütenāfir olur. Anuñçun ki zil-erbe‘a zirinüñ tarafından geçmişdür. Şu sebeble ki bu dâirede C bu‘dinüñ başlamağlığı nağmenüñ evvelidür. Ve C bu‘dinüñ āhiri YB noktasınıñ dördüncisindedür. Ve düğāha degin bu‘d-i zil-erbe‘ dur. Ve ziri tarafı YA dur. Pes bu‘di zil-erba‘üñ kısmını C bu‘dinüñ dördine itmiş (45/a) lerdür. Ve bu‘üdlarinüñ āhiri B dūr. KYA dan zir tarafıdur. Ve biz āsānıgla bilinsün diyu her dâirenüñ nisbetini cemi‘ dâirelerüñ içinde getürmişdür. İşbu şüretle:

Bam taraf

Zir taraf

Evvel	A D Z H	Devr-i evvel	YA YD Yh YH	Evvel
Evvel	A D Z H	2.	BA YB Yh YH	İkinci
Evvel	A D Z H	3.	T YB Yh YH	Üçüncü
Evvel	A D Z H	4.	BA YC Yh YH	Dördüncü
Evvel	A D Z H	5.	Y YB Yh YH	Beşinci
Evvel	A D Z H	6.	Y YC Yh YH	Altıncı
Evvel	A D Z H	7.	Y YB YD Yh YH	Yedinci
Evvel	A D Z H	8.	YA YCYh YZ YH	Sekizinci
Evvel	A D Z H	9.	Y YC Yh YZ YH	Dokuzuncu
Evvel	A D Z H	10.	Y YA YD YV YH	Onuncu
Evvel	A D Z H	11.	Y YB YC YV YH	On birinci
Evvel	A D Z H	12.	YA YC YZ V YH	On ikinci

(45/b)

İkinci	A D h H	13.	YA YD Yh YH	Evvel
İkinci	A D h H	14.	YA YB Yh YH	İkinci
İkinci	A D h H	15.	T YB Yh YH	Üçüncü
İkinci	A D h H	16.	YA YC Yh YH	Dördüncü
İkinci	A D h H	17.	Y YB Yh YH	Beşinci
İkinci	A D h H	18.	Y YC Yh YH	Altıncı
İkinci	A D h H	19.	Y YB YD Yh YH	Yedinci
İkinci	A D h H	20.	YA YC Yh YZ YH	Sekizinci
İkinci	A D h H	21.	Y YC Yh YZ YH	Dokuzuncu
İkinci	A D h H	22.	Y YA YD YV YH	Onuncu
İkinci	A D h H	23.	Y B YC YV YH	On birinci
İkinci	A D h H	24.	YA YC YV YH	On ikinci

46/a).

Üçüncü	A B h H	26.	YA YD Yh YH	Evvel
Üçüncü	A B h H	27.	YA YB Yh YH	İkinci
Üçüncü	A B h H	28.	T YB Yh YH	Üçüncü
Üçüncü	A B h H	29.	YA YC Yh YH	Dördüncü
Üçüncü	A B h H	30.	Y YB Yh YH	Beşinci
Üçüncü	A B h H	31.	Y YC Yh YH	Altıncı
Üçüncü	A B h H	32.	Y YB YD Yh YH	Yedinci
Üçüncü	A B h H	33.	YA YC Y Yh Z YH	Sekizinci
Üçüncü	A B h H	34.	YA YC Yh Z YH	Dokuzuncu
Üçüncü	A B h H	35.	Y YA YD YV YH	Onuncu
Üçüncü	A B h H	36.	Y YB YD YV YH	On birinci
Üçüncü	A B h H	37.	YA YC YV YH	On ikinci

(46/b).

Dördüncü	A D V H	38.	YA YD Yh YH	Evvel
Dördüncü	A D V H	39.	YA YB Yh YH	İkinci
Dördüncü	A D V H	40.	YA YC Yh YH	Üçüncü
Dördüncü	A D V H	41.	YA YC Yh YH	Dördüncü
Dördüncü	A D V H	42.	Y YB Yh YH	Beşinci
Dördüncü	A D V H	43.	Y YC Yh YH	Altıncı
Dördüncü	A D V H	44.	Y YB YD Yh YH	Yedinci
Dördüncü	A D V H	45.	YA YC Yh YZ YH	Sekizinci
Dördüncü	A D V H	46.	YA YC Yh YZ YH	Dokuzuncu
Dördüncü	A D V H	47.	Y YA YD YV YH	Onuncu
Dördüncü	A D V H	48.	Y B YC YV YH	On birinci
Dördüncü	A D V H	49.	YA YC YV YH	On ikinci

(47/a)

Beşinci	A C h H	50.	YA YD Yh YH	Evvel
Beşinci	A C h H	51.	YA YB Yh YH	İkinci
Beşinci	A C h H	52.	T YB Yh YH	Üçüncü
Beşinci	A C h H	53.	YA YC Yh YH	Dördüncü
Beşinci	A C h H	54.	Y YB Yh YH	Beşinci
Beşinci	A C h H	55.	Y YB Yh YH	Altıncı
Beşinci	A C h H	56.	Y YB YD Yh YH	Yedinci
Beşinci	A C h H	57.	YA YC YHYZ YH	Sekizinci
Beşinci	A C h H	58.	YA C YD YZ YH	Dokuzuncu
Beşinci	A C h H	59.	Y YA YD YV YH	Onuncu
Beşinci	A C h H	60.	Y YB YC YV YH	On birinci
Beşinci	A C h H	61.	YA YC YV YH	On ikinci

(47/b)

Altıncı	A C V H	62.	YA YD Yh YH	Evvel
Altıncı	A C V H	63.	YA YB Yh YH	İkinci
Altıncı	A C V H	64.	T YB Yh YH	Üçüncü
Altıncı	A C V H	65.	YA YC Yh YH	Dördüncü
Altıncı	A C V H	66.	YA YB Yh YH	Beşinci
Altıncı	A C V H	67.	Y Z YC Yh YH	Altıncı
Altıncı	A C V H	68.	Y YB YD Yh YH	Yedinci
Altıncı	A C V H	69.	YA YC Yh YZ YH	Sekizinci
Altıncı	A C V H	70.	Y YC Yh YZ YH	Dokuzuncu
Altıncı	A C V H	71.	Y YA YD W YH	Onuncu
Altıncı	A C V H	72.	Y YB YC YV YH	On birinci
Altıncı	A C V H	73.	YA YC YV YH	On ikinci

(48/a).

Yedinci	A C h D H	74.	YA YD Yh YH	Evvel
Yedinci	A C h D H	75.	YA YB Yh YH	İkinci
Yedinci	A C h D H	76.	T YB Yh YH	Üçüncü
Yedinci	A C h D H	77.	YA YC Yh YH	Dördüncü
Yedinci	A C h D H	78.	Y YB Yh YH	Beşinci
Yedinci	A C h D H	79.	Y YC Yh YH	Altıncı
Yedinci	A C h D H	80.	Y YB YD Yh YH	Yedinci
Yedinci	A C h D H	81.	YA Yh YZ YH	Sekizinci
Yedinci	A C h D H	82.	Y YC Yh YZ YH	Dokuzuncu
Yedinci	A C h D H	83.	Y YA YD YV YH	Onuncu
Yedinci	A C h D H	84.	Y B YC YV YH	Onbirinci
Yedinci	A C h D H	85.	YA YC YV YH	Onikinci

(48/b) Ve ol seksendörd kere ki añılmışdı budur. Ve bu cemi' i dâireleriñ aşlı zil-erba' kısımlaridur. Ve zil-ğams kısımlaridur. Ve bu kısımlara baħrler dirler. Amma baħr manasın bilmek muħtâcdur. İşbu yazılan altı dâireleri bilmek ya' ni bu yazılan dâireleriñ altısından her biriniñ ikinci tabağasından bir mu' ayyen kısm bir bellü kısma daħı yapışdurmağdan evvelki tabağa bulunur. İşbu şartilen ki anuñ evvelin A nağmesinden

meşelâ bu dâire rabi‘a ya‘nidördüncü dâire ki dördüncü kısmıñ izafetinden ikinci tabağadandır. Dördüncü kısım evvelki tabağadan hâşıl olmuştur. Beşinci kısım evvelki tabağadan mevcuttur. Şol vakt ki nağmenüñ D tutavuz ve ahîrin YA dan tutavuz. Ve ol nesnelere ki nağmeleri bu didükümüz gibi ola. Ya‘ni D V H olalar. Bu nağmeler bi‘aynihâ beşinci (49/a) kısmuñ nağmeleridür ki ol nağmeler A C h H dur. Ol sebeble ki beşinci kısım ikinci tabağadan C C T bu‘dolarından mürekkebdür. Bu şürette iki C bu‘di vardır. Ve H dağı B bu‘dindendir. Ve H H YA dağı T bu‘dindendir. Pes bu bu‘dlar bi‘aynihâ beşinci kısımdu. Bularuñ ortasında fark başlamağlık ihtilafiledur. Ve çün bu ma‘lum oldı. Eydelüm ki bu şanâ‘at ehleri bu dâirelerde vakı‘ olan kısımlarçün bağr dirler. Ve şol kısma ki anuñ başlamağlığı dâirenüñ evvel nağmesinden ola. Aña dâire-i evvel dirler. Ve şol kısım ki onuñ ibtidâsı dâirenüñ ikinci nağmesinden olan aña ikinci bağr dirler. Ve bu kıyas üzerine Meşelâ evvel bağr dördüncü dâireden işbu dörd nağmedür ki ol nağmelere A D V H dirler. Ve ikinci bağr bu dâireden bu dörd nağmedür ki D V H (49/b) YA nağmesi dirler. Ve üçüncü bağr bu dörddür. V H YA YC ve dördüncü bağr bu dörddür ki H YA YC Yh. Ve beşinci bu dörddür ki YA YC Yh YH. Ve ma‘lûm olsun ki bu bağrler bia‘ynihâ bu añılmış aşillardur. Ya‘ni evvelki tabağanuñ kısımlarından zirâ ki evvel bağr evvel kısımlaruñ dördüncü kısmıdır. Ve ikinci bağr beşinci kısmıdır. Şöyle zikr olundu. Ve üçüncü bağr altıncı kısmıdır. Ve dördüncü bağr dördüncü kısım. Ve beşinci bağr beşinci kısım. Ve çün i‘bâret kısımlardandır. Dördüncü dâire beşinci kısım dandır dimege yaramaz. Belki vâcib oldur ki eydeler ki üç bağrdür. Zirâki evvel bağr ve dördüncü bağr bir kısımdu. Ve ikinci bağr ve beşinci bağr bir kısımdu. Ve evvel bağriyle dördüncü bağr ortasında fark bu kadar vardır ki ol bağr evvel tabağada düşmedür. Ya‘ni evvel bu‘di zil-erbe‘ada düşmişdür. Ve dördüncü bağr

bu tabaka (50/a) da düşüştür. Belki tabaka-i şānide düşüştür. Ya' nibu' di zil-ħamse düşüştür. Ve hem ikinci baħr ekşer evvelki tabaka da düşüştür. Ve beşinci baħr ikinci tabakaya düşüştür. Meger eydeler ki baħr kısımlarından ibaretdür. Ancak gerekse kendü tabakasında vaqi' olan gerekse ayru tabakaya vaqi' olsun. Ya' ni ānuñ bu' dlarına nazār itmeyeler belki vaqi' olduğı yerlere nazār ideler. Eyle olsa evvel baħr ve ikinci baħr olur. Zirā ki evvel baħr vaqi' olduğı yer dördünci baħr vaqi' yiru olmaz. Egerçi ħaķıķatde ikisi bir kısımdur. Bu taķdirce eytmek olur ki dördünci dāire beş baħr dür. Böyle olsa lazım olur ki baħrler on yidi ola. Nağmeler sağışınca zirāki her bir nağmeden başıyalar. Başına bir baħr olur. Meger şol şartile ki eydeler ki baħr (50/b) lere nağmeler gerekdür ki bu' d-i zi'l-küllü ziri tarafından ki ol YĖ dur geçmeye. Bu didüğüümüz gibi diseler ol vaķt baħrler on yidi olur. Bu taķdirce baħirler ' ibaretdür. Bu' d-i zil-erbe'uñ kısımlarından ki ol kısımlar şol yire varmaķlıķdur ki bu' d-i zil-küllüñ cemi' i tabakalarından ol tabakaya varmağa yarar. Amma bu' d-i zil-küllüñ ki ziri kad eyledüğü yirden geçmeye ki ol yir YH nağmesidür.

YİDİNCİ FAŞL

İki kılla çalınur sazlaruñ kâ' idesin bildürür. İmdi ma' lum olsun ki bu şānā' at ehline her neçe ki kuvvetleri yitdüğü kadarı ve elleri revān olmaķlıđı kadarı bir nağmeden bir nağmeye varurlarisa 'alel husūs şol terķiblerde ki bu şānā' at ehli ķatında muħkem olmuşdur. Ve bu şānā' at da tecrübe kılmışlardur. Ve tamam riyāzat ehilleri (51/a) olmuşlardur. Anuñ gibi kişilere mümkün degildür ki iki kıllı çalınur. Saz içinde anuñ dürlü dürlü nağmeleri bir zamanda cem' ide. Zirā bir nice āletler taşnif itmişlerdür. İki kıllı üzerine ve üç kıllı üzerine ve dörd kıllı üzerine veyahud dağı artuķ kıllar üzerine āsān

olmağıçün. Amma şol âletler ki iki kıl üzerine durmuşlardır. Ki yukarı kıluñ nağmesi Ya'ni şol nağmeki anuñ nisbeti beraber ola. Ve dağı üç bağı de bir ola. Şol nağmeye nisbet ki aşıağı kıldan işidilür. Ya'ni AH gibidür. Bu tağıdirle her bir nağmenüñ karşındadığı nağmeye nisbet olur ki yukarı kıluñ aşıağı kıla nisbeti beraberliğıdür. Ve dağı üç bağı de biri dağı zıraki bundan ol ma' lum olmışdur ki A V H V B V T nisbeti V C V T nisbeti biri birine (51/b) beraberlükdür. Ve üç bağı de bir dağı Ya'ni eger yukarı kıluñ evvelini A dan itsevüz ve aşıağı kıluñ evvelini H dan itsevüz yukarı kirişüñ ikinci cüz'i aşıağı kirişüñ ikinci cüz'ine muğabil olur. Ya'ni T muğabilinde olur. Ve CY muğabilinde olur tā āhire degin. Pes cemi' i cüzlerüñ nisbeti biri birine beraberlik olur. Ve üç bağı de birisi dağı olur İşbu şüret gibi:

A	B	C	D	h	V	Z	H	T	Y	YA
H	T	Y	YA	YB	YC	YD	Yh	YV	YZ	YH

Yukarıdağı kiriş on bir bağıdır A dan YA degin aşıağı kiriş dağı on bir bağıdır. H dan YH ya degin. Ve şol destanlar ki ya'ni şol nişanlar ki sazgerde nişan kılmışlardır ki nağmeler (52/a) andan bilinür.

Bir kılda on yididür. Amma iki kılıla çalınur sazlaruñ iki kılında bulunur. Ol on yidi nişan zırā ki on destanlar ki A B C Z h V D H T Y dür. Bular yukarı kıluñ nişanlarıdır. Eger bulari bu sazuñ bileğine bağlasalar ol sazdan on yedi nağme ma' lum

olur. Zīrāki anda yedi nağme ki A B C D h V Z nağmeleridür. Aşağa kıluñ nişanlarından bilinür. Belki ba‘zı nağmeler ya‘ni Ḥ Y Ṭ ki buları iki kirişüñ ikisinde dağı nişan komuşlardur. Buları iki kirişinde dağı bilmege yarar. Meşelā eger zaḥme‘i A üzerine ursalar andan soñra yukarı kıluñ sekizinci baḥşine ursalar ol zaḥmeden Ḥ nağmesinüñ āvāzı işidilür. Ve eger aşağı kirişüñ evveline ursalar zaḥme ki ol Ḥ dur hemān. Ḥ nağmesinüñ āvāzı işidilür. (52/b) Girü kalan ortaqlığıla olan nağmeler dağı bunuñ gibidür. Ya‘ni Y ve Ṭ nağmeleri bunuñ gibidur. Ve eger dileselerkim edvāruñ ba‘zısından nesne çıkaralar. Meşelā bir dāire kim anuñ nağmelerinüñ evveli A D V Ḥ YA Yh YD Yh YḤ dur. Bir zaḥme yukarı kirişüñ evveline uralar. Andan soñra yine ol kirişüñ dördüncü baḥşine uralar. Andan soñra yedinci baḥşine uralar Z. Andan soñra sekizinci baḥşine uralar Ḥ. Andan soñra gine ol kirişüñ evveline uralar A. Bunuñ gibi ‘amalden evvel devr işidilür. Bu kıyas üzerine edvārlaruñ giru kalanın dağı çıkaralar.

SEKİZİNCİ FAŞL

‘Ud bildirür ve ‘uduñ kirişlerini ‘udun üstine yaraşdurmak bildirür. Ve ‘uddan edvār çıkarmak bildirür. Üsatadlar ki qadīm zamanda gelmişlerdür. Anlar bir saz taşnif itmişlerdür ve anuñ üzerine biş (53/a) kıll yaqışdırmuşlardur. Ve anuñ ādını komuşlardur. Ve ol biş kiriş ki anuñ üzerindedür. Her birine bir ād komişlardur. Ve ol biş kirişin aşağısında olan kirişe ḥad dirler. Andan yukarı olan kirişe zīr ād komişlardur. Andan dağı yukarı olana meşnā ād komişlardur. Ve andan yukarı olana meşleş ād komişlardur. Ve andan dağı yukarıda olana bam diyu ād komişlardur. Ve dağı bu biş kirişi şöyle düzmişlerdür: ki aşağı kıllı yukarı kıluñ dörd baḥş de üçüncü salmışlardur. Şöyle ki şol kıll ki aña bam dirler. Şol kılla nisbet ki aña meşleş dirler. A yla Ḥ ortasında olan nisbet

gibidür. Ve şol kı1 ki aña muṭlaḳ meşleş dirler. Şol kı1a ki aña muṭlaḳ meşnā dirler. Bu iki kıluñ arasında olan nisbet H ile Yh ortasında olan nisbet (53/b) gibidür. Ve muṭlaḳ meşnāyla muṭlaḳ zīr ortasında olan nisbet Yh yle K B ortasında olan nisbet gibidür. Ve muṭlaḳ zīrle ḥād ortasında olan nisbet KB yle KT ortasında olan nisbet gibidür. Ya‘ni dördile üç ortasında olan gibidür. Ve daḡı şol kiriş ki aña bam dirler sekiz kısm itmişlerdür. Niteki evvelki bu‘di zil-erba‘a itmişlerdür. A dan H ya degin. Ve ol kiriş ki aña meşleş ad ḳomuşlardur. Anı daḡı sekiz baḡş itmişlerdür. DN den KV degin. Şöyle ki bu mişalden ma‘lum olur. Giru ḳalan daḡı ve bu sekiz kısmdan evvel kısm muṭlaḳdur. Ya‘ni kendü ḳolayına ḳoyulmuşdur. Bāḳisi ki yididür. Nişanları çündür. Ve ‘udun ḳolunda nişan yididür. Ve her bir nişanuñ bir ādı vardur. Şol nişan ki evvel ḳoyulmuşdur. Ve A ve B dür. Aña destān-ı zāyid dirler. Ve ikinci (54/a) nişan ki anda A ve C vardur. Aña destān-ı mücenneb dirler. Ve üçüncü nişan ki A ve D yerindedür. Aña destān-ı sebābe dirler. Ya‘ni şehādet barmaḡı ḳoyucaḳ nişan dimek olur. Ve dördüncü nişan A ve h yerindedür. Aña destan-ı vustā fürs dirler. (N. Uygun da Vustā fars diye geçiyor.) Ya‘ni orta barmaḡ ḳoyucaḳ nişan dimek olur. Ve beşinci nişan A ve V nişanıdur. Aña destān-ı vustāyı zelül dirler. Ve altıncı nişan ki A ve Z yerindedür. Aña destān-ı bınşır dirler. Ya‘ni orta barmaḡ yanındaḡı barmaḡı koyucak nişan dimek olur. Ve yedinci nişan ki A ve H yerindedür aña destān-ı ḡınşır dirler. Ya‘ni serçe barmaḡ ḳoyucaḳ nişan dimek olur.

Bam	Ḥ	Z	V	h	D	C	B	A
Meşleş	Yh	YD	YC	YB	YA	Y	Ṭ	Ḥ
Meşnā	KB	KA	K	YṬ	YḤ	YZ	YV	Yh
Zīr	KṬ	KḤ	KZ	KV	Kh	Kh	KC	KB
Hād	LV	Yh	LD	LC	LB	LA	L	KṬ

(54/b) Ve bu şānā' at ehli kıatında 'ud kāmīl sazdu ki zīrā ki cemī' cemā' atlar bunda bulunur. Ya'ni kıāmū nağmeler bunda vardur. Ol nağmeler gerekse şaķīl ya'ni gerekse zīr olsun gerekse bam olsun ve şol yereki 'udun kıolında evvel yere A 'alāmet kıomışlardur. Ol yeruñ ādı muṭlaķ bamdu. Ve bu muṭlaķ bam dedüğümüz nağmenüñ tīzisi şol yerdür ki andan YḤ 'alāmet kıomışlardur. Ve ol yere sebābe meşnā daķı dirler. Ve A nuñ nisbetine YḤ üzerine iki YḤ cedür Ve şol yukarıda kıoyulan kıriş ki aña muṭlaķ-ı veter diyu ād kıomışlardur. Ol evvelki kırişde şehādet barmağı kıoyulan yere sebābe'ı bam dirler. Ve bu sebābe'ı bam didüğümüz nağmenüñ yeri ol yukarı kırişde ki 'alāmet kıomışlardur. Ve bu D 'alāmeti kıoyulan yeruñ tīzisi bınşır-ı meşnā ya'ni diyu ād

koyulan (55/a) kiriş üstüne serçe barmağ koyulan yerdür. Ve ol yire ‘alâmet KA
 komışlardur. Ve serçe barmağ yanındağı koyulan yer ki ol barmağ yukaruğı kirişde ol
 yere ‘alâmet Z komışlardur. Ve ol yere bınşır-ı bam diyu âd virmişlerdur. Bu nağmenuñ
 tîzisi KD koyulan yerdür. Zîr diyu kòduqları kirişde ve muṭlaḡ-ı şeḷ didigümüz kirişde
 H ‘alâmet olan yerüñ tîzisi şol perdedür zîr diyu âd koyulan kirişde şehâdet barmağı
 koyulur. Ve ol yere ‘alâmet Kh koyulmuşdur. Ve bu yere sebâbe-i zîr diyu âd
 komışlardur. Ve şol kiriş ki müşelleş diyu âd komışlardur. Ol müşelleş kirişüñ üzerine
 şehâdet barmağın kòduqları yere sebâbe’i müşelleş diyorlar. Ve ol yere YA ‘alâmet
 komışlardur. Bu YA nağmesinüñ tîzisi zîr diyu âd koyulan kirişüñ üzerine serçe barmağ
 yanındağı barmağı kòduqları yerdür. Ve ol yere ‘alâmet (55/b) KC komışlardur. Ve bu
 yere bınşır zîr dirler. Ve şol kiriş ki aña meşleş âd komışlardur. Ol kiriş üzerine serçe
 barmağ koyulan yer ki ol yire ‘alâmet YD komışlardur. Bu ‘alâmetüñ nağmesinüñ tîzisi
 şol hâd diyu âd kòduqları kiriş de LA ‘alâmet kòduqları yirdür. Ve ol perde mücenneb-i
 hâd dirler. Ve şol kiriş ki aña meşnâ diyu âd komışlardur. Ol kirişde Yh ‘alâmet
 kòduqları yiruñ tîzisi şol hâd diyu koyulan kiriş üzerine şehâdet barmağın kòduqları
 yirdür. Ve ol perde YB ‘alâmet komışlardur. Ve bu yere sebâbe’i hâd dirler. Ve şol kiriş
 ki aña meşnâ diyu âd komışlardur. Ol kirişde şehadet barmağın kòduqları yire YH
 ‘alâmet komışlardur. Bu nağmenüñ tîzisi hâd didükleri kiriş üzerine serçe barmağ
 yanındağı barmağı kòduqları yirdür. Ve bu yere ‘alâmet Lh (56/a) komışlardur. Ve
 taşnif bunda sekiz nağmenüñ tîzisin bildürmişdür. Üç bam nağmesinüñ tîzisidür. Ve üç
 müşelleş didigümü nağmenüñ tîzisidür. Ve iki dağı meşnâ didigümüz kirişüñ
 nağmesinüñ tîzisidür. Ve çün mücennib-i meşnâya irişe. Ya’ni YZ nişanı koyulan
 nağmeye irişse şekil nağmeler dağı tamam olur. Ve sebâbe’i meşnadan ya’ni YH

‘alāmet koyulan yerden Lh koyulan yere varınca şekil nağmelerüñ nezîrleri ya‘ni tîzleri tamam olur. Ve giru kalan nağmelerüñ tîzlerin bulub çıkarmağ şimden giru āsāndur. Anuñçun ki didük ki ma‘lum olur ki muṭlağ bunuñ nisbeti ki ol muṭlağ bam A koyulan yerdür. Ol yerüñ nağmesinüñ nisbeti Lh ‘alāmet koyulan yiri ki ya‘ni bınşır ḥād didükleri yer ki bu‘di zîl-küllî merrateyn nisbeti gibidür. Zîrā ki bu bu‘d cemi‘i şekil nağmelere ve ol nağmelerüñ (56/b) nazîrlerine irişür. Zîrā ki muṭlağ bam nisbeti bınşır ḥād nisbetince ikidür. Pes muṭlağ bamuñ nisbeti bınşır-ı ḥād nisbetiyle dı‘f dı‘f ya‘ni dört ol ḳadardur. Pes bu‘di zîl-küllî ola. Ve bundan bu ma‘lum olur ki bu nağmelerüñ tîzligi A Y Ḥ yla ve D Ṭ yle ve Z KD Lh Ḥ Kh yle ve YA LH yla ve Y D Ṭ V Yh YB yle ve Y Ḥ Z dür.

ṬOKUZUNCİ FAŞL

Meşhur devrleri bildürür. Bu şanā‘at ehli devrlere üşdür dirler. Ve her devrüñ bir aşlı vardur ki ol devr evvel aşl üzerine bünyad olunmuşdur. Ya‘ni bu‘d ḳismları ve edvār ḳismları bularuñ ḳatında on ikidür. ‘Uşşāğdur ve nevādur ve büselik ve rast ve ‘irağ ve işfehān ve zîrefkend ve zengüledür ve Rāhevîdür ve ḥüseynîdür ve ḥicazdur. Amma ‘uşşāğ evvel dāiredür. Ve bu devruñ nağmeleri ve bu‘dları yukaruda ma‘lum olmuşdur. (57/a) Ve nevā on dördünci dāiredür. Amma şol yazılan altı dāirenüñ ikincisidür. Ve büselik yigirmi yedinci dāiredür. Amma şol yazılan dāirelerüñ üçüncüsüdür. Ve büselik altıncı ḳismile evvelki ṭabaḳa ve ṭokuzuncü ḳismile evvelki ṭabaḳa’i biri birine yapışdurmağdan ḥāşıl olur. Ve nağmeleri iş bulardur; A C V Ḥ Y YC Yh YZ YḤ. Ve altıncı devr işfehāndur. Bu kırḳdördünci dāiredür. Ve bu dağı dördüncü ḳısımlı evvelki ve sekizinci ḳısımlı ikinci ṭabaḳaya yapışdurmağdan ḥāşıl olur. Ve

işfehānuñ nağmeleri iş bulardur: A D V H YA YC Yh YZ YH. Ve zîrefkend elli tokuzuncı dâiredür. Ve bu dağı beşinci kısım evvelki tabağa ve on birinci kısım ikinci tabağaya yapışdurmağ hâşıl olur. Ve zîrefkend dağı nağmeleri iş bulardur: A C h H Y Y B YC YV YH. Ve on iki devrûñ sekizincisi büzürkdür. Yetmişbeşincidür. Ve ol dâire (57/b)altıncı kısım evvelki tabağaya varınca kısım ikinci tabağaya yapışdurmağdan hâşıl olur. Ve nağmeleri işbulardur: A C V H Y YA YD YV YH. Ve oniki dâirenüñ tokuzuncısı dağı zengüledür. Ve evvel dördüncü kısım evvelki tabağaya yapışdurmağdan hâşıl olur. Ve bu zengüle nağmeleri iş bulardur: A D V H Y YC Yh YH. Ve on iki devrûñ üçüncüsü rahevîdür. Altmışbeş dâiredür. Ve bu altıncı kısım evvelki tabağaya ve beşinci kısım ikinci tabağa yapışdurmağdan hâşıl olmuşdur. Ve Rāhevîñ nağmeleri işbulardur: A C V H Y YB YD YC. Ve on iki devrûñ on ikincisi⁶³ birincisi hüseynidür. Ve hüseyni elliüçüncü dâiredür. Ve ol altı dâirenüñ beşincisidür. Ve nağmeleri bulardur: A C h H Y YB Yh YC. Ve on ikinci devr hiçazdur. Ve hiçazı elli dördüncü dâiredür. Ve bu beşinci kısım evvel tabağaya ve altıncı kısım ikinci tabağaya yapışdurmağ (58/a) dan hâşıl olur. A C h H Y YC Yh YH. Ve amma bâkî devrleri mütenāfirdür. Ülfet idecek nesne degildür. Ve vaqt olur bu şan'atun üstadları ya'ni āvāzları mütenāfirden te'lif iderler. Hüsn-i işkiyālile eger añları dağı anmağ dilesevüz söz uzun olur. Ve bu risāleye sığmaz. Ve olur ki tenāfir degiller. Ba'zısı bu meşhur dâirelerdedür. Amma kendü maḥalline vaqi' olmamışlardır. Ve her dâirenüñ on yidi vardır ki añlara tabağalar dirler. Ve ol dâireleri bu onyidi yirden çıkarub bulmağa yarar. İşbu ma'niyle ki bu nağmelerinüñ ibtidāsini bu dâirelerüñ yidi yerden eylemege yarar. Ve tabağaların maḥalini ve dâire nice çıkarmaklığı şimden giru añaruz ve eger eyu nazār iderseñüz şol

⁶³ Bu kelimenin üzeri çizilmiştir.

didigümüz gibi bulasız. Ya' ni bellü ola ki bu dâireler meşhur dâirelerdür. Amma kendü maḥalline düşmişdur. (58/b) Ama biz ba' zısın i' lām idelüm. Sen daḥı giru ḳalanın aña göre istḥrāc idesin. Eydürüz ki işfehān yitmiş altıncı dâiredür. İkinci ḫabaḳada ve elli beşinci dâire daḥı yine işfehāndur. Üçüncü ḫabaḳada ve kırḳaltıncı ḫabaḳa daḥı giru işfehāndur. On yedinci ḫabaḳada ve şol ma' niye ki iki dâire bir dâire olur. İkininüñ daḥı evvel biribirine maḥalif oldugı taḳdirce onuncı faşlın devrlerün nağmeleri biri birine ortaḳ oldugı yerde zıkr olına. İnşā 'ellah ve bu muşannif bu kitābı, ḫabi' atdan ḫāşıl olan ' ilm ḫarīḳası üzerine taşnif itmişdür. Zirā ki bu kitāb içinde çok yer vardur ki bu kitābı taşnif idenden şoñra gelenlerün sözlerini bilmege mevḳufdur ve üstadların ba' zısı ḫicāz perdesinde ḫilaf itmişlerdür ki ḫicāzperdesi altmış dördüncü dâiredür. Anlar ki eydürler (59/a) ki ' irāḳ perdesidür. Bir nağme daḥı artırmışlardur. Pes bunlaruñ ḫavlince ki elli dördüncü dâiredir. Eydürler ki ' irāḳ nağmesinüñ üzerine YZ nağmesin artırmışlardur. Pes bularuñ ḫavlince ḫicāz elli beşinci dâiredür. İkinci ḫabaḳada ve biz bir cedvel çekib edvārı bu üstazlar ıştılahı üzerine ve ' uddan edvārınca çıkar. Anı bildürelüm. İş bu üzeriyle şüretce:

‘uşşak	Sebābe-i zîr	Muṭlaḳ-zîr	Bınşır--meşnâ	Sebābe-i meşnâ	Muṭlaḳ-meşnâ	Bınşır-meşleş	Sebābe-i-meşleş	Muṭlaḳmeşleş	
Neva	Sebābe-i zîr	Muṭlaḳzîr	Vuṣṭâ Farsi meşnâ	Sebābeimeşnâ	Muṭlaḳmeşnâ	Vuṣṭâ Farsi meşleş	Sebābe-i meşleş	Muṭlaḳmeşleş	
Buselik	Sebābe-i zîr	Muṭlaḳzîr	Vuṣṭâ Farsi meşnâ	Zâyid meşnâ	Muṭlaḳmeşnâ	Vuṣṭâ Farsi meşleş	Zâyid meşleş	Muṭlaḳmeşleş	
Rast	Sebābe-i zîr	Muṭlaḳzîr	Vuṣṭâ deluli meşnâ	Sebābei meşnâ	Muṭlaḳmeşnâ	Vuṣṭâ deluli meşleş	Sebābe-i meşleş	Muṭlaḳmeşleş	
‘ıraq	Sebābe-i zîr	Mücenneb zîr	Muṭlaḳzîr	Vuṣṭâ deluli meşnâ	Mücenneb meşnâ	Muṭlaḳmeşnâ	Deluli meşleş	Mücenneb meşleş	Muṭlaḳmeşleş
İşfehân	Sebābe-i zîr	Mücenneb zîr	Muṭlaḳzîr	Deluli meşnâ	Sebābe-i meşnâ	Muṭlaḳmeşnâ	Deluli meşleş	Sebābe-i meşleş	Muṭlaḳmeşleş
Zirefkend	Sebābe-i zîr	Zâyid zîr	Deluli meşnâ	Farsi meşnâ	Mücenneb meşnâ	Muṭlaḳmeşnâ	Farsi meşleş	Mücenneb meşleş	Muṭlaḳmeşleş
Büzürk	Sebābe-izîr	Zâyid zîr	Bınşır-ı meşnâ	Sebābei meşnâ	Mücenneb meşnâ	Muṭlaḳmeşleş	Deluli meşleş	Mücenneb meşleş	Muṭlaḳmeşleş
Zengüle	Sebābe-i zîr	Muṭlaḳzîr	Deluli meşnâ	Mücenneb meşnâ	Deluli meşnâ	Deluli meşleş	Sebābe-i meşleş	Muṭlaḳmeşleş	
Rāhevî	Sebābe-i zîr	Muṭlaḳzîr	Farsi meşnâ	Mücenneb meşnâ	Muṭlaḳmeşnâ	Deluli meşleş	Mücenneb meşleş	Muṭlaḳmeşleş	
Hüseynî	Sebābe-i zîr	Muṭlaḳzîr	Farsi meşnâ	Mücenneb meşnâ	Mücenneb meşnâ	Farsi meşleş	Mücenneb meşleş	Muṭlaḳmeşleş	
Hiçāzî	Sebābe-i zîr	Muṭlaḳzîr	Deluli meşnâ	Mücenneb meşnâ ⁶⁴	Mücenneb meşnâ	Farsi meşleş	Mücenneb meşleş	Muṭlaḳmeşleş	

(59/b) Bulardan ğayri nice daĥı vardur ki āvāz dirler. Ve ba‘ zısı daĥı vardur ki anlaruñ başka ādları yoĥdur. Amma mürekkeb diyu ād virürler. Ve dirler ki fülân perde fülân perdeden mürekkebdür. Niteki altmış yidinci perdeye dirler ki işfehândan ve hiçaziden mürekkebdür. Amma bu kavlı yeni tevcihdür, zîrâki bir dayirenüñ ba‘ zısı naĝmelerüñ perdesinden ola ve ba‘ zı naĝmelerüñ bir perdesinden daĥı ola. Pes bir dāyire iki perdeden olmaĥ lâzım gelür. Eyle olsa dimek gerekdür ki Rāhevî nevrûzdan ve hiçazdan mürekkebdür. Ve zengüle hiçāziden ve rastdan mürekkebdür. Ve işfehân rastdan ve işfehândan mürekkebdür. Amma āvāzeler altıdır. Evvel geveştdür ve ol

⁶⁴ Bu sütun tabloda iki kez yazılmış, biz bir kez yazdık

yitmiş birinci dāyiredür. İkinci gerdāniyedür ve ol kırk altıncı dāyiredür. Ve bu āvāzlar iksini daḥı işfehānuñ (60/a) ḥaḳīḳatındur. Bir ṭabaḳa daḥı şöyle ki ṭabaḳaları bilicek ma‘lum ola. Amma gerdāninde on yidinci ṭabaḳada işfehāndur. Ve üçüncü āvāz selmekdür. Ve bu zengüledür. Ya‘ni şol vaḳt ki YA nağmesinden başlayalar. Ve dördüncü āvāz nevrūzdur. Şol vaḳt ki YḤ nağmesini gidereler ḥüseynī olur. Ve beşinci āvāz māyedür. Ve bu āvāz nağmeleri taḳdīm ve te‘ḥīr itmekden ḥāşıl olur. Zirāki nağmeler ve āvāzlar bam tarafından zīr ṭarafına meyl ider. Şöyle ki işbu yazılan şüretde bilinür. Ve beşinci⁶⁵ āvāz şehnazdur. Ve ol daḥı bir şüretdür ki nağmeleri taḳdīm ve te‘ḥīr itmekden ḥāşıl olur. Şöyleki bam tarafından zīre naḳl olına, andan zīrden rucu‘ ideler. Ve bunuñ niteligi işbu şüretten ma‘lum olur. Ve ol altı āvāz ‘udda işbu sūretile bulunur ve bilinür.

⁶⁵ Burası altıncı olması gerekir, sehven beşinci olarak yazılmış olmalı.

(60 a'nın eki)

GEVEŞT	GERDANIYE	NEVRÛZ	SELMEK	MAYE	ŞEHNAZ
Sebābe-i zîr	Sebābe-i zîr	Sebābe-i zîr	Deluli zîr	Sebābe-i zîr	Muṭlaḳul-veter
Ziyadeüz-zîr	Ziyadeüz-zîr	Muṭlaḳuz-zîr	Sebābe-iz-zîr	Muṭlaḳuz-zîr	Mücennebüz-zîr
Delûli meşnâ	Bınşıru meşnâ	Deluli meşnâ	Ziyadetüz-zîr	Sebābe-i meşnâ	Deluliz-zîr
Farsi meşnâ	Sebābe 'i meşnâ	Sebābe 'il meşnâ	Bınşıru meşnâ	Muṭlaḳul meşnâ	Farsi zîr
Mücenneb meşnâ	Mücenneb meşnâ	Muṭlaḳ meşnâ	Sebābe-i meşnâ	Sebābe-i meşleş	Mücenneb zîr
Muṭlaḳ meşnâ	Muṭlaḳ meşnâ	Deluli meşleş	Muṭlaḳ meşnâ	Sebābe-i meşleş	Muṭlaḳzîr
Deluli meşleş	Deluli meşleş	Sebābe-i meşleş			
Mücenneb meşleş	Sebābe 'il meşleş				
Muṭlaḳul-meşleş	Muṭlaḳul meşleş	⁶⁶			

(60/b)

ONUNCU FAŞL

Edvāruñ nağmelerinüñ ortaḳlıklarını bildürür. Vaḳt olur ki iki dāyire ya daḫı artuḳ ortaḳlıḳ nağmelerde ya'ni iki dāyirerenüñ nağmesi iki nev' sağışında birikür. Amma bularuñ ihtilāfı başladıkları yir ḫisabıncadır. Şöyle ki evvelki nağmeden başlasalar tertibince bir bir nağmeye daḫı intikāl eyleseler daḫı gine evvelki nağmeye gelseler bir dāyire olur. Ve ikinci nağmeden başlasalar gine tertib üzerine varsalar gine ikinci nağmeye irişseler bir dāyire daḫı ol olur. Amma evvel nağme bir nağmenüñ daḫı ki ol daḫı evvel nağme ola. Zîri olmaz. Ya'ni bir evvel nağme bir evvel nağmenüñ zîri

⁶⁶ Tablonun boşluk yerlerine “ya imam, ya ‘Alî” gibi kelimeler sonra dan yazılmış olabilir, çünkü mürekkebi farklı. Buyüzden sormadan yazılan kelimeleri tabloya almadık.

olmaz. Ve ikinci nağme ikinci nağmenüñ zîri olamaz. Ve üçüncü nağme üçüncü nağmenüñ zîri olmaz. Bâkîsi dağı bunuñ üzerine kıyas itmek gerekdür. Fil cümle ihtilâf bularuñ (61/a) eczasınuñ tertibin itmekdedür. Ancak bes sen eger fikr iderseñ ‘uşşak dâiresin ve nevâ dâiresin ve bûselik dâiresin bu üçini bir dâirede bulasın. Zîrâki ‘uşşak nağmeleri bulardur: A D V H YA YD Yh YV. Amma YH bundan hafz iderler. Tâ âhiri irişürki YH nuñ nazîridur. Anuñla devr tamam olur. Ve çün ikinci nağme ki D dür anı evvel başlayacak yer eyleseler, dağı tertib üzerine seyr eyleyib ginede gelseler ol vaqt nevâ olur. Ve devr dağı işbu şüretçe olur. D R H YA Yh YD YV AD V nağmelerüñ karar idecek yeri bi‘aynihâ ‘uşşak karar eylediği yer olur. Amma bunuñ evveli ‘uşşakuñ ikincisidür. Ve bunuñ yedinci ‘uşşakuñ evvelidür. Ve ‘uşşakuñ üçüncüsü ya‘ni V den beşlene ve nağmelerüñ tertibiyle seyr itseler ve gine V gelseler bûselik olur. Ve bununñ(61/b) dağı evvel nağmesi ‘uşşakuñ ikinci nağmesidür. Ve bûseligüñ altıncı nağmesi ‘uşşakuñ evvelidür. Ve rast ve hüseyñi bu dağı bir dâirede bulunur. Rastuñ nağmeleri bulardur: A D V H YA YC Yh. Ve çün bu ikinci nağmesi ki D dür. Andan başlasa ve nağme’i tertib üzerine seyr idüb girü D varsalar hüseyñi perdesi olur. Amma râhevî zengüleye muvâfıkdur. Altı karar idecek yerde ve muhâlifdür. YV de zîrâki râhevî YV beraberine düşmişdür. Vâcib bu yedi ki Yh beraberine düşe idi tâ cemi‘i karar idecek yerler muvâfık olaydı. Ve eger T bu‘dini ki râhevî nüñ ve zengülenüñ ahiridür. İki kısım eyleseler Ya‘ni Yh C V B nağmeleriyle her biri sekiz olur. Râhevî bir karar idecek yerde ki ol B nağmesidür. Zengüleye muhââlifdür. Zîrâki şol karar (62/a) idecek yer ki anda ‘alâmet AB қоmışlardur. Râhevî anuñ beraberine düşmişdür. Ve ol B koyulan yiruñ gayrıdur. Zengüle anuñ beraberine düşmişdür. Ve ‘ırağ dağı zengüleye muhââlifdür. Bir nağmede şol vaqt, şol vaqt ki ikisi dağı bir yerde olalar. Ve ol yer ikinci

nağmedür. Ve ʿıraḳuñ ikinci nağmesi C dūr. Ve zengülenüñ ikinci nağmesi D dūr. Giru ḳalan nağmeler biri birine muvāfiḳdur. Ve zīrefkend ve ʿıraḳ ikisi bir dāiredür. Şol vaḳt ki zīrefkendün ikinci nağmesi ideler.

ONBİRİNCİ FAŞL

Edvāruñ ṭabaḳalarını bildürür. Bu devrlerüñ cemīʿisī evvel A dan başlanur. Amma bu lazım degüldür ki elbette A dan başlayalar. Belki her ḳanḳī nağmeden ki başlasalar yaʿni bu onyedī nağmenüñ ḳanḳīsinden ki başlansa olur. Amma üstadlar eydürlerki: Eyle olsa edvār kendü maḥalline (62/b) düşmişdür. Ve şol nağmeler ki evvel anda bağlanur ve başlanur. Ol yirlere ṭabaḳalar dirler. Ve ṭabaḳalar onyedīdür. Nağmeler gibi ve ṭabaḳalaruñ evveli A dur. Ve ikinci Ḥ ve üçünci Yh ve dördünci h beşinci YB altıncı B yedinci Ṭ sekizinci YV toḳuzuncu V onuncı YC onbirinci C onikinciY onüçüncü YZ ondördüncü Z onbeşinci YD onaltıncı D onyedinci YA. Çün dilesevüz ki bir nağmeʿi bir devrüñ evveli idevüz. Evvel bilmek gerekdür ki ol nağmelerüñ tertibi nedür? Meşelā farz idelüm ki bir devrüñ evvel nağmesi Z olsa nice olur? Andan şoñra ol nağmeden başlayalum. Daḫı şol tertib üzerine ki ʿudun ḳolında düzilidür. Ol ḳāʿide riʿāyet idib āḫirine deḡin gitmek gerek. Meşelā evvel eger dilesevüz ki rast devrünüñ evvelini B noḳtasından ṭutavuz, bu tertib üzerine anuñ (63/a) nağmelerini bilevüz ki ol nağmeler iş bulardur: A D V Ḥ YA YC Yh YḤ ve bunuñ tertibi işbu şüretledür. A dan dördüncü nişana varmaḳ gerekdür. Yaʿni D dūr. Ve andan üçüncü nişana ki V dūr. Ve andan daḫı üçüncü nişana yaʿni Ḥ dur. Bāḳīsın bunuñ üzerine ḳıyas idelüm. Andan şoñra nağmeler başlanacaḳ yeri şol yerden ṭotalum ki aña ʿalāmet B ḳomışlardur. Ve andan dördüncü nişana ki h dūr. Ve andan üçüncü nişanaki V dur. Ve andan Z nişanınıñ üçüncü

nişanına varmak gerekdür ki Ț dur. Ve andan dördünci nişana ki YB dür. Ve andan gine üçünci nişana ki YD. Ve andan gine dördünci nişana ki YȚ dur. Ve andan dağı giru kıalan nağmeleri işbu Țarikıyla eylemekdür. Ț Y B Y D Y V Y Ț. Amma Őimdiki ĥalde biz bir cedvel resm eylemek dağı rast devrini anda cemi^c Țabađalarıyla yazıldı. Čün bu kıadar istiĥraç Țariķa (63/b) sını bildük bāķi edvāruñ dağı istiĥracı āsān olur.

A	Evvel Rast			A7		A6		A5		A4			A3		A2		
B		B Evvel			B7		B6		B5		B4			B3		B2	
C			C Evvel			C7		C6		C5		C4			C3		C2
D	D2			D Evvel			D7		D6		D5		D4			D3	
h		h2			h Evvel			h7		h6		h5		h4			h3
V	V3		V2			V Evvel			V7		V6		V5		V4		
Z		Z3		Z2			Z Evvel			Z7		Z6		Z5		Z4	
Ḥ	Ḥ4		Ḥ3		Ḥ2			Ḥ Evvel			Ḥ7		Ḥ6		Ḥ5		Ḥ4
Ṭ		Ṭ4		Ṭ3		Ṭ2			Ṭ Evvel			Ṭ7		Ṭ6		Ṭ5	
Y			Y4		Y3		Y2			Y Evvel			Y7		Y6		Y5
YA	YA5			YA4		YA3		YA2			YA Evvel			YA7		YA6	
YB		YB5			YB4		YB3		YB2			YB Evvel			YB7		YB6
YC	YC6		YC5			YC4		YC3		YC2			YC Evvel			YC7	
YD		YD6		YD5			YD4		YD3		YD2			YD Evvel			YD7
Yh	Yh7		Yh6		Yh5			Yh4		Yh3		Yh2			Yh Evvel		
YV		YV7		YV6		YV5			YV4		YV3		YV2			YV Evvel	
YZ			YZ7		YZ6		YZ5			YZ4		YZ3		YZ2			YZ Evvel

(64/a) Bu cedvelde A nağmesinüñ yerine YH nağmesi tutulmuşdur. Ve çün gine A irişse nağmeler tertib üzerine devr tamam olur.

ONİKİNCİ FAŞL

Işhab ğayrı ma' hüd bildürür. Ya' ni bilüsüz nesneleri biribirine uyuşdurmağ kâ' idesin bildürür. İmdi kâ' ide budur ki aşağıda olan kiriş kendi üstinde olan kirişüñ dört bahş da üçünce gerekdür. Bu kâ' ide yukarıda 'udun kirişlerin beyan eyledüğümüz yirde añılmışdur. Amma vaqt olurki ol tarîka üzerine düzerler. Ve vaqt olurki bir nisbetile dağı düzerler ki ol nesne hiç düzilmemişdür. Amma bu soñrağı kâ' ide de edvâr çıkarmaqlığı müşkildür. Meger üstad hazıq ola. Yoğsa degme kişi çıkaramaz. Ve bu kâ' idei bilmek tarîkası budur ki 'udun kirişleri (64/b) şeklinde bu şekil çıkar. Şöyleki 'udun üzerine kirişler çekildüğü gibi ve dağı sol nişanlar ki kirişde nağmeleriçün ve şavtlariçün koyulmuşdur. Ol nişanları kıoya. Andan soñra fikr idib buna göre ki nağmeler nireden intikal eylemişdür zahme'î ol yire uralar. Meşelâ eger kirişleri şöyle düzmişler olsa ki meşleş nağme orta barmağ nağmesinüñ bamı gibi ola. Giru kıalan kıllaruñ dağı bunuñ gibidür. Ve biz dilerüz ki rast devrini andan çıkaravuz. Evvel zahme'î muţlak bam üzerine uralum. Andan soñra şehadet barmağı üzerine uravuz. Soñra zâyid müşelleş didüklerine uravuz. Andan soñra bu zâyid müşelleşüñ şehadet barmağı kıoyulduğı kiriş üzerine (65/a) üzerine uravuz. Andan soñra mücenneb meşnâ didükleri yire uravuz. Andan soñra muţlak zîr didükleri yire andan soñra bu muţlak zîrüñ mücennebine uravuz. Andan soñra zâyid ol yirine uravuz. Giru kıalan edvâr dağı bunun üzerine kıyas itmegile bilinür. Bir dağı dilesevüz ki rast devrini istihrac idevüz bir zahme-i muţlak bam didükleri kiriş üzerine uralum. Andan soñra bu kirişüñ sebâbesine ya' ni şehadet barmağı

urdukları kiriş üzerine uralım. Andan sonra zelül didükleri yir üzerine andan sonra muṭlaḳ müşleş didükleri yir üzerine zīrāki ikisi bir nağmedür. Andan sonra mücenneb müşleş üzerine andan sonra muṭlaḳ-ı meşnâ üzerine andan sonra bunun mücennebi üzerine andan sonra vusṭā (65/b) fars didükleri yir üzerine andan sonra aşağıda olan mücennebi üzerine. Ve bundan maʿlum olur ki kirişler biri birine uyuşmağa bir muʿayyen tertib olmazsa belki her kirişün deḳmeḳliğün nisbeti kendüden yukarıḡı kirişe bir nisbet daḡı olur. Vaḳt daḡı edvār çıkarmak yine mümkündür. Şol tarīka ile ki nazār nağmelerün ṭabaḳalarına idevüz. Eger ol cemʿün nağmelerini anı istihrāc iderler bir ṭabaḳada olursa bularun ḡükmi bir kiriş ḡükmindedir. Ve bunuḡ gibi istihrāc sehdür. Ve eger ṭabaḳalarda muḡtelif olurlarısa ol vaḳt kirişler nisbetine nazār ideler göreler ki nağmeler nireye işḳāl ider. Ol intīkal itdüḡi yere uralar. Şimdiki ḡalde bir mişal daḡı bilesüz kirişleri biri (66/a) birine uyuşdurmaḡ ḳaʿidesi üzerine ḡetürelüm. Ve rast devrini andan idelüm. Ve ol uyuşdurmak şöyledür ki muṭlaḳ-ı meşleş serçe barmaḡun beraberine ola. Ve muṭlaḳ-ı meşnâ delül müşelleşile beraber ola. Ve muṭlaḳ ḡād didükleri şehadet barmaḡınun zīri üzerine ve rast devrin şöyle idelüm ki zaḡme-i evvel muṭlaḳ-ı bam üzerine uralum. Andan sonra sebābe üzerine yaʿni şehadet barmaḡı ḳoyulan kiriş üzerine andan sonra zelül didükleri yire andan sonra zāyid müşelleş didükleri yire andan sonra vusṭā fars didükleri yire andan sonra zāyid-i meşnâ didükleri yire andan sonra mücenneb zīr didükleri yir üzerine andan sonra ʿud devrünü ideler. Çün nağmelerün baʿzısı (66/b) eydildi. Aḡl ve fehmi ehli ḳatında giru ḳalan daḡı maʿlum olur. Biraz daḡı ikāʿ ilmînden bildürelüm inşāʿellah.

ONÜÇÜNCÜ FAŞL

İkâc bildürür. İkâc bir nesneye dirler ki bir nice nakralar ya'ni avâz çıkmaklar vâkı' ola ki anlaruñ ortasında mu'ayyen zamanlar ki hâdleri bellü ol buluna. Ve bu ikâc didigümüz bir kaç edvâra müstemildür ki ol devrler maşşûşdur. Bir vađ'a ki anuñ irişmekligi ya'ni ol devrler biri birine beraber olmak ve zamanlar biri birine layık olmağa imkan ola. Tabi' i selim ve zihni müstekîm kuvvetile. Amma niteki 'ilm-i 'arüz devrlerinde şı'ruñ biri birinden tefâvut varmı. Ve vezinleri biri birine muhâlifdür. Bu edvâruñ her bir nev' inuñ nev' i ve mîzânı ol arüz gibi degüldür. Ve ancüleyn (67/a) tab' i selîm ve zihn-i müstaķîm ikâc dur. Devrlerinden her devr mizana muhtâc degüldür ki ol mizanile tab' i selim anuñ üzerine yaradılmışdur. Ol emr-i tabi' i bulalar. Ol mizana emr-i ğarîzî dirler. Ve emr-i tabi' i cemî' i tabi' at da bulunmaz. Zîrâ ki birçok cema'atlar kômişuz ki kuvvetleri yetdügi kadarı çok cehd eylemişlerdür. Bu ikâc fennini bilmekçün ve onlaruñ üstaızları dağı çok müddetler ve uzun zamanlar dürişmişlerdür. Anlaruñ akl ve fehmi bu ikâc un zamanların bilmege bulamamışdur. Ve olara zahmetden artuk nesne hâşıl olmamışdur. Hal budur ki 'âlim ve fâzıl idiler. Ve her nesnenüñ haķıķatın bilürleridi. Anlaruñ gibi kâmiller cehd idüb bu 'ilmi ikâc bilmege imkan bulamamışlardur. (67/b) Amma biz elden geldügi kadarı bu ikâc 'ilminden aklumuza sığduğı kadarı ve fehmümüz irüşdügi miķdarınca birkaç nesne i' lām idelüm. Tâ ki bu kitâba muţale'a kılanlar ol fende dağı mahrum qalmaya. İmdi eydelüm ki her harflere ve şavtlara hareket ve sukün 'arız olur. Ya'ni vaķt olur bu harfler ve bu şavtlar müteharrik olurlar. Ve vaķt olurlarki iki hareketüñ ortasında qalurlar. Ve bu zamanlar dağı muhtelif olurlar. Miķdar da ve her vaķt ki zamanlar birkaç hareket üzerine ortasına düşeler. Ve

andan sonra gine birkaç hareketler birkaç zamanlarile ol evvel vaqı' olan beraber olub vaqı' olursa ya' ni ol ikinci zaman evvel gibi ki zaman gibi olursa bi' aynihā olara edvār dirler. Ve biz şol (68/a) muhtelif zamanlar ki hareket ortasına vaqı' olmağičün bellü olmışdur ānī bildürmegičün bir muqaddime yazalum. Ve eydelüm ki iki harf bir yire düşse ve ikisi dağı hareketlü olsa ya' ni i' rablu olsa aña sebab-i şekil dirler. **Leke** gibi. Ve eger iki harf bir yirde olsa ve evvel müteharrik ve ikincisi sākin olsa aña sebab-i hafif dirler. **Lem** gibi. Ve eger üç harf bir yirde düşse ve iki evvel müteharrik olsa aña veted-i mecmū' dirler. **Demet** gibi. Ve eger üç harf bir yire düşse ve evveli ve āhiri müteharrik olsa ve ortası sākin olsa aña veted-i mefrūk dirler. **Qāle** gibi. Ve eger dörd harf bir yirde olsa ya' ni bir kelimedede vāqı' olursa ve ol üç harf müteharrik olub dördüncü harf sākin olursa (68/b) aña fāşıla-i şugra dirler. **Sekenet** gibi. Ve eger bir kelimedede beş harf cem' olsa ve dördü müteharrik beşincisi sakın olursa aña fāşıla'ı Kübra dirler. **Semeketen** gibi. Ve bu ıstılağlar aruz ehli ıstılağıdır. Çün bular ma' lum oldı eydelumki imkan vardur ki bamlara nisbet olan lafızlar ki sen bulari āvāzlarıda bulasın. Şu şartıla ki hareket ortasında vaqı' olan zamanlar beraber ola ve dağı her hareket yanında bu hareketlerüñ sebeblerinden kiriş üzerine bir nağra ola. Ya' ni bir āvāz ola ve ol nağra'ı elde uralar. Ya' ni şol zağme ki ele urıncağ ve eydincek ki ten ten ten ten hemān ol sebab-i şekil gibidür. Elde dağı ve gine (69/a) imkan vardur ki lafızda sebab-i hafif bildüresin. Şöyle ki iki harfüñ birini nun-i sakın idesin. Ve birkaç biri biri ardınca ardınca eydesin ki ten ten ten ten hemān sebab-i hafif gibidür. Ve dağı mümkündür ki vetedi mecmu' dağı lafızda bildüresin. Biri biri ardınca biri biri yanında işbu şüretile ki kiriş üzerine zağme urasın. Ve eydesin ki tenen tenen tenen tenen. Ve gine imkan vardur. Bir nice fāşıla-i şugrayı biri biri ardınca biri biri yanınca lafızda bildüresin. Ve kiriş üzerine zağme

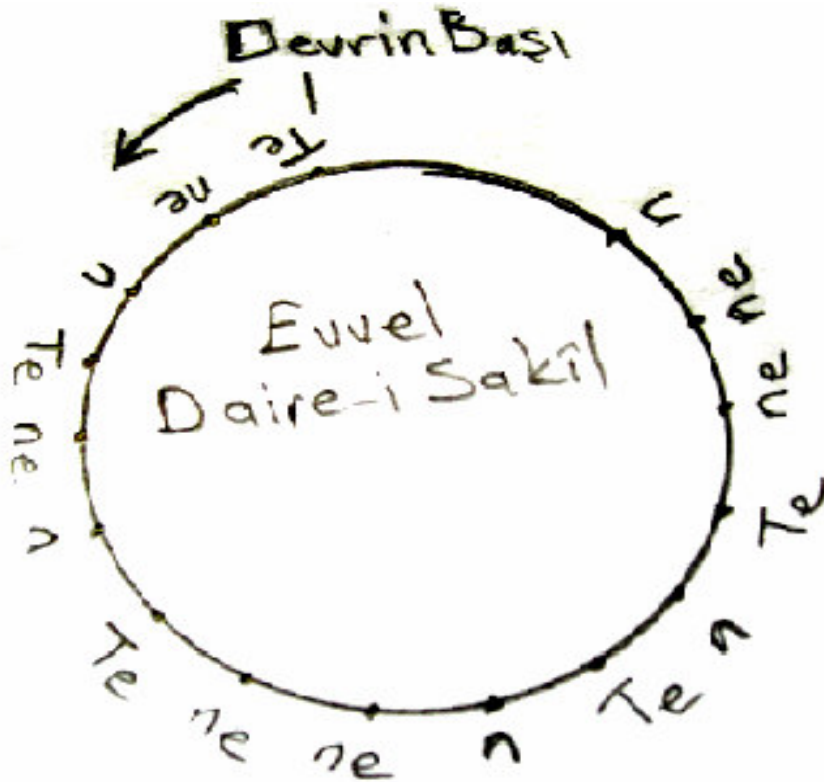
urasın ve eydesin ki tenenen tenenen tenenen tenenen hemān fāşıla'ı suğra gibidür. Ve gerekdür ki senüñ lafzuñ ve nağralaruñ mu' tedil ola. Ya'ni lafzuñ ile ayağorsumağın veyahud kiriş üzerine urdugun zağme biri birine muvāfık ola. Ve iñen zīr olmaya (69/b) Ve iñen dağı bam olmaya. Ve iñen dağı tiz tiz olmaya. Ve uzun dağı olmaya. Ve dağı ma' lumdur ki elbette şol zamanlar ki sebab-i şekil nağralarınıñ ya'ni harflerinüñ ve nağra luğat içinde dört ma' niye gelmişdür. Qazmaq ma' nasına gelmişdür. Ve oyalamak ma' nasına gelmişdür. Ve harf ma' nasına dağı gelmişdür. Ve bu şanā'at ehli harf ma' nasına isti' mal iderler. Ortasına düşer sebab-i hafif nağralarınıñ ortasına düşen zamandan kışadur. Ve şol zamanlar ki vetedler nağralarınıñ ortasına düşer. Fāşılalar nağralarınıñ ortasına düşen zamandan kışadur. İmdi biz dağı şol zamanlara ki sebab-i şekil nağralarınıñ ortasına düşmişdür. Ol zamana elif (A) zamanı diyu ād koduk. Ve şol zamanlar ki sebab-i hafif ortasına düşmiş (70/a) ola. Ol zamanlara fi zamanı diyu ād koduk. Ve şol zamanlar ki veted-i mecmu' lar ortasına düşmişdür. Ol zamanlara cim (C) zamanı diyu ād koduk. Ve şol zamanlar ki fāşılalar ortasına düşmişdür. Ol zamanlara dal (D) zamanı diyu ād koduk. Ve dağı eydüzür ki bir zaman ki dört fāşılayla ol zamanda telaffuz ideler. Ya'ni iki gibi yeyi farz idelüm ki birisi sekiz sebab-i şekilün birisiyle telaffuz eylese ve birisi dört fāşılayla telaffuz eylese ve ikisi dağı telaffuzların ve nağraların bir def' ada başlasalar öñlü ve şoñlu başlamasa ve zamanlar nisbeti dağı bile şaklansa. Ve dağı dileseler ki devri döndüreler. Ve ikisi dağı nağralarını şöyle birikdirse ki evvel devr ikinci devrile bir yerde vaқи' olsa bunuñ zaman ki bunı⁶⁷ (70/b) telaffuza getürmek dört vetedden ve bir fāşıladan ola. Dört fāşıladan telaffuz olan zamanıla

⁶⁷Üzerinde“ gibi sah” diye açıklama var.

beraberdür. Veyahud sekiz sebab-i şekil ile telaffuz olan zamana beraberdür. Ve eger telaffuza getüren kişi şol vaqt ki sebab-i şekilile telaffuza getürse şol naqralar ki sebeblerüñ müteharrik nunlarının yanında ola. Terk ideler ve anuñ Y lerinüñ naqralarının üzerine iktısar ideler. Yh naqrasının zamanı ve ol terk olunan nun naqrasının zamanı Y zamanının birine beraberdür. Ve gine eger telaffuz iden kişi sebab-i hafiflerle iki naqra ortasından bir naqra hâzıf eylese ol vaqt Y zamanının ikisi ki birisi hâzıf olunmuşdur ve birisi şimdiki halde vardur. Cim (C) zamanının birisince olur. Ve eger telaffuza getüren kişi veted (71/a) lerden iki naqranın ortasından bir naqra'ı hâzıf eyleseler ya'ni şol naqra ki TY yanında olur. Anı veted urur. Ve şol naqra ki TY ye yaqındur bir veted dağı olur. Anı hâzıf ideler. Bu iki zaman dağı ki cim (C) zamanıdır. Birisi şimdiki halde vardur. Ve birisi hâzıf olunmuşdur. Bu iki zaman Z zamanının beraberidür. Y zamanının miqdarı üzerine zırâ ki telaffuza getüren bu zamanda dört harf müteharrik ve iki harf sâkin telaffuz a getürmüşdür. Ve ol zaman ki anda üç harf müteharrik ve bir harf sâkin olur. Ol dal (D) zamanıdır. Ve şol zaman ki anda bir müteharrik ve bir sâkin vardur, ol Y dür. Ve çün bu zamanlar ma' lum oldı. İmdi bilmek gerekdür ki edvârüñ meşhur darbları bu şanâ'at ehli katında altıdır: Evveline şekil-i evvel dirler. İkincisine (71/b) şekil-i şâni dirler. Üçüncisine hafif-i şekil dirler. Dördüncisine remel dirler. Beşincisine hafif-i remel dirler. Altıncısına hezec dirler. Amma şekil-i evvel şol devrlerdür ki her devrünün zamanını şekilün sekiz sebeble dağı telaffuza getürebileler. Eyle olsa anuñ naqraları on altı olur. Amma bu şanâ'at işleri bu on altı naqranın onbirini hâzıf iderler. Ve anları elif (A) zamanları düzerler. Ve biş naqra ururlar. Ve biz bu kâ' ideleri bilmeñe âsân olsun diyu bir şüret kuralum ki anda iki veted ve iki fâşıla ve bir sebab-i hafif ola. Tenenen tenen tenenen tenenen tenen bularuñ her

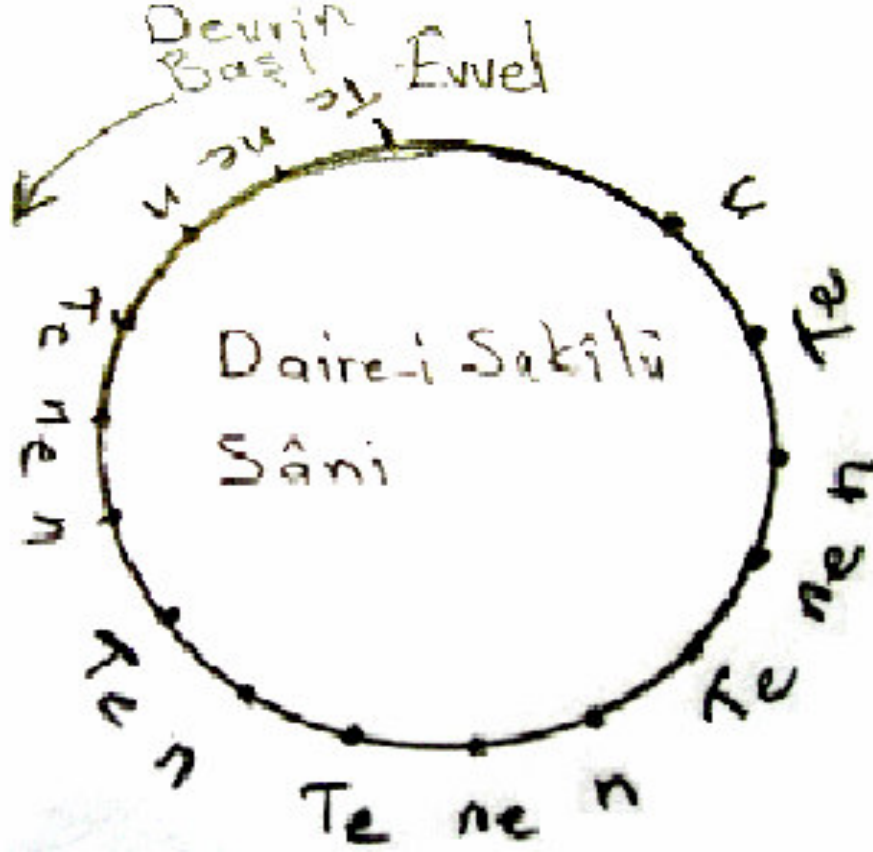
birinüñ evvelinüñ hareketi beraberinde bir nağra olur. Giru қalan nağralar terk olunur. Niteki bu şanā' at ehlinüñ tariқasıdır ve şol hareketе (72/a) nişan ki nağra evvel hareket olduğı olur. Ānuñ nişanı M dür. Ve şol nağra olmayan yerlerün nişanı C dür. Gerekse ol yirler muteһarrik olsun gerekse sakın olsun. Pes bir zaman ki evvel nağrayla ikinci nağranuñ ortasında ola. Bir zamana beraber olurki ikinci nağrayla üçünci nağra ortasında olan zaman gibidür. Zirāki ikisi dağı C zamanı gibidür. Ve şol zaman ki üçünci nağrayla dördünci nağra ortasındadır. Beşinci nağrayla evvelki nağra ortasında zaman gibidür. Şol vaқt olur bu ki devr-i i' āde eyleyeler. Zirāki ikisi dağı D zamanıdır. Ve şol zamanki dördünci nağrayla beşinci nağra ortasında olur. Aña B zamanı dirler. Amma bunuñ beraber devri yoқdur. Pes bu devr de üç (72/b) zaman bulındı. Ancaқ biri B zamanıdır. Ve ikinci C zamanıdır. Ve üçünci D zamanıdır. Amma iқā' ehilleri vaқt olur ki her hareketlerüñ yanında bir nağra iderler. Ya'ni sebebler hareketlerinüñ ve vetedler hareketlerinüñ ve fāşıla hareketlerinüñ yanlarında birer nağra iderler. Amma aşlı budurki beş nağra ki evvelde olur. Anlardan hareket қаşdları añlanur. Ya'ni ol biş nağra oldduğı yerde elbette hareket olmaқ gerekdür. Ve şol biş yir ki anda epsem olunur nağra olmaz. Ol yerlerde epsem olmaқ қаşdları añlanur. Bu on yirden ğayrisinde eger dilerse ideler. Ve eger dilemezlerise iқā' itmeyeler. Ve ba'zı üstazlar vardır ki iki nağradan artuқ urmazlar ve bāқisin hazf iderler. Ve ol iki nağra üçünci nağradur. Ve bişinci(73/a) nağra ol nağralardan ki yuқaruda añıldı ve bu iki nağraya aşl diyular. Ve bu şanā' at ehli içinde bir cemā' at vardır ki üçünci hareketile fāşıla-i ūlaya ya'ni evvelki fāşılaya bir nağra қоşarlar ve evvelki hareketile şöñrağı fāşılaya bir nağra қоşarlar. Giru қalanın terk iderler. Ve bu kitāb evvel taşnif iden mişāl için bir дәire ziyāde қılmışdur. Şimdi biz iқā'ları bu devrlerde bildürelim. Şöyle ki nağralara ya'ni āvāzlara 'alāmet elif (A)

qoyalum. Ve bu āvāzlar ortasında olan zaman ‘alāmetin dağı qoyalum. Ve her devrde nice naqra vağı‘ olursa ve nice zaman vağı‘ olur bildürelüm. Ve Şeğil-i evvel sekiz sebebile añulur. Öyle olsa onaltı naqra olur. Ve bu Şeğil-i evvel ‘ibāreddür. Üqer naqradan ki üç dağı biri biri (73/b) ardınca ola. Ve iki nakranuñ ortasında bir naqra qadarı zaman eklene. Ve andan Őoñra üç naqra dağı ola. Şöyleki bu üç naqra evvelki üç naqrayla beraber ola. Amma bu iki üçer naqranuñ ortasında dağı bir naqra qadar zaman buluna Ve Şüreti budur.

Ve emmā şekil-i arb oldur ki anuñ her devrinuñ zamanı şekil-i evvel zamanına beraber ola. Amma ikā' ehli ol zamanuñ on altı nağrasınıñ ikisin terk ideler. Ve altısın (74/a) getüre. Ol getürdükleri altı hareket bulardur. Evvel ve dördinci ve yedinci ve tokuzuncı ve on ikinci ve on beşinci. İş bu şüret üzerine ya' ni evvel iki veted getüreler. Andan soñra bir sebab-i hafif andan soñra gine iki veted gine bir sebab-i hafif . Ten tenen ten tenen tenen ten. Andan soñra iki nağrayla evvel nağranuñ zamanınıñ ortası üçüncü nağrayla ikinci nağra zamanı ortasıyla beraberdür. Zira ki iki dağı C zamanudurular. Ve dağı dördüncü nağrayla beşinci nağranuñ zamanınıñ ortası beşinci nağrayla altıncı nağra zamanı ortasıyla beraberdür. Zira ki bular dağı cim (C) zamanıdır. Ve üçüncü nağranuñ zamanıyla dördüncü nağranuñ zamanı ortası devri giru döndürmege altıncı nağra zaman ortasıyla evvel nağranuñ zamanı ortası (74/b) gibidür. Zira ki iki dağı fi zamanıdır. Bu devrde cim (C) zamanlarınıñ devri ve fi zamanınıñ ikisi vardur. Ve altı nağra ki andan maşşud hareketdür. Ve altı nağra dağı anlardan maşşud sakin olmağdur. Baki hareketleri eger dilerise ikā' ideler. Ve eger dilemezlerise hazf ideler. Ve dal (D) zamanı bu devrden terk olunmuşdur. Ve ba' zı üstadlar evvelki veteden evvelki hareketüñ yanında ve ikinci veteden ikinci hareketüñ yanında ve ikinci veteden ikinci harf iki nağra getüreler. Bakisin hazf iderler. Ve bu arb bu devrüñ aşıdır.

Ve dāire daḡı budur:

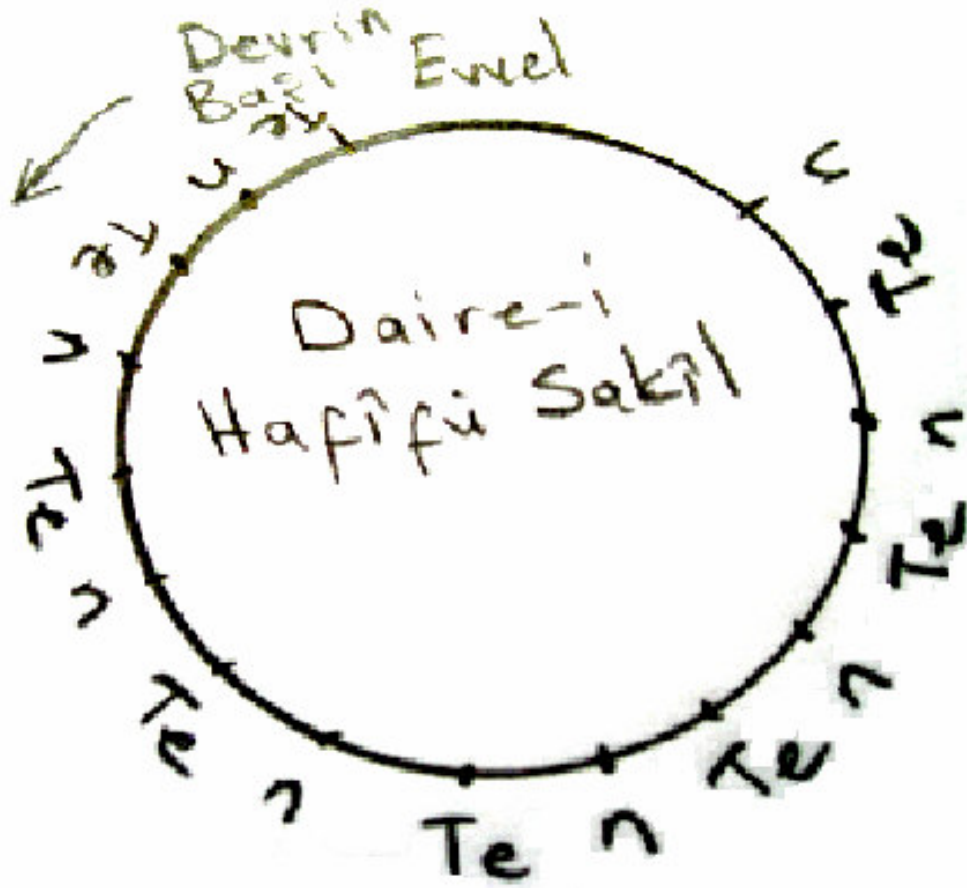

(75/a) Ve emmā ḡafīf şeḡil oldur ki anuñ bir devrinüñ zamanı şeḡil-i evvel zamanına beraber ola. Amma iḡā'iden üstaz dört naḡrai ḡazf ide ve ol ḡazf olunan naḡralar bulardur. İkinci altıncı onuncı ondördüncü giru ḡalanın getüre. Ya'ni oniki naḡra ḡalur. Oları iş bu şüret üzerine ten ten ten ten ten ten. Evvel bir sebab-i ḡafīf getüreler. Andan bir sebab-i şeḡil getüreler. Bu tertib üzerine tā sekiz sebab tamam olunca ya'ni dört sebab-i ḡafīf getüreler. Ve dört sebab-i şeḡil ve bularuñ ortasında evvel ḡarb iki naḡra ola. Bir naḡra evvel sebebde buluna. Ve ikinci naḡra yidinci sebebde

buluna. Ve bu devrde dörd zaman vardır, ki ol zamanlar B zamanıdır. Ve sekiz zaman dağı elif (A) zamanı vardır. Devri giru döndürmek taqdirince (75/b) ve cim (C) zamanı ve dal (D) zamanı bu devrünü içinde bulunmaz. Amma ba'zılar bu devrünü kısmet inün sebebinde eydürler ki: Dal (D) zamanı bulunmaz. Ve ba'zılar dağı bu devrlerini kısmetinün sebebinde eydürler ki: Dal (D) zamanı üç zamanı uzunudur. Ya'ni bu üç zaman ki B zamanıdır ve cim (C) zamanıdır. Dal (D) zamanı bularını ortasında dal (D) zamanından uzun yokdur. Bu zaman ol devre maşuş olduğına sbab budur dimişlerdür. Ve bu dal (D) zamanı maşuş olan devre şekil-i evvel diyu ād komuşlardır. Ve cim (C) zamanı dal (D) zamanından kışarakdur. Bu zaman dağı ikinci devre şekil-i şāni diyu ād virmişlerdür. Ve çün üçüncü devrede dal (D) zamanı ve cim (C) zamanı bulunmaz. Ol devre hafif-i şekil ād komuşlardır. Ve ba'zılar bu devrleri bir dürlü dağı beyan iderler. (76/a) Ve eydürler ki: Devr-i şekil sekizdür. İki vetedi mecmu' dur. Digeri sebab-i hafif dür. İş bu şüret üzerine tenen tenen ten. Ve devr-i hafif -i şekil dördür dirler. Bir sebab-i hafif ve bir sebab-i şekil. İş bu şüret üzerine ten ten. Pes bu sözi diyen üstādlar kavlinde budur ki ikinci dāirenün ikinci devri evvel dāirenün bir devri yerindedür. Zirā ki evvel devrünü bir devrinün harfleri ikinci devrünü iki devrinün harferine beraberdür. Pes bu sebeble evvel devre şekil-i evvel dirler. Ve ikinci devre şekil-i şāni dirler. Ve üçüncüye hafif-i şekil dirler. Ve ba'zı üstāzlar ikinci devre hafif -i şekil dirler. Ve üçüncü devre şekil-i şāni dirler. Zirā ki şavtlar ve tarikalar ki şekil-i şāni de vardır üçüncü devrde bulunur. Eger bir kimse dilese ki devrde giru döne ol devrünü (76/b) çarbinunün ikā'ını ikinci devr tarikası üzerine ide. Ve bir kimse dağı devr-i şāninün tariki üzerine eyde ikā'ı

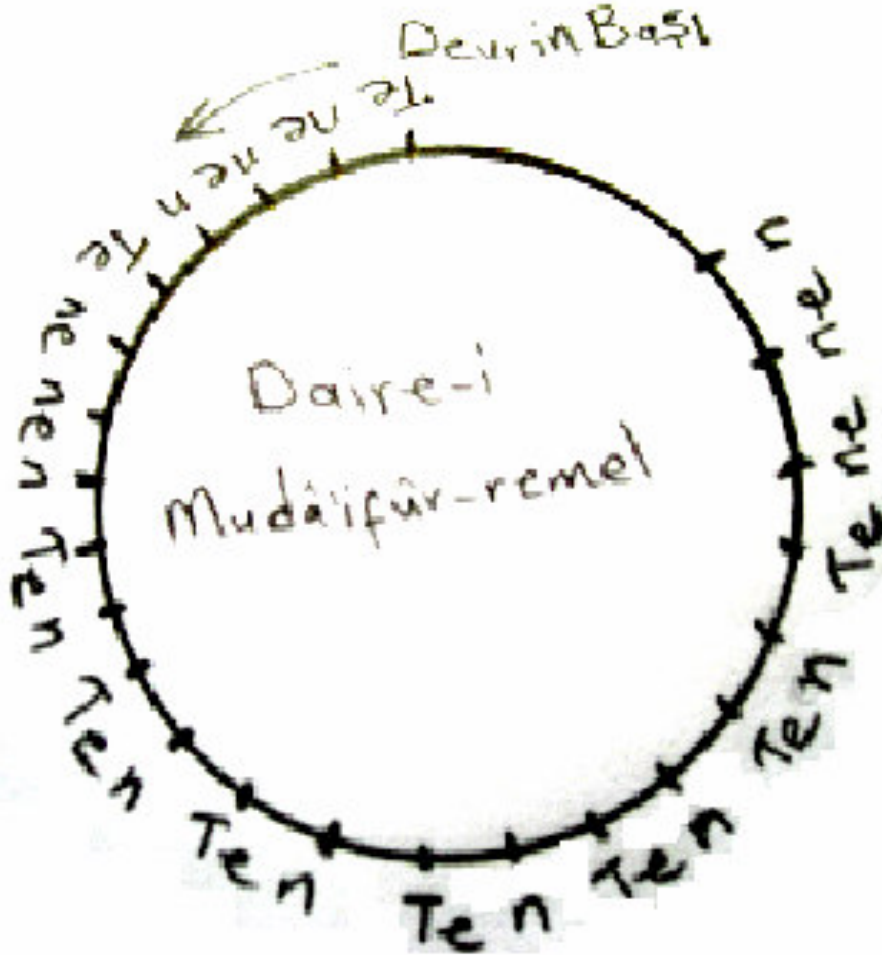
bu kişi ki ikā' ikinci devr tarīkası üzerine eyde. Naqraları biri biri ardınca tīz itmek gerekdür. Ve 'ādetden dağı çođ itmek⁶⁸ gerekdür. Ta şol kişiye irişe ki ikā'ı şekil-i řānī tarīkası üzerine eydür. Ve eger 'ādet üzerine eydürse naqraların geç itmek gerekdür. Tā üçüncü devr ki şekil-i řānī devridür. Evvel devrde ikā'eyden kimseye yetişe ve eger naqrayı tīz tīz eydürse ya'ni şol ki evvelden 'ādet ola gelmişdür. Evvel 'ādetden tīz tīz eydürse naqrasını vağt ola ki şafif -i şekil-i ikā' iden ya'ni devr-i řānīyi ikā' iden 'āciz řala, ğāyet sür'atile olduğiçün . Pes ma'lum oldu ki (77/a) ikinci devr üçüncü devrden şafifdür. Ya'ni yeynidür. Ve bu devr-i řafifüñ şüreti budur. Ve ba'zı üstağlar bu üçüncü devre muşammes dirler.

⁶⁸ Bu kelime iki kere tekrar edilmiştir

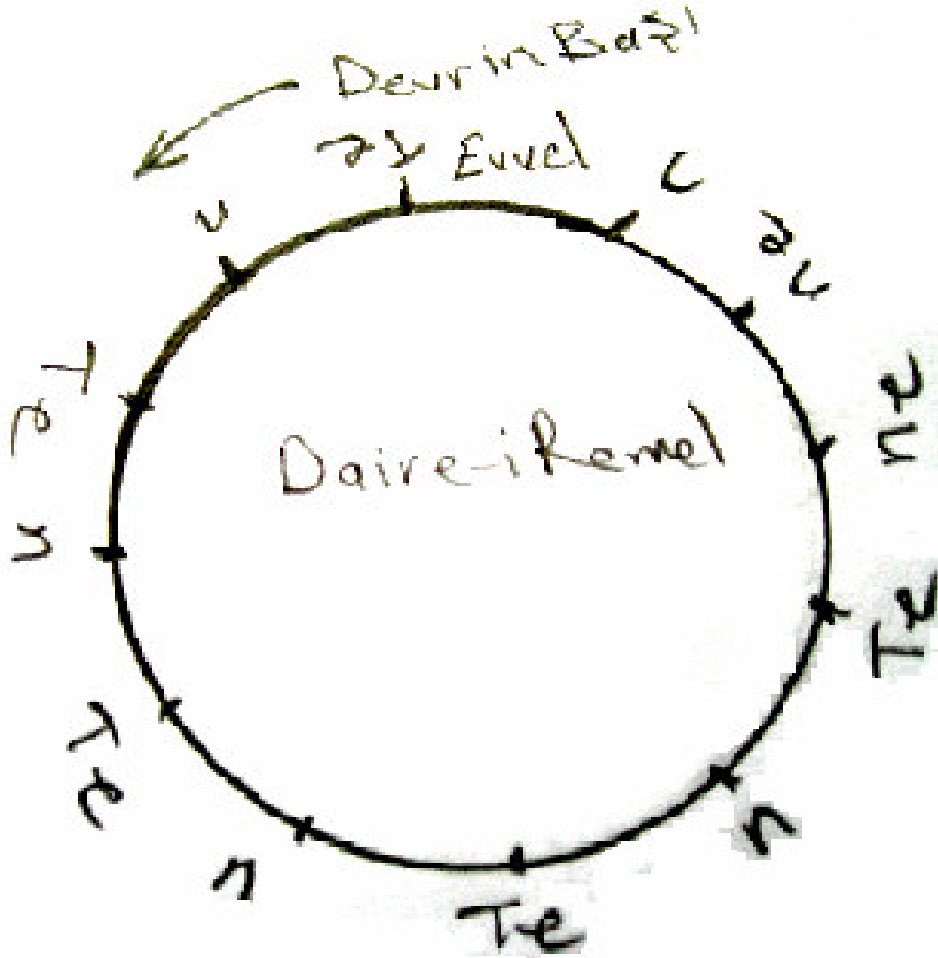
Amma şekil-i reml oldur ki anuñ her devrinuñ zamanı on iki devrden sebeb-i şekil ola. Pes anuñ nağraları yigirmi devr gerekdür. Ve bu devrüñ zamanı dağı şekil-i evvel zamanı Y ola. Ve dağı şekil-i evvel zamanınuñ yarusınca ola. Amma ikā' iden kişi evvel nağranuñ ve ikinci nağranuñ (77/b) ve üçüncü nağranuñ aralarını dal (D) zamanın beraber ide. Giru kalanını (B) zamani gibi ide. Ve vaqt-i evvelki iki devruñ ortasında olan zaman giru dal (D) zamanı ola. İş bu şüret üzerine tenenen tenenen ten ten ten ten ten ten tenenen. Ve 'Acemler bu çarblara aşırlırlar. Ve anlar her ne ki eydürler çoğunı bu

darbdan eydürler. Ve bu devrũn aşl darbu fāřıla-i evvelden evvel naçradur. Ve dağı altıncı sebebuñ naşrasıdur. Ve devr-i şeşil-i reml şüreti iş bu devrdür:

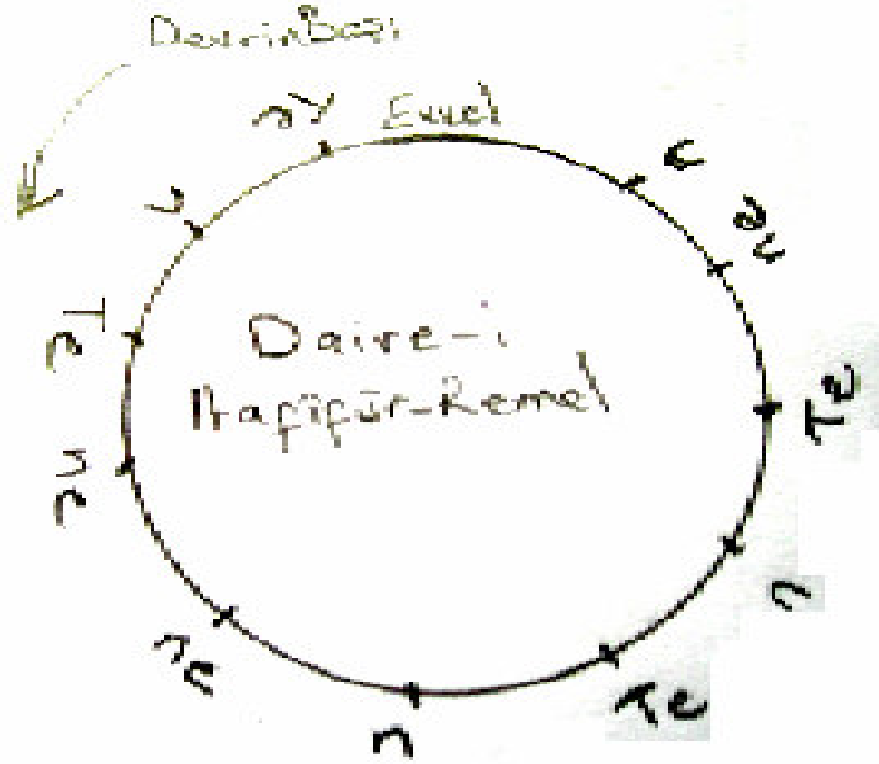

(78/a) Ve amma reml oldur ki anuñ her devrinũn zamanı on iki naşra ola. Ve ol altı sebeb ola ve ol sebeblerũn tilerinũn evvelinde bir naşra ola. Ve ba' zı üstadlar altıncı sebebuñ tisinũn naşrasını terk iderler. Cemî' zamanlar beraber olmamağıçün ve iki devrũn arasındadı zaman dal (D) zamanı olur. İşbu şüret üzerine ten ten ten ten tenenen.

Ve bu nağralaruñ aşıł đarbı evvelki đarbdur. Ve beşinci nağradur. Ya' ni sebeb-i evvelde olan nağradur. Ve şol vaqt ki bu iki nağra ki aña aşıł dirler. Remlde vaqı' olsa ancağ aña mürsel dirler. Ve ol dāyire budur:

(78/b) Ve emma hafif ur-reml oldur ki on nağra ola. Ve aşıł đarb evvel nağradan sebeb-i evvel ve şoñrağı vetedüñ evvelinde dağı bir nağra ola. Ve şüret budur: ten tenenen ten tenen

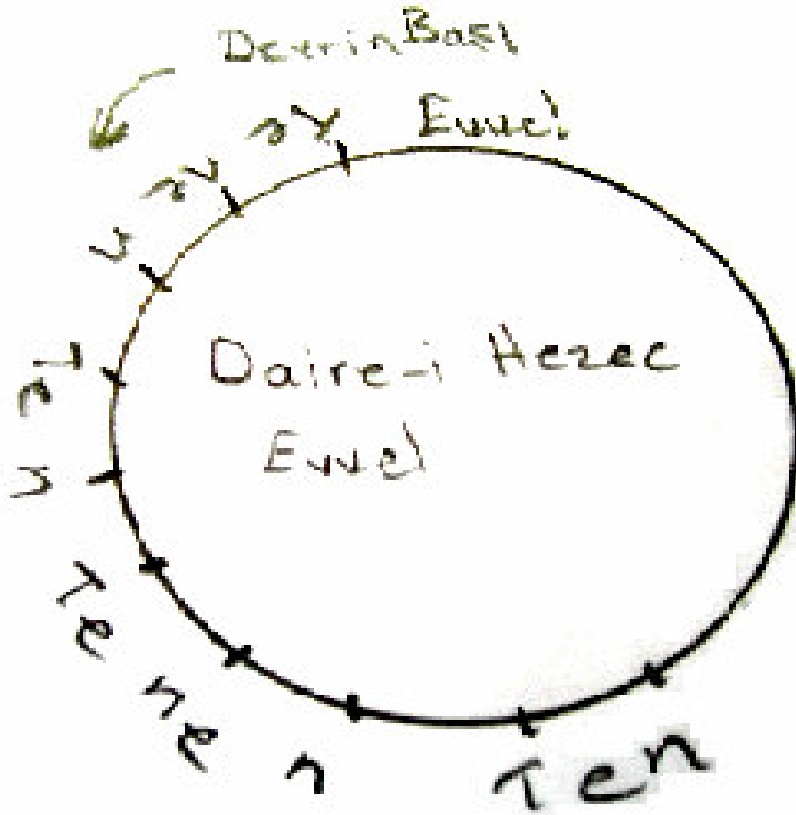

Ve emma hezec oldur ki anuñ bir devrinuñ zamanı hafif-i reml devrinuñ zamanına beraber ola. Ve şüret budur: tenen ten tenen ten. Bunuñ aşl darbu evvelki nağradur. Ve dağı veted-i şānīnuñ ya'ni ikinci vetedüñ nunīnuñ nağrası ve ba'zı üstadlar eydürler ki devr-i hezecüñ iki devri dağı reml devrinuñ (79/a) beraberidür. Ve anuñ şüreti iş bunuñ

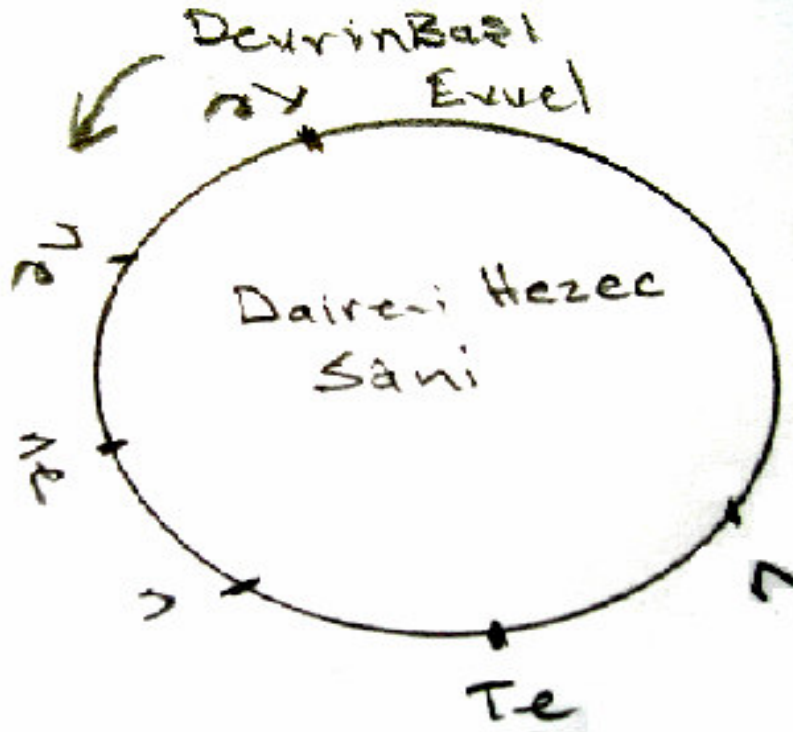
gibidür. Tenenen ten. Ve bunuñ çarbinuñ aşı evveliñ naçradur. Ve dördünci naçradur.

Ve bu dāyirenüñ şüreti iki vech üzerine dağı işbunuñ gibidür.⁶⁹

Dāire-i hezec

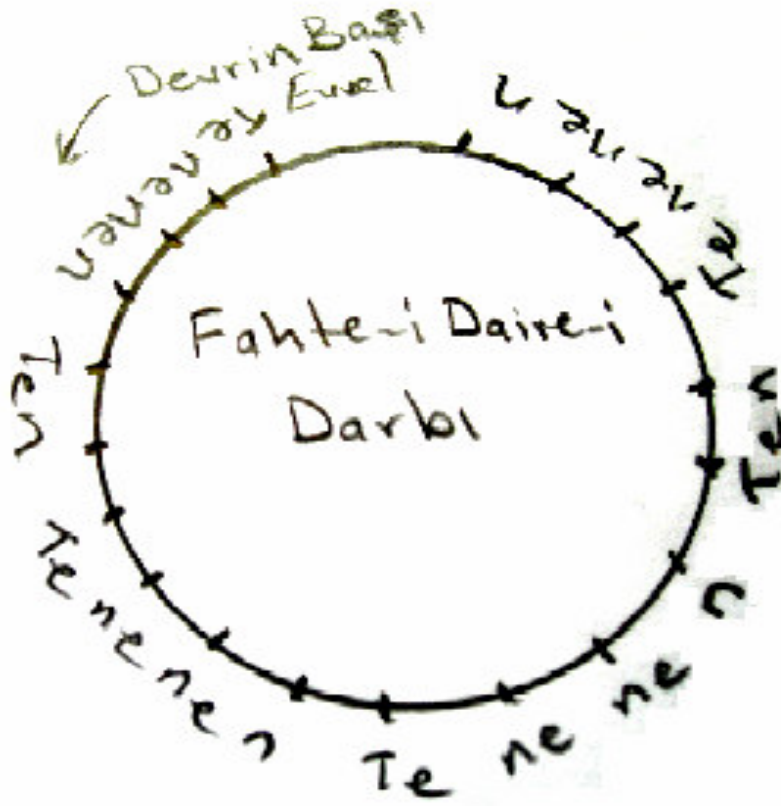

⁶⁹ Nuri Uygun'un hazırladığı "Safiyüd-dîn Abdul-Mü'min Urnevî ve Kitâbü'l-Edvârı" isimli çalışmasında da 1. hezec dāiresiyle 2. hezec dāirei'nin yerleri farklıdır. Şükrullahın 1. hezec dediğine 2. hezec denilmıştır.

Ve ‘Acem ehli kıatında bir arb dağı vardır ki aña arb-ı fağtı dirler. Ya‘ni oñıñ arbu demek olur. Bu arb üzerine taşnıf az eydürler. Ve bu arbuñ bir devrinñ zamanı yigirmi nağradur. İş bu şuretce tenenen ten tenenen tenenen ten tenenen. Ve bu devrñ (79/b) nağralarını bundan artuğ eylemezler. Ve bu devrñ dyiresinñ şureti işbudur. Meşhur ik‘laruñ devrleri bu yazılanlardır. ⁷⁰

⁷⁰ Orijinal metinde nakrallar yoktur. Transkribede biz koyduk. Ayrıca değişik nazariyat kitaplarındaki aynı isimli usllerde farklı vuruşlar ve farklı sayılar olabiliyor. Bakınız: Nuri Uygun, Safiy’ud-dın Abdul-Mü’min Urmevı ve Kitb-ul Edvrı, s, 116-126. Bayram Akdoğan, Fethullah şirvnı ve ‘‘Mecelletün fil-Msık’’ adlı eserinin XV. Türk Msiksindeki Yeri, s, 243-259. şükrullah, Edvr-ı Msikı, vr. 73b-79b

Ve eger kũyende ŐeŐil-i hafifden hezec devrine varsa g̃ayet zevklyũ olur. Ve ol naġmeye Őũr engiz dirler. Ve eger hezec devrinden hafif devrine varusa ol daġı g̃ayet hũb olur ve buña Őehr aŐũb dirler. Ve eger hezec devrinden hafif-i reml devrine varsalar ol daġı hũb olur. Aña dilāram dirler. Ve eger hafif-i ŐeŐilden ŐeŐil-i evvele (80/a) varsalar aña nānebũrdān dirler ve eger hafif-i remlen reml varsalar ‘aşık nũvāz dirler. Ve eger hafif-i remlen maġũriye varsalar ma‘Őũkı karib ve eger sāzende kendũ katında kādır olsa reml devrũyinũn iki naġrasın eydib iki naġra daġı maġũriden eydũrse aña mũŐkil guŐāyi dirler. Ve eger maġũriden ŐeŐil-i Őāniye varursa aña Őarab efzāy dirler. Ve eger

şekil-i şâniden mahuriye varursa aña mestâne dirler. Ve bulara intikâli müstaşsen dirler. İntikâli müstaşsen oldur ki işidenler katında rağbetlü ola ve taşsin ideler.

ONDÖRDÜNCİ FAŞL

Nağmelerüñ ve āvāzlarüñ enflerini bildirür. Ya‘ni meşelâ nice tabiatlu âdemi şoĥbetinde nice nağmeler çalalar ve nice āvāzlar getürseler şoĥbetinde (80/b) ve kuvvetlü âdemiler şoĥbetinde ‘uşşak ve büselik ve nevâ gerekdür. Zîrâ bu maqamlar Türk ehlinüñ ve Habeşe ehlinüñ ve Zengübâr ehlinüñ ve tağlar başında olan ĥalâyıkuñ tabi‘atına mülâyimkdür. Ve emmâ rast ve nevrüz ve ‘ıraq ve işfehân bu maqamlarüñ eşeri laţif tabi‘atlu âdemiler şoĥbetinde gerekdür. Ve emmâ büzürk ve râhevî ve zîrefkend bu maqamları melül âdemiler ve süst âdemiler şoĥbetinde gerekdür. Ve andan soñra gerekdür ki ĥânende ve küyende her perdeye muvâfık şi‘r okuyalar ki okudukları şi‘ruñ ma‘nisi ol eyitdükleri perdeye muvâfık ola tâ ki eseri daĥı yikrek ola. Niteki zîrefkend eytse bir şi‘ri okuya ki ĥale münasib ola. Eger bu didüküm nasihatleri kabul eylemezlerise şoĥbeti mü‘eşşir düşüb eşeri (81/a) artuĥ olmaz. Meşelâ eger bir yerde şoĥbet olsa ve ol şoĥbet ehli yaslu olsalar ve yaĥud melul olsalar anlarüñ ĥaline münasib şi‘r okuya

Şi‘r

Cihanüñ çünki yoĥdur beĥâsı

Beĥâsuzuñ yüzine ne beĥâsı.

Anuñ gibi meclisde kim ‘azâ ehli ola iş bunuñ gibi ebyât okıyalar. Giru qalan meclisler daĥı bunuñ üzerine kıyas ideler, ta şoĥbet müeşşir ola. Çün buni didük. İmdi bu edvârüñ ‘amelisinden bir nesne i‘lâm idelüm. Tâ ki tarîkaların bilmek asân ola.

ONBEŞİNCİ FAŞL

Bu ‘ilm-i edvāruñ ‘amelisin bildirür. İmdi imkan vardur ki her bir hareketüñ ve sebeblerüñ ve vetedlerüñ ve fāşılalaruñ beraberinde zaħmeyle bir naħra uralar. Kiriş üzerine ve daħı şöyle gerekdür, zaħme’i devr ide elbette (81/b) şöyle gerekdür. Bir naħra her sebebuñ tāsıyle aşığa tarafa meyl ide. Ve ol sebebuñ nūniyle yuħaru tarafa meyl ve bunda birkaç tarıķa ki anlara pışrev dirler. Ol tarıķalaruñ şüretin bildürmekiçün yazalum ve ol pışrevlerüñ nağmelerüni bildirelüm. Ve her nağmenüñ altında zaħmelerinüñ hisablarını Türk dilince yazalum. Tā her kişi ki bu yazılan şürete baħıb ol pışrevi ‘amele getirse ve zaħme’i didüğümüz yire ursa bu şanā’ atda lā nazır ola. Amma şol şartıle ki bu kâ’idei hâtırında duta ve eger kitāb içinde görse ve hâtırında dutmasa ‘amele getürmek dilese deñemede rast düşmez. Meger gāyet zırek ola ve zıhni tız ola. Ve bu şavtlaruñ şüretinden ħaberi ola, ol vaķt kitābda (82/a) görmek ile ‘amele getürebilür. Meşelā dileseler ki nevrüzda pışrev çalalar, reml darbında iş bu nağmeleri gözetmek gerekdür. Yh de YB Y de YB de Y de C de

Altı altı oniki altı altı oniki

Şi’rin daħı bu vezinde okuyalar.

‘Aleyye şabukum ya ħākimine teraffeku

Ve min vaşlıküm yevmen aleyhi taşdıķu

Velā tetlefu biş-şududi fein-nehū

Yuħazır en yeşkū likum ve teşfeķū⁷¹

Bu buyūtuñ takti’ iş bu şüretiledur.

⁷¹ Sizi eleştirmek benim görevimdir ey yöneticiler. Varacağınız o gün için sadaka verin (yumuşak davranın). Bezdirip ezerek yok etmeyin onu. Bir şikâyet gelirse size sakın ola şefkatten ayrılmayın.

18 zaḥme 6 6 6 2 12 zaḥme

‘Aleyye şabbukum ya ḥakimine terafi kū

Yh YB Y Y C

Ve min vaşlikum yevmen ‘aleyhi taş di ku

Yh YB Y YB Y C 12 zaḥme

18 zaḥme 6 zaḥme 6 6 2 zaḥme

zaḥme zaḥme

Ve lā tetlefu biş-şudūri fa ni hū

Yh YB Y YB Y C

18zaḥme 6 6 6 2 12 zaḥme

zaḥme zaḥme zaḥme

Yuḥazirān yeşkū likum veteş fe kū

Yh YB Y YB Y C

18 6 6 zaḥme 6 2 12 zaḥme

Zaḥme zaḥme zaḥme zaḥme

(82/b) Ve eger bu şüret bi ‘aynihī ḥicāzperdesinde çalarlarise imkan vardur, şol şüretile ki YB nağmesi olan yirde YC nağmesin koyalar. YB nağmesin gidereler giru kalanın kendü ḥalince koyalar ve naḫraların ve lafızların hiç tağyir ve tebdil kılmayalar. Ve bu şüreti bi ‘aynihī rast perdesinde çalmaḫ imkan vardur. Şol vaḫt ki YC nağmesin gidereler. Ve anuñ yirine YA nağmesin koyalar. Ve bu şüret bi ‘aynihī zirefkend perdesine götürmek imkan vardur. Şol vaḫt ki Yh nağmesin gidereler ve anuñ ‘ıvazında

YC nağmesin getüreler. Giru kalanın kendü halince koyalar. Filcümle çün saz tutan kişi kendü şanā'atında kâdir olsa her nağme perdeleri ri'âyet eylemek istese bir perde de düzdügi şavti bir perdeye dağı itmege imkan (83/a) vardır. Bir tarîka dağı güveştde

Ḥ YC YB Y YB Ḥ Y Ḥ Y Ḥ C V Ḥ

2 6 2 6 6 4 6 2 6 2 2 2 12

Şüret ve şî'r budur:

‘Aleyye el-hicru la vallahi mā ene şābirun

Ve gayri ‘aleyye fağdul-eḥibbeti kâdirun

Ketemtü hevakum ḥifeten min ‘avāizi

Veli veleküm ‘indel-liḳā’i serayiru⁷²

Takti‘ bu şüretle olur:

‘Aleyyel hicrula valla hi ma e ne şā bi run

C YC YB Y Ḥ V C VḤ YB Ḥ

12 6 2 2 2 2 2 4 2 12

zaḥme zaḥme zaḥme zaḥme zaḥme zaḥme zaḥme

⁷²Türkçesi: Ayrılık düştü bana ama vallahi sabredemem ben ona. Belki başkaları kadirdir dostlarından ayrı kalmaya. Kendi kusurlarımdan korktuğum için sizin kusurlarınızı gizli tuttum. Buluştuğumuz zaman benimde sizinde gizlememiz gereken sırlar var.

Ve ğayri ‘aleyye faḫ du l- eḫibbe ti ḳa di run

C V Ḥ YḤ YB Y Ḥ V Ḥ V Ḥ YB Y Ḥ
2 4 6 6 2 2 2 2 4 2 2 4 2 12

Zaḥme zaḥme zaḥme zaḥme zaḥme zaḥme zaḥme zaḥme

İkinci beytiñ taḳtı‘ bu şūret üzerinedir:

YC Yh YC YD Y Ḥ V Ḥ Y Ḥ V Y Ḥ V YC A
2 2 4 4 4 4 2 2 4 4 4 2 4 2 1 2

(83/b) Evvelden şeḳīl evvelçün bu ʔariḳayı ḳomuşlardur.

Ve bu toḳuz devrdür vesselām:

Evvel	h Ḣ Y YB Y Ḣ Y YB Y Ḣ	1 1 1 1 1 1 4 2 2 2
İkinci	C h Ḣ Y C h Ḣ Y Ḣ h	1 1 1 1 1 1 4 2 2 2
Üçüncü	h Ḣ Y YB Y Ḣ Y YB Y Ḣ	1 1 1 1 1 1 4 2 2 2
Dördüncü	C h Ḣ Y C h Ḣ Y Ḣ h	
Beşinci	A C A C h Ḣ YC YB C	1 1 1 1 2 3 1 1 1
Altıncı	A Yh C Y A Y YB Yh	3 3 1 1 2 1 1 2
Yedinci	h Yh YB Y A YB Y Ḣ	3 3 1 1 2 2 2 2
Sekizinci	A C A C h Ḣ YC YB Ḣ	1 1 1 1 4 3 1 1 1
Doğuzuncı	A Yh YB Y YB Y Ḣ	1 2 1 1 2 2 2

Çün bu kâ'ide tamām oldı. On iki maqamuñ dağı devrini beyan idelüm. Bu on iki cedvelde tā mübtedilere āsān ola. Ba' zısı sekiz evde on yedi tabakada ve ba' zısı toköz evde iş bu şüretce. (84/a)

‘UŞŞAĞ

Adet:138

Evvel Tabaka	A	D	Z	Ĥ	YA	YD	Yh	YĤ
İkinci Tabaka	Ĥ	YA	YD	Yh	YĤ	KA	KB	Kh
Üçünci	Yh	YĤ	KA	KB	Kh	KĤ	KṬ	LB
Dördünci	h	Ĥ	YA	YB	Yh	YĤ	YṬ	KB
Bbeşinci	YB	Yh	YĤ	YṬ	KB	Kh	KV	KṬ
Altıncı	B	h	Ĥ	Ṭ	YB	Yh	YV	YṬ
Yedinci	Ṭ	YB	Yh	YV	YṬ	KB	KC	KV
Sekizinci	YV	YṬ	KB	KĤ	KV	KṬ	L	LĤ
Toközuncı	V	Ṭ	YB	YC	YV	YṬ	K	KĤ
Onuncı	YC	YV	YṬ	K	KC	KV	KZ	L
On birinci	C	V	Ṭ	Y	YC	YV	YZ	K
On ikinci	Y	YC	YV	YZ	K	KC	KD	KZ
On üçünci	YZ	K	KC	Kh	KZ	L	LA	LD
On dördünci	Z	Y	YC	YD	YZ	K	KA	KD
On beşinci	YD	YZ	K	KA	KD	KZ	KĤ	LA
On altıncı	D	Z	Y	YA	YD	YZ	YĤ	KA
Onyedinci	YA	YD	YZ	YĤ	KA	KD	Kh	KĤ

(84/b) EBU SELİK

‘ADED 138

1. Tabaka	A	B	Ḥ	Ḥ	Ṭ	YB	Yh	YḤ
2. Tabaka	Ḥ	Ṭ	YB	Yh	YV	YṬ	KB	Kh
3. Tabaka	Yh	YV	YṬ	KB	KC	KV	KṬ	LB
4. Tabaka	h	V	Ṭ	YB	YC	YV	YṬ	KB
5. Tabaka	YB	YC	YV	YṬ	K	KC	KV	KṬ
6. Tabaka	B	C	V	Ṭ	Y	YC	YV	YṬ
7. Tabaka	Ṭ	Y	YC	YV	YZ	K	KC	KV
8. Tabaka	YV	YZ	K	KC	KD	KZ	L	LC
9. Tabaka	V	Z	Y	YC	YV	YZ	K	KḤ
10. Tabaka	YC	YD	YZ	K	KA	KD	KZ	L
11. Tabaka	C	D	Z	Y	YA	YD	YZ	K
12. Tabaka	Y	YA	Yh	YZ	YṬ	KB	KD	KZ
13. Tabaka	YZ	YḤ	KA	KD	Kh	KC	LB	LZ
14. Tabaka	Z	Ḥ	YA	YD	Yh	YḤ	KA	KD
15. Tabaka	YD	Yh	YḤ	KA	KB	Kh	KḤ	LA
16. Tabaka	D	h	Ḥ	YA	YB	Yh	YḤ	KA
17. Tabaka	YA	YB	Yh	YḤ	YṬ	KB	Kh	KḤ

(85/a) NEVĀ

‘ ADED 138

1. Tabaka	A	D	h	Ḥ	YA	YB	Yh	YḤ
2. Tabaka	Ḥ	YA	YB	Yh	YḤ	YṬ	KB	Kh
3. Tabaka	Yh	YḤ	YṬ	KB	Kh	KV	KṬ	LB
4. Tabaka	h	Ḥ	Ṭ	YB	YḤ	YV	YṬ	KB
5. Tabaka	YB	Yh	YV	YṬ	KB	KC	KV	KṬ
6. Tabaka	B	h	V	Ṭ	YB	YC	YV	YṬ
7. Tabaka	Ṭ	YB	YC	YV	YṬ	K	KC	KV
8. Tabaka	YV	YṬ	K	KC	KV	KZ	L	LC
9. Tabaka	V	Ṭ	Y	YC	YV	YZ	K	KC
10. Tabaka	YC	YV	YZ	K	KC	KD	KZ	L
11. Tabaka	C	V	Z	Y	YC	YD	YZ	K
12. Tabaka	Y	YC	YD	YZ	K	KA	KD	KZ
13. Tabaka	YZ	K	KA	KD	KZ	KṬ	LB	Lh
14. Tabaka	Z	Y	YA	YD	YZ	YḤ	KA	KD
15. Tabaka	YD	YZ	YḤ	KA	KD	Kh	KḤ	LA
16. Tabaka	D	Z	HḤ	YA	YD	Yh	YḤ	KA
17. Tabaka	YA	YD	Yh	YḤ	KA	KB	Kh	KC

(85/b) RAST

‘ADED 138

Ṭabaḳaievvel	A	D	V	Ḥ	YA	YC	Yh	YḤ
2.Ṭabbaka	Ḥ	YA	YC	Yh	YḤ	K	KB	Kh
3.	Yh	YḤ	KA	KB	Kh	KZ	KṬ	KB
4.	h	Ḥ	h	YB	Yh	YZ	YṬ	KB
5.	YB	Yh	YZ	YṬ	KB	KD	KV	KD
6.	B	h	Z	Ṭ	YB	YD	YV	Yṭ
7.	Ṭ	YB	YD	YV	YḤ	K	KC	KV
8.	YV	YṬ	KA	KC	KV	KḤ	L	LC
9.	V	Ṭ	YA	YC	YV	YḤ	K	KC
10.	YC	YV	YḤ	K	KC	Kh	KZ	L
11.	C	V	Ḥ	Y	YC	Yh	YZ	K
12.	Y	YC	Yh	YZ	K	KB	KD	KZ
13.	YB	K	KB	KB	KZ	KṬ	LA	Lh
14.	Z	Y	YB	YD	YZ	YṬ	KA	KD
15.	YD	YZ	YṬ	KA	KD	KZ	KḤ	LA
16.	H	Z	Ṭ	YA	YD	YV	YḤ	KA
17.Ṭabaḳa	YA	YD	YV	YC	KA	KC	Kh	KḤ

(86/a) HÜSEYNĪ

‘ADED 138

Ṭabaḳaiivvel	A	C	h	Ḥ	Y	YB	Yh	YḤ
2.Ṭabaḳa	Ḥ	Y	YB	Yh	YZ	YṬ	KB	Kh
3.	Yh	YZ	YṬ	KB	KD	KV	LṬ	LB
4.	h	Z	Ṭ	YB	YD	YV	YṬ	KB
5.	YB	YD	YV	YṬ	KA	KC	KV	KṬ
6.	B	D	V	Ṭ	YA	YC	YV	YṬ
7.	Ṭ	YA	YC	YV	YḤ	K	KC	KV
8.	YV	YḤ	K	KC	Kh	KZ	L	LC
9.	V	Ḥ	Y	YC	Yh	YZ	K	KC
10.	YC	Yh	YZ	K	KB	KB	KZ	L
11.	C	h	Z	Y	YB	YD	YZ	K
12.	Y	YB	Yh	YḤ	K	KB	Kh	KḤ
13.	YZ	YṬ	KA	KD	KV	KḤ	LA	Lh
14.	Z	Ṭ	YA	YD	YV	YḤ	KA	KD
15.	YD	YV	YḤ	KA	KC	Kh	KḤ	LA
16.	YC	V	Ḥ	YA	YC	Yh	YḤ	KA
17.	YA	YC	Yh	YḤ	K	KB	Kh	KḤ

(86/b) HĪCĀZĪ

‘ADED 138

EvvelṬabaqa	A	C	h	Ḥ	Y	YC	Yh	YḤ
2.Ṭabaqa	Ḥ	Y	YB	Yh	YZ	K	KB	Kh
3.	Yh	YZ	YṬ	KB	KD	KZ	KṬ	KB
4.	h	Z	Ṭ	YB	YD	YZ	YṬ	KB
5.	YB	YD	YV	YṬ	KA	KD	KV	KṬ
6.	B	D	V	Ṭ	YA	YD	YV	YṬ
7.	Ṭ	YA	YC	YV	YḤ	KA	KC	KV
8.	YV	YḤ	K	KC	Kh	KḤ	L	LC
9.	V	Ḥ	Y	YC	Yh	YḤ	K	KC
10.	YC	Yh	YZ	K	KB	Kh	KZ	L
11.	C	h	Z	Y	YB	Yh	YZ	K
12.	Y	YB	YD	YV	YṬ	KB	KD	KZ
13.	YZ	YṬ	KA	KD	KV	KṬ	LA	LD
14.	Z	Y	YB	Yh	YZ	K	KB	Kh
15.	YD	YV	YḤ	KA	KC	KV	KḤ	LA
16.	D	V	Ḥ	YA	YC	YV	YḤ	KA
17.	YA	YC	Yh	YḤ	K	KC	Kh	KḤ

(87/a) RĀḤEVĪ

‘ADED 121

EvvelṬabaqa	A	A	V	Ḥ	Y	YB	Yh	YḤ
2.Ṭabaqa		Ḥ	YḤ	h	YZ	YṬ	KB	Kh
3.		Yh	K	KB	KD	KV	KB	KB
4.		h	Y	YB	YD	YV	YṬ	KB
5.		YB	YV	YṬ	KA	KC	KV	KṬ
6.		B	Z	Ṭ	YA	YC	YV	YṬ
7.		Ṭ	YD	YV	YḤ	K	KC	KV
8.		YV	KA	KC	Kh	KZ	L	LC
9.		V	YA	YC	Yh	YZ	K	KC
10		YC	YḤ	K	KB	KD	KZ	L
11.		C	Ḥ	Y	YB	YD	YZ	K
12.		Y	Yh	YZ	YṬ	KA	KD	KZ
13.		YZ	KB	KD	KV	KḤ	LA	LD
14.		Z	YB	YA	YV	YḤ	KA	LD
15.		YD	YṬ	KA	KC	KD	KḤ	LA
16.		YC	Ṭ	YA	YC	Yh	YḤ	KA
17.		YA	YV	YḤ	K	KB	Kh	KḤ

(87/b) ZENGÜLE

‘ADED 138

EvvelTabağa	A	D	V	Ĥ	Y	YC	Yh	YĤ
İkinciTabağa	Ĥ	YA	YC	Yh	YZ	K	KB	Kh
3.	Yh	YĤ	K	KB	KD	KV	KṬ	L
4.	h	Ĥ	Y	YB	YD	YZ	YṬ	KB
5.	YB	Yh	YZ	YṬ	KA	KD	KV	KṬ
6.	B	h	Z	Ṭ	YA	YD	YV	YṬ
7.	Ṭ	YB	YD	YV	YĤ	KA	KC	KV
8.	YV	YṬ	KA	KC	Kh	KĤ	L	LC
9.	V	Ṭ	YA	YC	Yh	YĤ	K	KC
10.	YC	YV	YĤ	K	KB	Kh	KZ	L
11.	C	V	Ĥ	Y	YB	Yh	YZ	K
12.	Y	YC	Yh	YZ	YṬ	KB	KD	KZ
13.	YZ	K	LB	KD	KV	KṬ	LA	LD
14.	Z	Y	YB	YD	YV	YṬ	KA	KD
15.	YD	YZ	LṬ	KA	KC	KV	KĤ	LA
16.	D	Z	Ṭ	YA	YC	YV	YĤ	KA
17.	YA	YD	YV	YĤ	K	KC	Kh	KĤ

(88/a) ʿIRĀḶ

ʿADED 143

Evvel ȚabaȚa	A	C	V	Ḥ	Y	YC	Yh	YZ	YḤ
İkinci ȚabaȚa	Ḥ	Y	YC	Yh	YZ	K	KB	KD	Kh
ÜçüncüȚabaȚa	Yh	YZ	K	KB	KD	KZ	KȚ	LA	LB
4.	h	Z	Y	YB	YD	YZ	YȚ	KA	KB
5.	YB	YD	YZ	YȚ	KA	KD	KV	KḤ	KȚ
6.	B	D	Z	Ț	YA	YD	YV	YȚ	K
7.	Ț	YA	YD	YV	YḤ	KA	KC	Kh	KV
8.	YV	YḤ	KA	KC	Kh	KḤ	L	LB	LC
9.	V	Ḥ	YA	YC	Yh	YḤ	K	KB	KC
10	YC	Yh	YḤ	K	KB	KD	KV	KḤ	KȚ
11.	C	h	Ḥ	Y	YB	Yh	YZ	YȚ	K
12.	Y	YB	Yh	YZ	YȚ	KB	KD	KV	KZ
13.	YZ	YȚ	KB	KD	KV	KȚ	LA	LC	LD
14.	D	Ț	YB	YD	YV	YȚ	KA	KC	KD
15.	YD	YV	YȚ	KA	KC	KV	KḤ	L	LA
16.	D	V	Ț	YA	YC	YV	YḤ	K	KA
17.	YA	YC	YV	YḤ	K	KC	Kh	KZ	KḤ

(88/b) İSFEHĀN

‘ADED 143

EvvelṬabaqa	A	D	V	Ḥ	YA	YC	Yh	YV	YḤ
İkinciṬabaqa	Ḥ	YA	YC	Yh	YC	K	KB	KD	Kh
3.	Yh	YḤ	K	KB	Kh	KZ	KṬ	LA	LB
4.	Ḥ	h	Y	YB	Yh	YZ	YṬ	KA	KB
5.	YB	Yh	YZ	YṬ	KB	KD	KV	KḤ	KṬ
6.	B	h	Z	Ṭ	YB	YD	YV	YḤ	YṬ
7.	Ṭ	YB	YD	YV	YṬ	KA	KC	Kh	KV
8.	YV	YṬ	KA	KC	KV	KḤ	L	LB	LC
9.	V	Ṭ	YA	KC	YV	YḤ	K	KB	KC
10	YC	YV	YḤ	K	KC	Kh	KZ	KṬ	L
11.	C	V	Ḥ	K	YC	Yh	YZ	YṬ	K
12.	Y	YC	Yh	YZ	K	KB	KD	KV	KZ
13.	YZ	K	KB	KD	KZ	KṬ	LA	LC	LD
14.	Z	Y	YB	KD	YZ	YṬ	KA	KC	KD
15.	YD	YZ	YṬ	KA	KD	KV	KḤ	L	LA
16.	D	Z	Ṭ	YA	YD	YV	YḤ	K	KA
17. Ṭa	YA	YD	YV	YḤ	KA	KC	Kh	KZ	KḤ

(89/a) ZİREFKEND

ADED 143

EvvelTabaqa	A	C	h	Ĥ	Y	YB	YC	YV	YĤ
2.Tabaqa	Ĥ	Y	YB	Yh	YZ	YĤ	K	KC	Kh
3.	Yh	YZ	YĤ	KB	KD	KV	KZ	L	LB
4.	h	Z	Ĥ	YB	YD	YV	YZ	K	KB
5.	YB	YD	YV	YĤ	KA	KC	KD	KZ	KĤ
6.	B	D	V	Ĥ	YA	YC	YD	YZ	YĤ
7.	Ĥ	YA	YC	YV	YĤ	K	KA	KD	KV
8.	YV	YĤ	K	V	Kh	KZ	KC	LA	LC
9.	V	Ĥ	Y	YC	Yh	YZ	YC	KA	KC
10	YC	Yh	YZ	K	KB	KD	Kh	KĤ	KV
11.	C	h	Z	Y	YB	YD	Yh	YĤ	K
12.	Y	YB	YD	YZ	YĤ	KA	KB	Kh	KZ
13.	YZ	YĤ	KA	Z	KV	KĤ	KĤ	L	LA
14.	Z	Ĥ	YA	YD	YV	YĤ	YĤ	KB	LA
15.	Yh	YV	YĤ	KA	KC	Kh	KV	KĤ	KA
16.	D	V	Ĥ	YA	YC	Yh	YV	YĤ	KĤ
17.	YA	YC	Yh	YĤ	K	KB	KC	KV	KĤ

(89/b) BÜZÜRK

‘ADED 143

Evveltabağa	A	C	V	Ḥ	Y	YA	YD	YV	YḤ
2.	Ḥ	Y	YC	Yh	YZ	YḤ	KA	KC	Kh
3.	Yh	YZ	K	KB	KD	Kh	KH	L	LB
4.	h	Z	Y	YB	YD	Yh	YḤ	K	KB
5.	YB	YD	YZ	YṬ	KA	KB	Kh	KZ	KṬ
6.	B	D	Z	Ṭ	YA	YB	Yh	YZ	YṬ
7.	Ṭ	YA	YD	YV	YḤ	YṬ	KB	KD	KV
8.	YV	YC	KA	KC	Kh	KV	KṬ	LA	LC
9.	V	Ḥ	YA	YC	Yh	YV	YṬ	KA	KC
10.	YC	Yh	YḤ	K	KB	KC	KV	KḤ	L
11.	C	h	Ḥ	Y	YB	YC	YV	YḤ	K
12.	Y	YB	Yh	YZ	YṬ	K	KC	Kh	KZ
13.	YZ	YṬ	KB	KD	KV	KZ	L	L	LD
14.	Z	Ṭ	YB	YD	YV	YZ	K	KA	KB
15.	D	YV	YṬ	KA	KC	KD	KZ	KṬ	LA
16.	D	V	Ṭ	YA	YC	YD	YZ	YṬ	KA
17. Ṭabağa	YA	YC	YV	YḤ	K	KA	KD	KV	KḤ

(90/a) Bu yazılan ka‘ide-i her kim ri‘āyet idib ‘uduñ perdelerinde sağlarise fenni içinde nazīri olmaya. (Bir alt cümlede aynı cümle tekrar edilmîş.) (90/b) Ve çün imam-ı

‘āmil-i kāmīl sulṭānū’l-muḥakkīkīne ḥaberū’l-müteḳaddīmīn cāmī’u ‘ulūmī’l-evvelīn ve’l-āḥīrīn ve ceddīd dehr ve ferīd-i ‘aṣr Şafiyüddīn ‘Abdu’l- Mü’min raḥmetullāhi ‘aleyhi raḥmeten vāsī’aten taṣnīf kıldığı kitābuñ tercümesinden fāriğ oldu. Şuru‘ kılalum bir niçe üstadlar ‘ālimler ve fāzıllar taṣnīf kıldukları kitāblara. Şeyḫ Ebu ‘Ali Sīna kitābına ve İbni Nāşır kitābına ve üstad Kemal Tebrīzī kitābına ve Hüsamed-din Şeyḫ Ḥasan Kazurūnī kitābına ve İḥvānu’s-Safa kitābına raḥmetullāhi ‘aleyhim ecme’in. Ve yigirmi bir fasıl daḫı bularuñ kitāblarından bu kitāba derc ide. Tā mübtedilere hiç nesne müşkil olmaya. Ve ol ‘ālimleruñ sözi daḫı yirde ḳalmaya. Ve eyle olsa bu kitāb otuz altı faşıl oldi. Zīrā ki aşı on beş faşıldı ve yigirmi (91/a) bir faşıl daḫı bu añılan üstadlar kitābından alıb derc eyledüm. Ve ol faşıllar bu şanā’ata heves kılanlaruñ dirligin ṭurişin ve oturuşin ve şoḫbete girişin ve çıkışun ve her sazuñ ağāci nice ağaçdan gerekdür? Ve uzunlığı ve kısalığı ve ini ve deriñliğı ve yukası ne ḳadar gerekdür? Ve kirişleri kaç gerekdür? Ve kirişleri kaç gerekdür?⁷³

ONALTINCI FAŞL

‘Uduñ miḳdarın ve ‘ud nenüñ ağācından gerekdür anı bildürür. Bu şanā’at ehli üstadlar şöyle ittifaḳ kılmışlardır ki ‘udı bir ağaçdan yonmaḳ gerekdür ki ol ağaç iñen yeyni olmaya. Ve iñen āğır daḫı olmaya. Ve daḫı ol ağaç ayağın dururken sebepsüz kurumış ola, andan kesilmiş ola. Ya’ni aşla ağaç da yaşlıḳ bulunmaya. Ve ‘uduñ ağāci (91/b) nuñ eyusi şāḫçubdur. Şāḫçub bir ağācuñ ādidur ki ol ağaç deñiz kenarından gelür. Ve eger ol şāḫçub bulunmasa servi ağācından olmaḳ eyüdüdür. Ve eger servi ağāci daḫı bulunmasa bir ağaç gerekdür ki berklikde ve āğırılıḳda ve yiynilikde bularuñ gibi

⁷³ Tekrarın üzeri karalanmıştır.

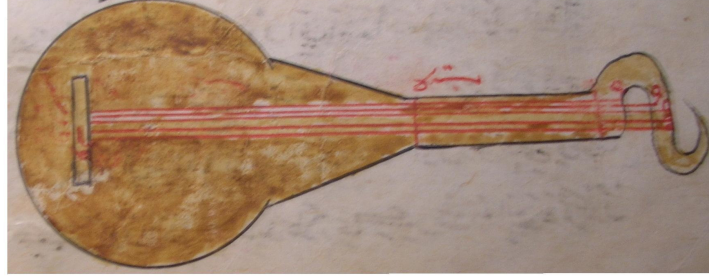
ola. Ve bu ‘uduñ uzunlığı otuz altı barmaq gerekdür. Veyañud üç qāriş gerekdür. Ve ini on biş barmaq gerekdür. Ve deriñliğı yidi barmaq yarım gerekdür. Ve şol yir ki aña muşt dirler. Ol muşt ulaşduğı yirile muştuñ arasınıñ ini altı barmaq ini gerekdür. Ve bir qol dağı dimişlerdür ki ‘uduñ uzunluğu kendü inince bir yarım ve deriñliğı ininuñ ve yarısınca gerekdür. Bu didigümüz ‘uduñ teknesinüñ vađ‘ muñ şerhidür.

(92/a) Amma ‘uduñ boynına ħazāne dirler. Ol ħazānenüñ uzunlığı ‘uduñ dört bağş de birince gerekdür. Ve şol tahta ki ol ħazānenüñ üstüne yapışdururlar. Ol tahta gāyet berk ağaçdan gerekdür. Ve gāyet yuqa gerekdür. Ve ‘uduñ kirişi biş gerekdür. Ve her birisi bir dürlü gerekdür. Ol biş kirişüñ her birinün bir ādı vardur. Evvel kirişe bam dirler. Ve ol bam didükleri kiriş cemi‘ kirişden yoğun gerekdür. Ve bağarsuqdan burulmuş kiriş gerekdür. Ve bağarsuqdan kirişi nice düzmek gerekdür? Anı aşağada bildürevüz inşallahel-‘aziz.

İkinci kirişe veter-i müşelleş dirler. Bu dağı ol üç kirişden ki yuqarudadır, anlardan dağı yoğun gerekdür. Amma bam didükleri kirişden ince gerekdür.

(92/b) Üçüncü kirişüñ ādı veter-i meşnādur. Bu kiriş cemi‘ kirişlerden ince gerekdür. Ve dördüncü kirişüñ ādı zirdür. Bu kiriş veter-i meşnāya nisbet yoğun gerekdür. Ve meşleşe nisbet ince gerekdür. Ve beşinci kirişüñ adı veter-i hāddur. Bu dağı veter-i meşnāya nisbet yoğun gerekdür. Ve veter-i zire nisbet ince gerekdür. ‘uda kiriş çeküldüğü vaqt bu didüğimizi elbette ri‘āyet eylemek gerekdür.

Tā‘uduñ nağmeleri ve şavtları rast ola. Ve ‘udun şekli bu yazılandur:

(93/a) Ve bu ‘uduñ ɗarbu dörd dűrlűdűr. Ve her bir ɗarbuñ bir ādı vardur. Evvel ɗarba bir ve iki dirler. Ve bu ɗarbuñ k̄ā‘idesi űyle gerekdűr. Evvel bir zaħme’i bam kiriş űzerine uralar. Andan iki zaħme veter-i meşnā didűkleri kiriş űzerine uralar. Ve ikincisine űkķı ve terci‘ dirler. Ve bu ɗarb bir ve iki didűkleri ɗarbuñ aksidűr. Ya‘ni evvel veter-i meşnā didűkleri kiriş űzerine bir zaħme uralar. Andan űoñra veter-i bam didűkleri kiriş űzerine iki zaħme uralar. Ve űçűnci ɗarba yik ve yik ya‘ni bir bir dirler. Ve bunuñ daħı k̄ā‘idesi űyle gerekdűr. Bir zaħme veter-i bam didűkleri kiriş űzerine uralar. Ve bir zaħme veter-i meşnā didűkleri kiriş űzerine uralar. Ve bu űçűnciye reftāri kebk daħı dirler. Ya‘ni keklik yűrűyűűi dimek olur. Dűrdűnci (93/b) ɗarba műselsel dirler. Ve bu ɗarbuñ k̄ā‘idesi bűyledir ki bir ɗarbuñ bir ɗarba daħı ķarişdırmayalar. Meşelā űyle uralar: Zaħme’i ki bam űzerine urduķları zaħme meşnāya doķunmaya. Ve meşnā űzerine urduķları zaħme meşleşe doķunmaya. Ve meşleşe űzerine urduķları zaħme zire

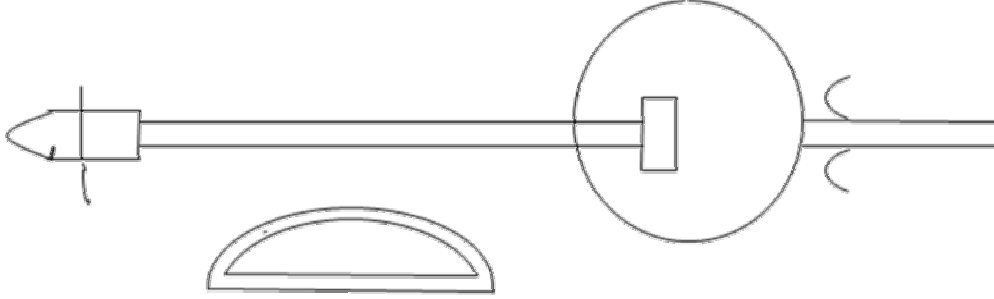
doğunmaya. Ve gine mesnâ üzerine urdukları zahme hâd üzerine doğunmaya. Ve bu darbuñ dördünci nev'ine müsemmer dağı dirler. Ve bu darbu ekşer rebâbda isti'mal iderler. 'udda artuk isti'mal itmezler.

ONYEDİNCİ FAŞL

İklığı düzmek kâ'idesin bildürür. Ve âlâtın nice itmek gerekdür. Anı bildürür. İmdi şöyle ma'lum olsun ki ıklıguñ taşu işbidurudan gerekdür ki ol taşuñ kalınlığı iñen dağı kalıñ gerekmezdir. Ve yuçalığı iñen dağı yuğa gerekmezdir. Ve ululıkda iñen ulu (94/a) gerekdür⁷⁴. Ve yuçalığı iñen dağı yuğa gerekmezdir. Ve ululıkda iñen ulu gerekmezdir. Ve kiçilikde iñen dağı kiçi gerekmezdir. Orta gerekdür ve de degirmi gerekdür. Ve ol taşuñ iki yanı dağı delük gerekdür. Ve ol iki delük birisi tar ve birisi kik gerekdür. Ol kik deluge ıklıguñ destesin bekriderler. Ve ol taşuñ yüzine bir pare raqi ya'ni geyik derisin yapışdurular. Ve ol raq yuğacuk ola ve yüzi düz ola, ya'ni bir yeri yuğa bir yeri kalıñ olmaya. Ve bir siyhçe düzeler ya'ni bir miğ düzeler bulardan. Şöyle ki ol miğniñ uzunı bir buçu kâriş ola. Ve ol miğniñ yarusı ince ola yarusı yoğun ola. Ve şol yirde ki yarusı ince ola ve yarusı yoğun ola. Ol ortalıkda iki çengel (94/b) ola. Kirişi berkitmekuçun ve ıklıguñ destesi gayet katı ağaçdan gerekdür. Badem ağacı gibi ve köz ağacı gibi. Ve eğer abanas ağacı olursa cem'isinden eyüdü. Ve iki kıl kılludur ve ol iki kılun biri birinden yoğun gerekdur ve bu ıklıgun harakın taşuñ ortasında komağ gerekdur. Ve beraberlik gerekdur. Bam üzerine sirçe barmağı koyucağ avâzi ber koyulmaz. Kiriş avâziyla beraber ola. Ve ol ıklığı çalaçağ nesne bir yay gerekdür, gayet berk ağaçdan ve ol yaya at kılın yay kirişi gibi degmek gerekdür. Ve ol kıllarun sayısı

⁷⁴ Bu cümle bir önceki cümlenin tekrarıdır ve üzeri çizilmıştır

otuz gerekdür. Ve eger otuzdan artuğ olursa revadur. Amma kırđdan artuğ gerekmez. Her kim ki bu tertibi iğliğda ri'ayet eylemeyene⁷⁵ ğayet kāmil (95/a) ola. İğlığun Şekli budur:

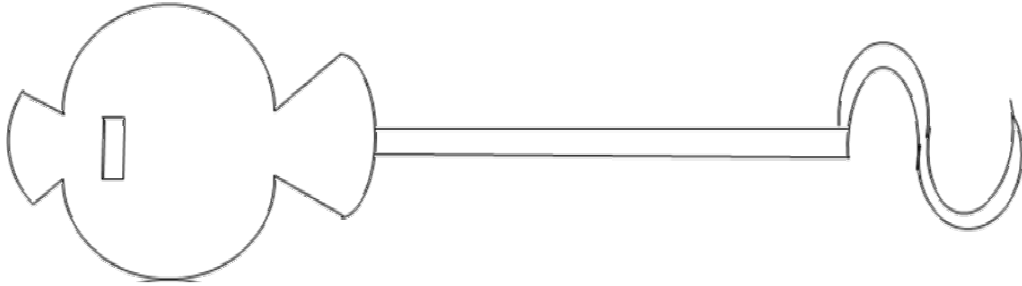

ONSEKİZİNCİ FASIL

Rebāb düzmek bildürür. İmdi ma'lum olsun ki rebābuñ çanağı ğalbi budur ki zerdālü ağācundan olmağ yığdır. Amma Şöyle gerekdür ki rebābuñ çanađınıñ ağācun evvel süd içinde kaynadalar. Ve eger süd ele girmezse kaynar Şu içinde kaynadalar. Ve eger süd içinde kaynadurlarsa ğāyet eyüdü. Ve hem kazmağ vağtinde çanağı āsān kazılır. Ve ol rebābuñ destesin dağı zerdālüden düzeler. Ele girmezise řöz ağācından düzeler. Amma rebābuñ çanağı ğāyet yuğa gerekdür. Ve düz (95/b) yonulmağ gerekdür. Ve ba'zı üstağlar eydürler ki: Sırçai dökib tutđalile yoğurub ol rebābuñ çanağın sıvayalar. Tā ki rebābuñ āvāzı řaba ola. Ve rebābuñ iki şarnı vardur. Birisi çanağdur ve birisi dağı çanađuñ boynidur. Ve her řārınüñ deriñligi yidi barmağ gerekdür ki ol barmağlar biri binden ayrılmıŐ olmayalar. Biri birine yapıŐmıŐ olalar. Ve her řārınüñ ini bir řarıŐ ve iki ađuđ barmağ gerekdür. Ve bu iki çanađuñ uzunlığı bir řarıŐ ve dörd ađuđ barmağ gerekdür. Ve bu rebābuñ destesı üç řarıŐ gerekdür. Ve çanađınıñ yüzüne bir

⁷⁵ Bu kelime eylerse olmalı. Sehven yanlış yazılmıştır.

pare yuğa tahta yapışdurmak gerekdür. Ve bu şol çānağdur ki deste 'i aña yapışdırurlar. Amma ol bir çanağ ki aña boyun diyu ād qomışlardur. Ol (96/a) boyunuñ yüzüne rağ yapışdurular. Ve ba' zı üstadlar ol boyuna dağı tahta yapışdururlar. Amma ortasında bir pare delük yer qorlar. Ve ol delük üzerine rağ yapışdururlar. Ve bu rebāb dağı altı kılludur. Üç dürlü ibrişimden, evvel kılına zīr dirler. Bu kıll cemi' kıllardan yoğundur. Ve ikincisine hād dirler. Bu kiriş zīr didükleri kirişe göre ince gerekdür. Ve üçüncü kirişe meşnā dirler. Bu dağı ol hād diyu ād kōduqları kirişe nisbet ince gerekdür. Ve ol çanāğ laruñ eñ aşağāsından dört barmağ yire kiriş bağlamağa qoyolar. Andan ki rebābuñ harakın qoyalar. Ya'ni eşegin qoyalar. Ve rebābuñ dağı tertibi bu yazılandur. Her ki bunları ri' āyet eyleye kendü qatında kāmil ola. Ve rebābuñ şūreti budur. (96/b)

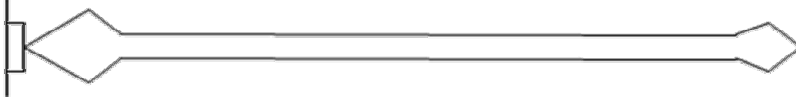
ONTOKUZUNCU FAŞL

Mizmār düzmek bildürür. Ve mizmār diyu bir nāye dirler ki ol nāyi iki pāreden düzerler. Bir pāresi qara qamışdan ola ve bir pāresi ağaçdan ola. Ve ol ağacı dağı qamış gibi yonalar ve düzeler ve için deleler. Ve anuñ üzerini bir qāriş ve bir barmağ ola. Ve iki ucundan dağı bile ikişer qūşe barmağ qadarı qoyalar. Giru qalanın yidi bölük ideler. Her bir baqşinde bir delük dağı deleler. Amma iken dağı kīk delmeyeler. Ve tar dağı

delmeyeler. Ve urulacak yanında bir delük dağı deleler. Amma ol delükler olduğu yaña (97/a) delmeyeler, dikden yaña deleler. Amma ol delükün iksinün arası beraberinde deleler. Amma ol delükün ikisinün arası beraberinde deleler.⁷⁶ Ve kāmış dan olan pārenün dağı üzerini bir kārış ve bir barmağdan artuğırak olmak gerekdür. Ve eger mizmāruñ uzunluğı bir kārış ve bir barmağdan artuğ olursa delüklerin dağı seyrek deleler. Ve mizmāruñ aşı şol nāy pāresidür ki ol ağaçdan düzdükleri nāyi anuñ üstine berkideler. Ve şol nağmeler ki nāyden belürür, kāmış olduğundadır. Ve bu'udlar belürdüğü ol ağaçdan olan nāy sebebendür. Ve ol kāmışdan olan pāre evvel dağı yaşıñen çenk kirişiyile bir yanın muhkem bağlayalar ya'ni şaralar. Ve bir yanın dağı iki üç gün iki ağaç ortasına koyup şiñenceye uralar. (97/b) Tā kigrek ola. Andan soñra yaş ağaçdan bir halka düzeler. Ve ol kāmışdan olan yarunün ağzına berkideler. Nağmeler nāyda şekil ve hād olduğu ya'ni zir ve bam olduğu ol halka sebebendür. Ve iki pare kāmış dağı biri birine ulayalar. Ve ikisinün başını biri birine bağlayalar ebrışimile. Şöyle ki, iki nāyuñ ortasında bir yaruğ gibi olur. Ve şol vaqt ki nāy çalmakқан fāriğ olalar. Ol mizmāruñ ağzına kōduqları halka'ı alalar. Ve şol barmağ ki nāyuñ urulacak yirine yakındur. Anuñ nağmesi zirdür nisbetile, ya'ni yakında olan delüklerün nağmesi yırağda olan delüklere nisbet zirdür. Ve yırağda olan delüklerün nağmesi yakında olan delüklerin nağmesine bamdur. Ve hāmāmuda kara nāyi (98/a) dür. Artuğ saz çalınmak imkanı yokdur. Ve mizmāruñ şureti budur ki uş yazıludur:

⁷⁶ Bir önceki cümleinin tekrarı ve üzeri çizilmıştır.

ağza urulacakyer

Evvel delük 2 3 4 5 6 7

YİGİRMİNCİ FAŞL

Piše’i neydür āni bildürür. Ve pişeyi düzmek bildürür. Pişe bir nāydu ki ānī kāmışdan düzerler ki gāyet degmiş ola. Ya’ni yerinden hām kesilmemiş ola. Ve yaḥud iken daḥı kurumuş olmaya. Ya’ni geçmiş olmaya. Ve pişe düzdükleri kāmışñ eyüsi oldurki ānī nişāburdan getüreler. Ya’ni nişābur vilāyetinde yetişmiş ola. Ve bu didügümüz şüretde kesilmiş ola. Veyaḥud tegmiş kāmış ola Ve gāyet toḡru ola. Ve pişenüñ uzunluḡu bir kārış ve iki barmaḡdan artuḡ gerekmez. Amma bir kārışdan (98/b) daḥı kışa gerekmez. Ve eger pişenüñ āvāzın zīr olmaḡ dileseler eksük itmeyeler. Bu didügümüz gibi ideler. Ve eger pişenüñ āvāzın bam olmaḡ dileseler iki kārış ve dört barmaḡdan ideler. Bunuñ daḥı delükleri yididür. Amma ba’zı üstadlar toḡuz daḥı delerler. Ve bunuñ delüklerinden kīk gerekdür. Ve uracak yirden delügi irāḡ gerekdür. Ve pişenüñ şüreti budur ki uş yazıludur:

Ağıza alıb uracak yer

Evvel delük 2 3 4 5 6 7 8 9

Bu yazılan sazlar kāmīl sazlardur. Amma bir kaç dağı vardır ki üstadlar katında ol sazlara eksük saz dirler. Ve ol eksük sazlar dördür

YİGİRMİ BİRİNCİ FASIL

Çengi bildürür ve çenk nice (99/a) bir nice ağaçdan düzmek gerekdür ve nice düzmek gerekdür anı bildürür. İmdi ma' lum olsun ki çenk tamam sazlara nisbet tamdur. Ve bu çengün çanağı bir tuyra gibi gerekdür. Ve boyni uzun ve egri gerekdür, at boyni gibi. Ve eyüsi oldur ki çanağı bir pāreden ola ve zerdālū ağacından ola. Ve anuñ uzuni boynuyla dörd kārış gerekdür. Ve ini bir kārış gerekdür. Amma vara vara eksilür. Şol vaqt ki ini bir kārış olsa derinligi dört açuq barmağ gerekdür. Ve destesini dağı zerdālū ağacından gerekdür. Ve destesinüñ dağı uzuni üç kārış gerekdür. Ve çengün çanākinuñ dökülmüş sırçayla ve tutkalile şıvamağ gerekdür. Ve çanāguñ içini yüzini rakıyyile yaqu yaqalar. Ve anuñ perdesi dağı (99/b) zerdālū ağacından gerekdür. Ve eger kōz ağacı dağı olsa revādur. Ve perdenüñ dağı uzuni iki kārış ve üç açuq barmağ gerekdür. Ve dağı şöyle gerekdür ki çengile perdenüñ arası üç açuq barmağ kadarı açuq ola. Ve şol yakadan çengün ħarakinuñ perdelerini yigirmi dört bağş veyahud yigirmi beş bağş

ideler. Yapışduralar⁷⁷ ve çengüñ yüzinde bir ağaç dağı vardır ki aña nize diyu ād komuşlardur. Ānī dağı yigirmi dört bağış ideler veya yigirmi beş bağış ideler. Meşelā ħarak nice bağış olursa nize dağı ol kadar bağış ola. Ve bu nize’i dört yirden çengüñ yüzinde muħkem bağlayalar. Ve on iki burulmuş ipler ki ol ipler atuñ kuyruğı kılından ola ki ol kıllar ne kadar uzun olursa ol kadar yikdür.

(100/a) Ve ol iplerüñ her birini üçer kerat ħarkuñ her bir delüğine geçireler. Ve muħkem bekriderler. Ve bu çengüñ kirişlerini üç dürlü gerekdür, ħāddür ve zirdür ve müşelleşdür. Şöyle ki sekiz kiriş ħāddür ve sekiz kiriş müşelleşdür. Bu şol vaqtdür ki kiriş yigirmi dört ola. Ve eger yigirmi beş olursa ol bir artuğın dağı bam üzerine koyalar. Eyle olsa ol bir artuğın dağı bam üzerine koyalar.⁷⁸ Eyle olsa bam kiriş toğuz olur. Ve çengi şol kıltuğa alalar ve kıllarını şol eliyle düzeler. Ve perdelerinüñ iplerini sağ eliyle düzeler. Ve şol eliyle te’lifleri ve bu’dları biri birine münasib ideler. Ve evvel çengüñ kirişin düzmege başlayıcağ ħād tarafından on beşinci kıldan başlaya. Ta ħād taraflı tamam toğru olunca ve andan (100/b) sonra anuñ yanındağı kirişleri düzede. Ve ħād tarafından tutduğı beraberinde olan bam kirişin düzede. Ve şöyle düzede ki zır nağmesiyle bam nağmesinüñ ortasında düşen nisbetler bu’du’l-lezi bi’l-küll nisbeti gibi ola. Ve çün bu didüklerimiz gibi ola. Ve çün bu didüklerimiz gibi düzüle.⁷⁹ Zırları şol barmağıle çalalar. Ve şol elüñ şehādet barmağı ki aña sebābe dirler. Bu sebābe barmağı sağ elüñ baş barmağı tokunduğı kirişüñ altındağı dördüncü kirişe tokuna. Ve sekizinci

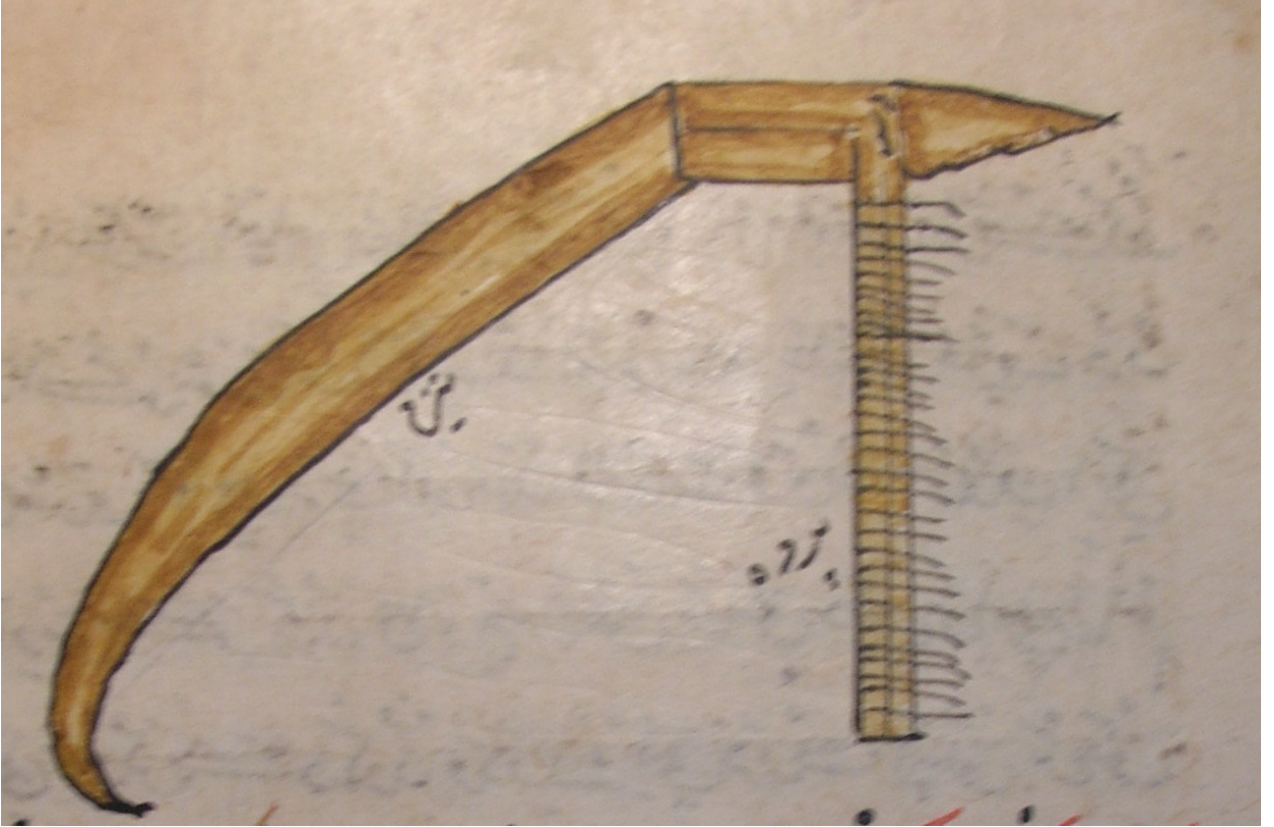
⁷⁷ Bu kelimenin üstü çizilidir.

⁷⁸ Bir önceki cümlelerin tekrarı ve üzeri çizilmıştır.

⁷⁹ Bu cümlelerin üzeri çizilmiştir.

kirişe şāğ elüñ sebābesi tokuna. Ve on birinci kirişe şāğ elüñ baş barmağı tokuna. Ves-selām. Ve çengüñ şüreti budur:

(101/a)

YİGİRMİ İKİNCİ FAŞL

Nüzhe didükleri sazı ve anuñ niteligin ve neden olduğın ve nice olduğın bildürür. İmdi ma‘lum olsun ki çenkden geçdükde nüzheden yigrek saz olmaz. Bu nüzhe didükleri sazuñ yüz sekiz kirişi vardır. Ve bu sazı Mevlana imam ‘āmil kāmīl Safiyüddin ‘Abdul-mü’min taşnīf eylemişdür. Rahimehullahu ‘aleyhi. Ve bu nüzhe didüğümüzü saz dört bucaklıdur. Amma uzuni artuğırakdur ininden. Ve anuñ ağacı (101/b) kızıl

sögüt ağacı gerekdür. Veya şahçub gerekdür. Ve eger şimşad⁸⁰ ağacından olursa gāyet hōbdur. Ve servi ağacı dağı eyüdü. Ve bu sazuñ uzuni iki kārış gerekdür ve üç açuđ barmağ dağı ve ĩni tamam iki kārış gerekdür. Ve deriñligi dört açuđ barmağ gerekdür. Ve nüzhenüñ yüzi ‘ud gibi yuğacuğ gerekdür. Tađtayile örtülmek gerekdür. Ve anuñ bir yanı üç bağş gerekdür ve her bağşı yigirmi yidi bölük olmağ gerekdür. Şöyle ki cemi‘i seksen bir bölük olur. Ve her bir bölüğine bir delük gerekdür her biri bir burđiçün. Andan soñra bir uzun ĥarak Ya‘ni ešek didükleri ağacı bir ĩninden bir ĩnine yapışdurmağ gerekdür. Amma şöyle gerekdür ki nüzhenüñ yüzinden bir barmağ (102/a) ĩni kadanı yüksek ola. ĩni andan soñra ĩni dağı yigirmi bulub her bölügi bir delük delmek gerekdür. Andan soñra her delük iki yanında bir delük dağı delmek gerekdür. Şöyle ki üç delük biri biri yanında olalar. Ve dağı bu üç delüğe giru kalan üçer delükler aralığı beraber olmağ gerekdür. Ve andan soñra nüzhenüñ uzun tarafından her bir yanını dörder bağş itmek gerekdür. Ve bir tarafından dört bölüğe dört ‘alāmet komağ gerekdür. Ve ol dört ‘alāmet bulardur: ABCD. Ve ol bir tarafına dağı koyulan dört ‘alāmet bulardur h V Z Ĥ. Andan soñra Bi (B) den Vav’a (V) bir ĥat çekmek gerekdür. Ve ol ĥat dağı yigirmi yidi bağş itmek gerekdür. Ve ol delüklere uvacuğ burđucuđ (102/b)lar soğmağ gerekdür. Zīr kirişleri dağmağiçün ve bir ĥād dağı C den Z ye çekmek gerekdür. Şöyle ki ol iki ĥat biri birine beraber ola ve bu ĥatı dağı yigirmi yidi bağş itmek gerekdür. Ve yigirmi yidi delük delmek gerek. Amma çünki on üç delük deline, dört barmağ ĩni kadanı açuđ koyub on dört delük dağı biri biri ardınca delmek gerekdür. Ve bu delükler dağı yigirmi yidi burđu komançindür. Amma nüzhenüñ kirişleri dört dürlü gerekdür: Ĥād ve meşleş ve

⁸⁰ Şimşir ağacı olabilir.

meşnā ve bam. Kirişlerinüñ ba‘zısı bir niceden gerekdür? Ve şol kirişler ki birinci çekmişlerdür, kırk sekiz meşleş kirişidür. Ve sekiz dağı bam kirişidür. Ve bularuñ zîrleriçün yigirmi üç dağı meşnā kirişi gerekdür. Ve meşnā kirişleri (103/a) burğuları tarafından olalar. Ve şol küçücük ħarklar ki nüzhenüñ yüzinde vardur anlara berkideler. Ve üç kiriş dağı meşnālardan olalar. Ve nüzhenüñ yüzünde olan burğulara şāralar. Ve andan soñra dört kiriş dağı birinciden zîrlerden bam düzeler. Burğular tarafından ve her üç kirişi bir nağmede ortak ideler. Şöyle ki her tarafda ol üç kirişüñ ikisi bam ola ve birisi zîr ola. Ve evvel bam tarafından tutalar, on dört kiriş şayalar. Şöyle ki elli altı kiriş ħisabında ola. Şol vasıtayla her üç kiriş bir nağmede ortakdur. Üçi bir kiriş ħükminindedür. Ve çālmağa başlayan evvel on dördünci kirişden başlaya. Andan soñra gönli dilediği gibi seyr ide. Mağşüdi ħāşıl olıncağ giru başladuğı yirde (103/b) karar ide. Amma çenkde kirişüñ nazîrlerin nice ri‘āyet iderlerise bunda dağı eyle ideler. Ve şol vaqt ki bu sazı ‘amele getürmek dileseler burğudan yanını şol yanına tutalar. Ve ħarakdan yanını tutalar. Ve şol eliyle burğudan yanını çalalar. Ve şāğ eliyle ħarakdan yanını çalalar.

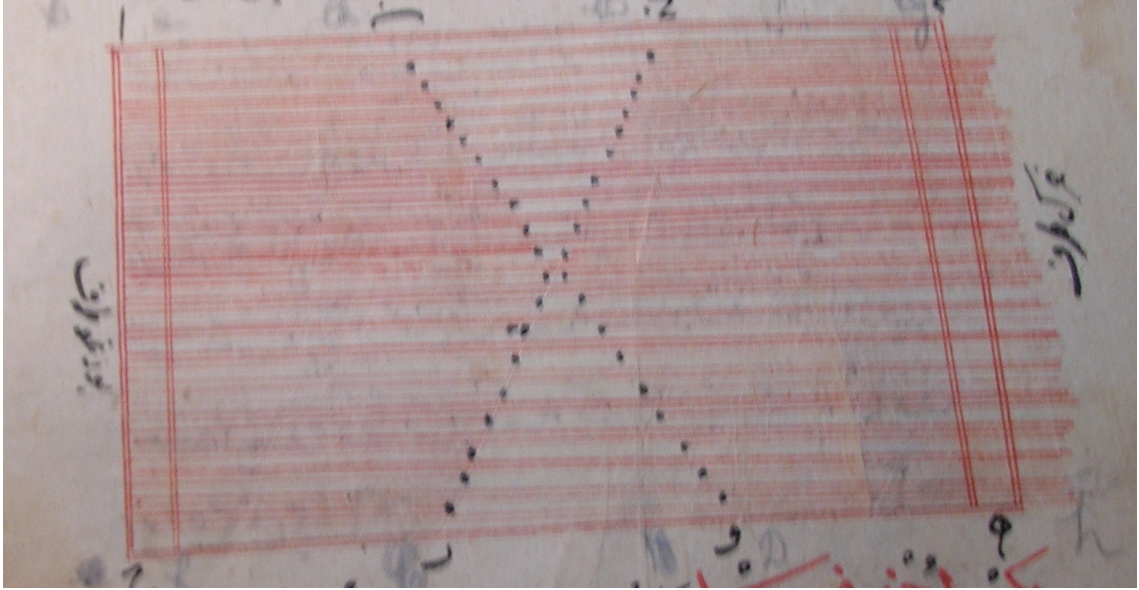
Ve şüret-i nüzhe budur:

A

B

C

Z

H

D

V

h

Burğu tarafı

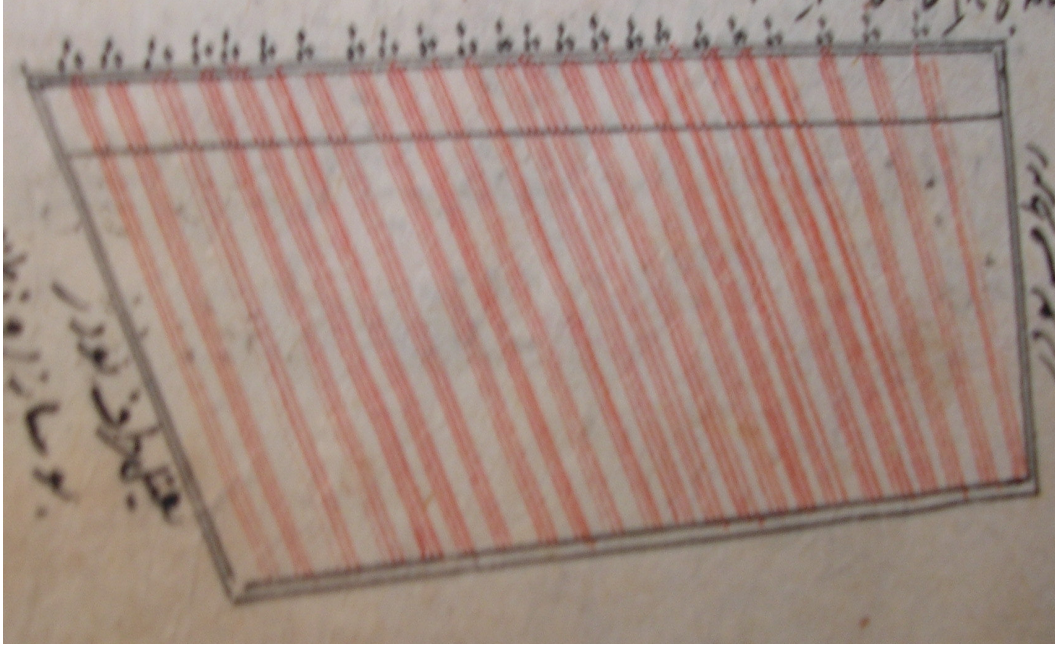
Harak tarafı

YİGİRMİ ÜÇÜNCÜ FAŞL

Ķānunu ve ķānunuñ ağācı neden (104/a) yonulmaķ gerekdür ve nice yonulmaķ gerekdür anı bildürür. İmdi ma‘lum olsun ki nüzhe iki ķānundan düzilübdür. Ve ķānunuñ daķı şekli dört bucaķlıdur. Amma bir yānı ĩnlü bir yānı ĩnsüzdür. Ve bu ķānun daķı rebāb gibi zerdālü ağācından yonulmaķ gerekdür. Ve bir yanınıñ uzuni üç ķāriş gerekdür ve bir yanınıñ daķı uzuni bir buçuķ ķāriş gerekdür. Ve burğuları olan yanınıñ ĩni iki ķāriş ve üç barmaķ gerekdür. Ve şol yanınıñ ĩni ki kirişi ol yañıya berkiderler iki ķāriş tamam gerekdür. Ve burğudan yañıya bir uzun ĥarak berkideler. Ve bu ķānunuñ derinliği üç açuķ barmaķ ķadarı gerekdür. Ve kirişi altmış dörddür. Ve bu altmış dört

kiriş üç dürlü gerekdür. Bam ve meşleş ve meşnâ. Ve bu (104/b) kirişleri taqduğı vaqt üç kirişi bir nağmeye ortak ideler. Ve bunuñ dağı şöyle gerekdür. İki meşnâ kirişüñ ortasına bir bam kirişi dağalar. Ve ba‘zı üstadlar şekil olan tarafa birinciden beş kiriş dağalar. Beş kiriş bam kirişler ‘ivazına tutalar. Ve zîrlerini mumlayıb meşleş kirişleri üstüne çekerler. Ve biş bam kirişleri dağı şol beñzedeyi. Dutdukları kirişlerüñ yuğarisından alurlar ve zîrlerini meşleş kirişlerüñ üzerine çekerler. Giru qalan kirişleri bam ve meşnâ kııurlar. Ve qānunuñ dağı şekli işbu şüretiledür. Ve’s-selām.

Burğu ve ħarklar bu taraftadır

Bam taraf budur ⁸¹

Zir taraf budur

(105/a)

⁸¹ Resmin sol tarafında “on tokuzuncı kıldan başlanur” ibaresi vardır.

YİGİRMİ DÖRDÜNCÜ FAŞL

Muğnī düzmeği ve muğnīnūñ vaşfını bildürür. İmdi muğnī dağı bir saz dur ki Şafiyüd-din ‘Abdu’l-mü’min taşnīfindendür. Raḥimehullahu ve bu sazı İsfehān’a gelicek düzmişdür. Ve muğnī rebābdan ve k̄ānun dan ve nūzheden çıkarmışdur. Ve bu dağı zerdālū ağācından yonulmağ gerekdür. Ve muğnīnūñ çanāğı rebāb çanāğından büyük gerekdür. Ve destesi dört bucağlı gerekdür ve çanāğınuñ uzunluğu bir k̄āriş ve bīş k̄ūşe barmağ gerekdür. Ve destesi dört bucağlı gerekdür. Ve çanāğınuñ uzunluğu bir k̄āriş ve bīş k̄ūşe barmağ gerekdür.⁸² Ve ĩni bir k̄āriş ve dört k̄ūşe barmağ gerekdür. Ve derinligi dört açuğ barmağ gerekdür. Ve destesinūñ uzuni iki k̄āriş ve üç açuğ barmağ gerekdür. Ve deriñligi iki k̄ūşe barmağ (105/b) gerekdür. Ve çanāğınuñ yüzini rağıle yapışdurmağ gerekdür. Amma çenk gibi anuñ dağı içini tūtkağile ve sırça uniyle şuvamağ gerekdür. Andan şoñra rakı yapışduralar. Ve destesine başdan başa yūkaçuk tahta yapışdurmağ gerekdür. Amma destenūñ başında dört açuğ barmağ kağarı açuğ k̄omağ gerekdür. Ve bir uzun ģarak ol açuğ yire yapışdurmağ gerekdür. Şöyle ki ģarakdan yuğaru kağan dört bucağlı ola. Ve dört bucağı beraber ola. Ve ol açuğ yiri yigirmi altı bağş eylemek gerekdür. Ve her bağş de bir delük delmek gerekdür. Şeğil kirişlerūñ burğusun k̄omağıçün ve andan şoñra destenūñ çanāğından yakasından ya’ni çanāğa yapışdurduğları yerden bir ģağ çekeler. Şöyle ki bir uci bir ģarafa dağı yetiše. Ya’ni(106/a) burğı ģarafına iriše. Ve destenūñ yüzü iki meşleş bağş ideler. Ve ol ģağı başdan başa kağalar. Bir cedvel ģāşıl olur ki ol cedvelūñ ĩni bir barmağ buçuğ ĩnince ola. Ve deriñligi deste deriñliginedür. Ve andan şoñra ol cedvel olan ģarafuñ bir ģarafi dağı

⁸²Asıl metinde bir önceki cümle tekrar edilmiş ve üzeri çizilmiştir

on üç kısmet ideler. Ve on üç küçücük Һaralar ol Һarafa yapışdurular. Ve Һanāguñ bir yanında daҺı desteye yapılan yirde üç delük daҺı deleler. Şöyle ki cedvelüñ ikinci divārına irişe. Ve andan şoñra bir Һarafına daҺı ol üç burĝu yiri Һadarı Һoyalar. Andan artuĝına on baҺş ideler. Ve on burĝu yiri deleler. Ve ol delükleri beraber deleler. Ve şöyle deleler ki aralıqları daҺı beraber ola. Ve burĝulara daҺı tiz girişler taқalar. (106/b) Ve bu muĝnīnūñ kirişleri otuz Һoқuzdur. Amma bu otuz Һoқuz kiriş dört bölük gerek. Hād ve meşnā ve meşleş ve zīr. Ve bularuñ her üçünü bir kiriş hükminde düzeler. Ya‘ni üçer ola ve her üçü bir naĝmede ortak ola. Ve bu şekil kirişlerüñ on sekizi zīr gerekdür. Ve sekiz daҺı meşleş gerekdür. Ve bu tiz kirişlerde Һoқuzi meşnā gerekdür. Ve dördü tiz gerekdür. Ve muĝnī Һanāĝı desteye yapışduĝı yerden kiriş burĝuya irdüĝi yire deĝin bir uzun Һarak gerekdür ki ol kirişler tamam ol Һarakuñ üstine bine. Ve Һalmaya başlayan kişi evvel beşinci kirişden başlaya. Ve muĝnīnūñ şekli işbunuñ gibidür:

Zīr burĝularındur

Kirişleri

Bularda zīrdür

Қалın burĝular

Saldıqları Һaraf yerleridür⁸³

⁸³ Muĝnī' nin sapının içindeki burĝuların üzerinde “uvak burĝulardur” ibaresi yazılıdır.

(107/a)

YİGİRMİ BEŞİNCİ FAŞL

Kiriş burmağın turaşın bildirür. İmdi ma' lum olsun ki āvāzeler sazlarda eyu olmağ ve toğru olmağ ve egri olmağ kirişler sebebile olur. Ya' ni kirişler eyu olursa āvāzlar dağı eyu olur ve kirişler eyu olmazsa āvāzlar dağı eyu olmaz. Pes kiriş eyu gerekmiş. Ve kirişin eyusi oldur ki ebrişimden ola veyağud koyun bağarşuğundan ola. Ebrişim kiriş bulunmasa ve kiriş itmege ebrişim gerekdür ki ağ ola ve düz ola ve hiç vechile biri biründen fark olmaya ve kılları yassı olmaya ve perdahtı gāyet ola ve hōb burulmuş ola. Ve iyi suya kaynanmış ola. Ve kaynaduğdan soñra şudan çıkara ve şovuk şuyile üç dört kerat eyi yuyalar. Ve gölgede kurıdalar. Ve burduğı vağt güne karşı buralar. (107/b) Amma bir nice şartlar vardur ki elbette ol şartları ri' āyet itmeyince olmaz. Şöyle gerekdür ki bam kirişinün kılnuñ sayısı altmış gerekdür. Ve meşles didüğümüz kirişün kılları sayısı kırk sekiz gerekdür. Ve meşnā didüğümüz kirişün ebrişiminün kılları sayısı otuz iki gerekdür. Ve zīr olan kirişün ebrişiminün kılları sayısı yigirmi dört gerekdür. Ve hād olan kirişün ebrişiminün kılları sayısı on altı kat gerekdür. Ve gāyet latif ve düz burmağ gerekdür. Ve andan bir pāre arı tutkalı eridib biraz dağı za' feranile katı, amma şöyle ideler ki iñen katı olmaya ve iken dağı sıvuk olmaya ve iñen issi olmaya. Ve iken dağı sovuğ olmaya. Filcümle mu' tedli olmaya. Bu şüretlü tutkalile za' feranı (108/a) bir eski bez içine koyalar. Ve ol burulmuş ebrişime şol kadar süreler ki cemi' i katına irişe. Ve andan soñra kurudalar. Ve sazlara yirlü yirine tağalar tā mağsud hāşıl ola.

YİGİRMİ ALTINCI FAŞL

Bağarsuğdan olan kirişleri düzmegüñ beyanındadır. Hakimler şöyle ittifağ eylemişdür ki bağarsuğdan olan kirişlerde koyun bağarsuğundan olan kiriş gibi kiriş olmaz. Ve ol dağı şol vaqt eyu olur ki mumile buralar. Anunçun ki mum olmayınca bağarsuğlar biri bine ulaşmaz. Ve muma ümmül-evtar diyu ād qomışlardır. Ya'ni kirişler anası demek olur. Ve ba'zı üstadlar qatında keçi bağarsuğundan olan kiriş, koyun bağarsuğundan olan kirişden eyüdür. Ve ba'zılar eydürler: Āk koyunuñ (108/b) kirişi kara koyunuñ kirişinden eyu olur. Amma bu mübalağadır. Ğaraz budur ki saz ehli bam kirişlerin bağarsuğdan olan kirişi ide. Amma şöyle gerekdür ki bağarsuğlar incelikde ve yoğunlukda beraber ola. Ve kiriş idecek bağarsuğları bir gün şu içinde yaturalar. Andan ki burmağa başlayalar. Buracağ vaqt göreler. Eger bağarsuğ ince olursa bam kirişçün ince bağarsuğı üç qat buralar. Ve eger bağarsuğlar yoğun olursa iki qatdan buralar. Ve ba'zı üstadlar meşleş kirişlerin dağı bağarsuğdan buralar. Amma meşleş için burulan kirişler bamiçün burulan kirişlerden bir qat eksük gerekdür. Ve andan şoñra sığıdāc şuyuna ışlanmış za'ferana bir eski pāresini bulaşdura ve birkaç keret **(108 b ile 109 a arasındaki ek)** *Nühüft ba'zıları tarafında oldur ki tiz perde düğāh āğāze ide ine 'uzzal yüzünden hicāz karar ide. Ve zirkeş haveran oldur ki hüseyñi āğāze ide ine 'ırağ karar ide. Ve āvāze-i zenbūr budur ki zengüle āğāze ide, ine segah karar ide. Ve sabā vafir oldur ki nevrüz āğāze idesin segah māyende karar idesin.*⁸⁴ (10/9a) ol bağarsuğdan ola, kiriş üzerine süre, andan şoñra güzelce qurıya.

⁸⁴ Bu yazılar 108 B ile 109 A arasında küçük bir not şeklinde eklenmiştir. Yazı karakteri ve mürekkebi asıl kitaptan farklıdır. Eser nesih yazısıyla yazıldığı halde, bu not ise divânî yazı siliyle yazılmıştır. Arasında bulunduğu varaklardaki konularla hiç alakası yoktur. Kanaatimizce bu küçük not sonra dan başkası tarafından eklenmiş olabilir.

YİGİRMİ YİDİNCİ FAŞL

Bu ‘ilm-i mūsikīye heves idenüñ naşihatlerin bildürür. Bu şanā‘at ehlinüñ dirliği ve oturuşu ve şöhet içinde girmegi ve çıkmagi ne resmile gerekdür, anı bildirür. İmdi bu ‘amele heves idenlere şöyle ma‘lum olsun ki bu şanā‘at ehline vācibdür ki evvel kendü mezhebin ri‘āyet eyleye. Ya‘ni Hānefi mezhebi olursa ol mezhebe ri‘āyet ide. Eger Şāfi‘i mezhebi olursa kendü mezhebine ri‘āyet ide. Ve eger Hānbeli dağı olursa gine eyle ide. Ve eger Māliki dağı olursa gine eyle ide. Filcümle kendü mezhebenden ayruş mezheb hükmünce ‘ibādet itmeye. Ve dā‘im ‘ibādet ve şalāhiyyet itmege cehd ide. Ve elbette zāhidlik ide. Ve yavuzlıktan ve yaramazlıktan (109/b) filcümle muhālifi şuru‘ olan nesnelere kendüyi şakını tuta ve nefsine uymaya. Ve az yimek ve az giymek ve az uyumaş ve halkile çok söyleşmekden şakına. Ve şol du‘ālar ki Zühre için düzmişlerdür, ol du‘āları aşağıda bir faşıda dağı anacağuz. Ol du‘āları ezberleye ve dāim okuya ve belki yazdura ve kendüde tuta. Ve çünki Zühre şeref maşamına irişe. Şeref-i Zühre diyu bir nesne yazmışlardır. Üstadlar ol şekli yazduralar veyahud yazalar bila götüreler ve Zühre tolunduğı vaqt dāim aña karşı ol kavşurub turalar ve kendüleri zühreye kul gibi göstereler. Ve andan yardım taleb ideler. Ve dünyada olan yaramazlıktan şakını turalar. Ve dāim ārı tonlar giyeler ve eyu koşular dörtüneler. Ve eger şālihler ve zāhidler (110/a) toni gibi tonlar giyerlerise dağı hōb olalar. Ve dāim güleç yüzlü ve açuş kaşlu olalar. Ve dāim riyāzat içinde gerekdürler. Ve bu ‘ilmiden çok nesnelere azırlamak gerekdür. Ve hōş hikāyetler ve güldürici laşifeler ve rubā‘iler ve ğarib beyitler hatırlarında tutmaş gerekdür. Ve şol vaqt ki üstadlardan ta‘lim ālur ola. İvmeye. Ve üstadlar katına varıcaş miskīnlik şüretiyle varalar. Ve şol nesnelere ki

tabi'atları aña öğrenmāmişdür, añun gibi nesnelere öğrenmek dilerse ve giç öğrenseler melul olmayalar. Ve bir şöhetde bu şanā'at ehlinden kendüden yik kimse aña haset idüb melül olmayalar. Amma kendü dağı şöyle dürişe ki anuñ mertebesine irişe, belkidağı artuğ ola. Ve elbette evlenmek gerekdür.

(110/b) Şeytaniñ şerrinden emin olalar. Ve 'aql giderici nesnelere yimekten perde ehli hātunlar şöhetinden şakını turalar. Ve eger bu didüğümüz hal zaruretile olursa hādden artuğ itmeyeler. Ve gönqli itmekde dağı ürānile ideler. Ve şöyle cehd ide ki gice giç uyuya. Zirā ki gice tekrar çok uyunur ve şöyle cehd ideler ki āvāzları dāim şāfi ola. Ve āvāzı boğuğ iden nesnelere şakını turalar. Ve āvāz neden boğulur ve neden açılır? Anları dağı aşığada bir faşda bildirevüz inşaallah. Ve kendüni bu şanā'at ehlinden olduğunu cāhillerden saklaya. Ve eger saz çalmağa heves iderse bir saza heves ide ki sazlarda andan eyusi olmaya. Ve hālayığ katında andan hürmetlüsi olmaya. Ve ol saz ki andan ulu yoğdur. (111/a) Ve andan hürmetli yoğdur. Ol 'uddur ki andan tamam saz yoğdur. Ve şol sazlarda ki 'avāmu'n-nās katında şekildür. Çenk gibi ve nāy gibi bularuñ gibi sazlara artuğ heves eylemeye. Ve eger hātırı elbette meyl idüb bu sazi öğrenmek dilese zinhar ki cāhillerden saklayı tuta.

YİGİRMİ SEKİZİNCİ FAŞL

Meclislerüñ ve maħfillerüñ edeblerin bildürür. İmdi ma' lum olsun ki güyende ve sāzende ya' ni eydici ve çalıcı şol vağt ki bir şöhetde vara. Meclisde oturanlardan aşığa oturmak kaştında ola. Ve ol şöhet içinde olanları mertebelü mertebesince şora ve miskinlik göstere. Ve eger ol şöhetde oğmağla gelmiş kimse varise anuñ gibi kişiyile artuğarığ söyleşe. Ve ol şöhet ehli ne hālluysa bu dağı anlara (111/b) muvāfağat ide. Ve

eyd demeyince ve yaħud al dimeyince nesne eytmeye ve çalmaya. Ve ol meclisde avrat veyahud oğlan olursa anlardan yaňa çok bağmaya. Ve ol oturduğı evüñ bacasına ve apusına ve dericelerine bağmaya. Ve ol meclisde oğlanlarla ve ‘avratlarla hiç söz söyleşmeye. Ve eger olar bundan yaňa bağarlar ise kenü kendüyi ol mertebede omaya. Zıraki ba‘zı avmüñ abi‘atı zühreye mensubdur. Müsikıye ve sazlara meyl ider olur. Ve Şeyħ ‘Ali Sınā rahimehullahu eytmışdür ki “*Müsikı cazulığdan bir budakđur*”. abi‘at larda anuñ muħabbeti zāhir olur. Ve ‘avratlaruñ dağı abi‘atları bu ‘ilme meylider olur. Ve bu fen ehline elbetde gereklü budur ki her vađt de nice perde ala ve nice mağamda eyde (112/a) anı bile ve buni dağı ayruğ faşlda bildürevüz inşallah. Ve ün bu güyende itmeğe ve çalmağa başlaya. Ve göre ki işidenlere ol eydüğinden ve alduđundan bir zevđ ħāşıl olur. Bir aç kerat ol eydüğin ve alduğını tekrar ide. Amma ħādden artuğ eytmeye ve işidenlere zevđ ħāşıl olduğın şundan bilürler ki yüzlerinüñ rengi bir dürlü dağı olur ve āh iderler. Ve başların depradurlar ve ol vađt güyendeler çok nesne ħāşıl olur. Ve şol kişinüñ ki şöħbetlerine çok gelür. Ānuñ atından tız gitmek aşdın eylemeye. Ve eydürken dāim kendü eytmeye. Bir iki āvāz kendü eydicek bir iki dağı girişe eydüre. Eyle olsa işidenlere lezzet artuğ ħāşıl olur. Ve hem āvāzı dağı diñlenür. Ve amađ dağı eylemeye ve eger amađ iderse belürtmeye (112/b) ki ‘Arab eydür: “*eř-şameğu muzilü’l-muħabbe*”. Ya‘ni amađ sevgüyi giderür. Ve eger amađ ‘arzusu ħādden aşar gibi olursa bi sebep nesne dilemeye, bir laşifeyile ve bir ħikāyetile ve bir şarıkayile bildüre ki andan āşikār dilemek añlamaya. Ve ol meclisde ulu olanuñ mizacına göre nağmeler başlaya ve şi‘rler okuya. Ve ün meclis içinde söz arşulaşsa fi’l-ħāl elindeki sazı aşaağa oya. Ve laşifeleriyle bu gavđgayı basmağ ardınca ola. Ve ħikāyetde gelmişdür ki Ebu Naşr Farābi rahimehullah bir meclisde ħazır oldu ve andan iki kişi varidi ki biri

biriyle kinlüyidi. Ebu Nasr anda bir perde başladı ki ol düşmanlar biri biriyle barışdılar ve görüşdiler. Ve eger şöyle ki lañfeyle ve hikāyetleriyle ol sözleri karşı (113/a) düşen kişilerün arasında şulh olmaz gibi olursa küyende kalğa ol şöhetden gide. Ve bir meclisde ki anuñ kavmi gülmek ve oynamak içinde ola. Anuñ gibi şöhet içinde kaygu getüren perdelerden nesne çalmaya. Ve bunuñ aksini dağı saklaya. Ya'ni kaygu ve melullik olan yirde dağı şādılık perdelerinden nesne çalmaya. Ve eger hāzır olduğı meclisin kendü gibi bir dağı olursa anuñla bahş idib katılaşmaya. Eger mertebede andan eyü dağı olursa ve eger ol meclisde olanlar kendüden ğayriye artuğ rağbet kılurlarise melul olmaya. Ve hased itmeye ve kendü vaqtini şürinde eylemek cehdinde ola. Ve bu meşhurdur dimişlerdür ki müsikī evvel eyden kişiye eşer itmek gerekdür. Andan ki işidene dağı eşer ide. Bunuñ için dimişlerdür ki eydici ve çalıcı (113/b) 'aşık gerekdür. Ve dağı şöhetde yiyecek istemeye ve aclığın ve şusuzlığın bildürmeye. Ve nuğlden ve yemişden eyusin almağ eylemeye. Ve önine gelenden kendüçün bahş ayırıp komaya. Ve bir meclisde olan sözi bir meclisde dağı söylemeye. Ve eger kendüye kimse nesne bağışlasa bir meclisde dağı anı söylemeye ki andan tamağ añlanur. Ve eger meclis içinde kendüsi habş eyleseler melul olmya. Ve kendü dağı kimseyi hubş eylemeye ya'ni kimse'i yaramaz añmaya. Ve cāhillerün şöhetinden sakına. Ve eger nāgah olaruñ şöhetine düşerse anlaruñ ahmağlığına taħammül eyleye. Ve katı sözlerine şabr ide. Eger bu didüklerümüzü tutarlarise kendüler dağı ve sazları dağı dāim selāmet ola.

YİGİRMİ TOKUZUNCU FAŞL

Zührenün hitabın bildürür. Rivāyet iderler Şeyh Şahābü'd-dīn mağtül (114/a) den raħmetullahi 'aleyh ki; bu 'ilm-i müsikīye heves iden gerekdür. Her vaqt ki Zühre hūd

burcına iriše ve yigirmi yidi dereceye ire. Ebrişimden tonlar giye. Ve etlü yağlu nesne yemeye. Ve Zühre tolunduğu vaqt iş bu buhurları tütüne. Öd, şeker, kaşt za^c feran, ladān, haşhaş kabı. Ve bu hiṭābı okuya ve dilek dileye. Maḫsūdı ḫāşıl ola.

Da^cvetü'z-zühreti

Lekit-taḫdisu veş-şenā'u ^caleyki eyyuhe's-seyyidetü'ş-şerīfeh. El-^cālimentü'l-^cāmiletu evāne mā şehru'l-mušriḫatu's-sa^cīdetu'l-kerīmetu. Eş-şabīḫatu zātu'd-ḫav'il-ma^cşuḫi ve'l-berikī'l-maḫbūbi ve'l-laṭīfi. Ve'z-zīnetu ve'l-behcetu ve'l-cemālu ve'l-^ciṭru ve'l-i^ctidālu ve'l-meḫabbetu. Ve'l-bereketu limubdi^cihe'l-muteḫarriketu fi şevḫi ma^cşūḫihe'l-ḫadīmu. El-mefāriuu biḫareketi fulkihe'l-beriyi ^calā ḫubūli'l-ḫarki ve'l-^cāfeti'l-muzilleti. El-musteḫimetu te^cālā mubdi^cuke ve munevviruke ve muḫarrikuke'l-e^clā şerḫan. Ve ışḫan fenbe^caşe mine'ş-şevḫi ḫarekātuke'l-munāsibetu'l-ḫayyiratu ve munevviruke fi'l-feleki'ş-şālisi eseluke's-se^cādete fi'd-dāreyni ve in nes^cel. İyyake ve ^calleteke'l-^cakli'l-mucerradeti in tes^celū ābāehum ve ^calletehum. El-me^clulu^cl-evvelu'l-efḫalu. ^cAklu'l-kulli su^cālen lāyikān bi^cālemin. Es-sermediyyetu bimenni'l-cudūdi ve't-teḡayyuri liyes^cele'l-mubdi^ca'l-evvele vācibu'l-vucūdi ḫıyamu'l-kulli zevātu'z-zevāti en yunevvira nefsi ve yusehhile emri ve yuḫarrinī ledeynī ve yenşura ehle'n-nūri ve'l-işrāḫi fe yubārikuhum ve iyyānā ile'd-dehri ve'l-ebedi. Āmīn yarabe'l-^cālemīne⁸⁵

⁸⁵ **Zühre du'ası:** Sanadır saygı ve övgü ey şerefli hanımefendi, ^cİlmîyle ^camil olan sensin, o aydınlık ve değerli ay geldiği zaman, sabah yüzüsün hoş parıltılı ve naziksin hoş ışılıtların var, zinetsin sen, sevinç güzellik hoş koku itidal ve sevgi sende, bereketsin kadim maşuksun özlemiyle sürekli hareket halindesin, karadaki geminin hareketiyle olağan üstü şeyler ve afetler oluşur, dosdoğrusun sen seni var eden nurlandırıp hareket ettiren ne yücedir, bir aşksın özlemden doğan, davranışların hep uygun ve hayırlıdır, üçüncü felektessin sana iki cihanda da mutluluklar dilerim, sorsak sana nedir diye mücerret akli illetin ve sorsalar babalarına illetlerini, birinci ve en üst illet külli akıldır, işte bir ^calime yakışan soru, payında

Çün Zühre şeref burcuna irişe. İş bu şekli yaza kendüde götüre.

Mevlānā Naşıru'd-dīn rahmetullahi 'aleyhi.

Zühreçün manzum du'ā taşnīf kılmışdur. Her kim ki bu du'āyı dağı oquyub ol tüt (115/a) süleri tütüzüvirse ve ne du'ā kim dilerise Allahu te'āla kabül ider. Ve ol manzum du'ā budur:

Ey Zühre 'i mubārek ve ey menba' i şafā

Nāhid-fer-i hüceste ve şehānşāh-za

(Ey kutlu Zühre, ey sefa kaynağı; ey ışığı kutlu şahlar doğuran Nahit.)

Zil-' izzı ve'l-kerāmet ve'l-mecdi ve'l-kemāl

Zu'l-lutfı ve's-selāmet ve etemmi ve 'ala

(Ey izzet, keramet, ululuk ve olgunluk sahibi, ey lutuf selāmet yücelik ve büyüklük sahibi.)

Ey ez cemāl-i rüy-i tū ervāh-ra hayāt

Vey an kemāl-i cūd-i tū eşbāh-rā nümā

(Ey yüzüyle ruhlara hayat veren, ey cömertliğinin kemaliyle varlıklara görünen.)

Der kāyināt-i serdi vu tundī vu māddegī

Ez cud-i feyż-i tūst ve tu-ra hest kibriyā

(Soğukluk, sertlik madde alemi, senin kereminin feyzindedir ve ululuk sana aittir.)

Ez çıhr-i tust der ten-i halk-i çihān nişāt

Vez mihr-i tust der dīl-i ehl-i an hevā

sonsuzluk ve değişim var ki bu, örneksiz var eden vacibul-vücuttan istenir, her şey değerini ondan alır her şeyin sahibidir, nefsimi aydınlatıp işimi kolaylaştırmasını umarım ve beni kendine yaklaştırmasını nur ve 'ışrak ehline yardım etmesini arzularım, dilerimki bana ve onlara sonsuza kadar hayır versin, kabul eyle ey 'alemlerin Rabbi.

(Dünya halkının vücudunda sevinç senin yüzündedir; dünya ehlinin gönlünün 'arz usu senin sevgindedir.)

Ez feyz-i yust hūbi-yi mūsikī ve ʔarab

Vez lutf-i tust hūy-i hōş-i neva-yi mā

(Müziğin ve eğlencenin güzelliği senin feyzindedir; bizim güzel ezgilerimiz senin lutfundandır.)

Bercis ber tū nāzīr ve Behram ez tu hāvʔ

Ḥorşid ba tū ūlfet ve Neyyir ez tū bā-nevā

(Bercis sana bakar Behram senden korkar; güneşin ūlfeti seninledir. Neyyir seninle nasiplenir.)

Meh āşık-i cemāl-i tū Keyvan be-tū umid

Çerḥ ez hevā-yi rūy-i tū gerded ber Āsiya

(Ay senin cemaline aşıktır, keyvanın ümidi sanadır; felek senin 'arz unla değirmen gibi döner.)

İzed tu-ra ez raḥmet ve luṭʔ āferide-est

Zīrā sa'adet-est be-yekbaregi tu-rā

(Tanrı seni rahmetten ve lutuf tan yaratmış; çünkü saâdet tümüyle sana aittir.)

Tū kirdigār-iseb' -i cihāni bā sırr-ı ḥaḳ

Perverdigār-i ḥaḳ-i hōdi zan-ru dayimā

(Sen Hakkın sırrıyla yedi iklimin sahibisin, o yüzden daima kendi halkını görüp gözetmekteisin.)

Eknun be-ḥaḳ tū be tū kimen beşnevī zi luṭʔ

Dergāh-i . . . ke ez kerem-i hōd du'ā yi mā

(Şimdi kendi kendine, kereminle bizim duamızı işitmen sana haktır.)

(115/b)

Umīd-i men çunan-est ki hūban-i ruzgār

Bā māl u cāh u haşmet uba şıdķ u bā şafā

(Benim umudum şudur ki zamanın güzellerini, bütün mal, makam sadakat ve safalarıyla.)

Mağlūb-i men koni tū be fermān-ı ğālibet

Der zīr-i humken averi ey hukm-i tū revā

(Bana galip olup fermanınla boyun eğdir; hükmün altına al ey hükmü geçen.)

Hāşşe filan ki hātır-ı men beste-i vey-est

Rencūrem ez firāk-ı vey ve haste der belā

(Özelikle filanı, ki benim gönlüm ona bağlıdır; onun ayrılığıyla sıkıntı ve bela içinde hastayım.)

Mekzār yek-demeşki zi mihrem şeved birun

Mekzār yek-demeş zi hicrem şeved cudā

(Onun bir an olsun benim sevgimden kıpmasına izin verme; onun bir an olsun yanımdan ayrılmasına izin verme.)

İn lahza der kenār-ı meneş āveri be-ķayd

Ey ķadr-i tevānā ve ey rab vey senā

(Hemen şu anda onu benim yanıma bağla getir, ey her şeye gücü yeten, ey Rab, ey yüceler yücesi.)

Diger be haķķ-ı H ve be Y ve be ‘ayn ve Z

Van-ki be haķķ-ı Ş ve be T ve be-haķķ-ı LA

(HY ayn ZŞT ve LA hakkı için öyle yap.)

OTUZUNCU FAŞL

Āvāzı açan otları bildürür. Bezirkaṭunuñ lu‘ ābını culabile ısdub içmek āvāz açar. İsfenaḥ daḥı bişürüb yimek ve ebem gümece daḥı yimek, semiz tavuḫ şürvesini içmek ve ḫatı bişmemiş yumurta sarusın yimek ve taze süde şeker ḫatub yimek. Ve şeker ḫāmıñ in şovramaḫ. Ve tere⁸⁶ yaḡın yimek ve āḫ şeker yimek ve melisi narı sıkıb şuyuna şeker ḫatub içmek. Ve çale ısınmış suyile mu‘ tedil ḫamāmda ġarġara eylemek. Ve ıslaġmış zencefili atıb (116/a) incirile ḫaynadub yimek. Ve āc ḫarına āvāzile oḫımaḫ. Ve bişmiş baḫla yimek. Ve bal şerbettin içmek. Ve badem yaġıyile yiyecek yimek. Ve ḫardal bişirub yimek. Ve kelem şürvasın irkek şişek etiyile yimek. Bu yazılanlar āvāzı açar ve şāfi ider.

OTUZ BİRİNCİ FAŞL

Āvāzı ḫarab iden nesnelere bildürür. Kar şuyı içmek ve manuş yimek. Ve ekşi ta‘amlar yimek. Ve sığır yaġıyla ta‘am yimek. Ve esrar yimek. Ve sovuḫ şuda gusl eylemek. Ve cimā‘ı çoḫ eylemek. Ve yaturiken nesne oḫımaḫ. Ve çoḫ istifraġ eylemek. Ve başlarların āçuḫ tıtmāḫ. Bu ḫāmusī āvāzı harab ider boġar.

⁸⁶ Metin de “kere “olarak geçiyor.

OTUZ İKİNCİ FAŞL

Her vakt de nice perde gerekdür? Anı bildürür. Bu babda Şeyh Ebu ‘Ali Sinā rahmetullahi āleyhi şöyle buyurmuşdur ki: Şubḥ-i evvelde rāhevi perdesi.....⁸⁷ Şubḥ-i sadıkda ḥüseynī muvāfıkdur. Ve çün gün (116/b) iki süngi boyı kalkk rast muvāfıkdur. Ve kuşluk vaktinde būselik muvāfıkdur. Ve gün ortaya gelicek zengüle muvāfıkdur. Ve öyle vaktinde ‘uşşāk muvāfıkdur. Ve iki namaz ortasında hicāz muvāfıkdur. Ve ikindü vaktinde ‘ıraḥ muvāfıkdur. Ve gün tölunurken işfehān muvāfıkdur ve aḥşam vaktinde nevā muvāfıkdur. Ve yatsu namazından şoñra büzürk muvāfıkdur. Ve herifler yatmaḥ dileseler muḥālif perdesi muvāfıkdur. Ve andan şoñra sazı elden qoyalar. Ve eger herifler saz talep eyleseler şehnāz çalalar. Ki şehnāz iki muḥālifden ḥāşıl olur. Bu āvāzı nefis işidicek uyumaḥ qaşında olur ve uyur.

OTUZ ÜÇÜNCÜ FAŞL

Şol nesneleri bildirür ki anlara bu şanā‘at ehli ‘ānāsır-ı erbe‘a diyu ād komışlardur. Ve anlar dörddür. Evveli yikgah, ikinci dügah, üçüncü sigah, dördüncü (117/a) çahargah.

OTUZ DÖRDÜNCÜ FAŞL

Terkibleri bildürür. Ve ol elli altı terkiqdür. Evvel beste Nigār, ikinci tiz Nevā, üçüncü Pençgāh, dördüncü Beste’i işfehān, bişinci İşfehānek, altıncı Zilkeşi hevarān, yidinci Zırkeşide, sekizinci ‘Aşirān, toquzıncı Nigār, onuncı Gerdāniye nigār, on birinci Gerdāniyede būselik, on ikinci Muḥayyer, on üçüncü Vechi ḥüseynī, ondördüncü

⁸⁷ Fiziki tahribattan dolayı bir kelimesi okunmadı kanaatimizce “muvāfıkdur”olmalı.

Karciğār, on beşinci Ruy-i ‘ıraq, on altıncı Müste’ār, on yidinci Nühüft, on sekizinci Siphır, on toközuncı Hüseyin-i ‘acem, yigirminci ‘Acem ‘uzzal, yigirmi birinci Hısar, yigirmi ikinci Nihāvend, yigirmi üçüncü Humāyun, yigirmi dördüncü Baħrı nazik, yigirmi beşinci Hişārek, yigirmi altıncı Hicāz-ı Türk, yigirmi yidinci Hicāz-ı büzürk, yigirmi sekizinci Muħālif, yigirmi toközuncı, otuzuncı Rāhatül-ervāh, otuz birinci Nevāyi ‘aşıran, otuz ikinci ‘ıraq māye, otuz üçüncü Zāvuli otuz dördüncü Müberka‘ (117/b) otuz beşinci Zemzeme, otuz altıncı Nevrūzi rumi, otuz yedinci Rekb, otuz sekizinci Rekb-i nevrūz, otuz toközuncı Zırefkend, kırkıncı Sāzkār, kırk birinci Nihāvend-i rumi, kırk ikinci Hişār-ı evc, kırk üçüncü Rast maye, kırk dördüncü Nevrūz-i ‘acem kırk beşinci Çihārgāh-ı ‘acem, kırk altıncı Sigāh ‘acem, kırk yedinci Dügāh-ı ‘acem, kırk sekizinci Rast ‘acem, kırk toközuncı Sebz ender sebz, ellinci Nişāvürek, elli birinci ‘Acem-i ‘ıraq, elli iknci Hicāz-ı ‘acem, elli üçüncü Sigāh māye, elli dördüncü ‘Uşşak māye, elli beşinci Nigār-ı nek, ellialtıncı Mahūri.

OTUZ BEŞİNCİ FAŞL

Bu terkiplerin aslın bildürür ki neden çopar? İmdi ma‘lum olsun Beste Nigār oldur ki rast başlana ve çehargāh karar ide.⁸⁸ Tiz Nevā oldur ki hicāzbaşlana rast karar ide.⁸⁹ Amma ba‘zı üstadlar dimişler (118/a) dūr ki tiz Nevā oldur ki ‘uzzal başlana ve rast karar ide. Pençgāh oldur ki işfehān başlana rast karar ide. Pençgāh oldur ki işfehān başlana rast karar ide⁹⁰. Beste-i işfehān oldur ki işfehān başlana ve sigāh karar ide.⁹¹

⁸⁸ Rauf Yekta Bey varağın sağ tarafına “gerdaniye ağaze ide çargah yüzünden segah karar” diye açıklama yapmıştır.

⁸⁹ “Hicaz ağaze ide rast evinde karar”, diye açıklama var.

⁹⁰ “İfehān ağaze ide rast evinde karar “diye yan tarafta açıklama yapılmış.

İşfehānek oldur ki işfehān başlana ‘acem evinde karar ide. Zilkeşi heverān oldur ki hüseyinî başlana ‘ıraq karar ide. Zırkeşide oldur ki hüseyinî başlana rāhevî karar ide. ‘Aşiran oldur ki hüseyinî başlana rast karar ide. Nigār oldur ki ‘acem başlana rāhevî karar ide. Gerdāniyede Nigar oldur ki gerdāniyede göstere amma çārgāh karar ide. Gerdāniyede būselik oldur ki gerdāniyede başlana būselik yüzünden rast karar ide. Ba‘zı üstadlar dimişlerdür ki Muḥayyer iki nevrūzdan ḥāşıl olur. Amma Muḥayyer oldur ki tiz dügāh başlana ve hüseyinî yüzünden yine (118/b) dügāh karar ide. Vechi hüseyinî oldur ki ḳarciğār göstere hüseyinî tamam karar ide. ḳarciğār oldur ki nevā yüzünden çārgāh göstere amma dügāh karar ide. Ruyi ‘ıraq oldur ki sigāh başlana ‘ıraq karar ide. Müste‘ār oldur ki ‘uzzal başlana ve gine ‘uzzal yüzünden hicāz karar ide. Nühüft bir nevrūzdan ve bir hicāzdan ḥāşıl olur. Ve ba‘zı üstadlar dimişlerdür ki ‘uzzaldan üç nağme ziyade olıcaḳ nühüft olur. Siphir oldur ki muḥayyer başlana ve ḥişar yüzünden kūçek karar ide. Hüseyinî ‘acem oldur ki muḥayyer evinden hüseyinî başlana amma ‘acem karar ide. ‘Uzzal oldur ki hüseyinî evinden başlana amma hicāz tamam ide. ‘Uzzal ‘acem oldur ki ‘uzzal başlana ve ‘acem karar ide. Hişar oldur ki muḥālif üzerine bir nağme ziyade ideler. Nihāvend oldur ki (119/a) Buḥāra ḥalkından ḡayrı aña zengüle dirler. Amma Buḥāra ḥalkı nihāvend diyu ād ḳomışdur. Amma ba‘zı üstadlar eydürler ki Nihāvend oldur ki hicāz göstere ine nerm yüzünden yine hicāz göstere. Humāyun oldur ki zengüle göstere rāhevî karar ide. Baḥri nāzuk oldur ki hicāz yüzünden sigāh göstere ve dügāh karar ide. Hişarek oldur ki hüseyinî evinden sigāh göstere ine kūçek karar ide. Hicaz-ı Türki oldur ki ḥişar göstere ve ‘uzzal yüzünden ine hicāz karar ide. Hicaz-ı

⁹¹ “İşfehān ağaze ide tamam segah evinde karar” diye açıklama yapılmış.

büzürk oldur ki hicāz göstere tamam ve büzürk karar ide. Muḥālif oldur ki nirizi başlana ve sigāh ide ve gine ‘uzzal yüzünden sigāh karar ide. Amma ‘ıraḫ ḫalkı işfehāna muḥālif dirler. Hicāz-ı muḥālif oldur ki hicāz başlana ve ḫarciḡār tamam karar ide. Rāḫatü’l-ervāḫ (119/b) oldur ki hicāz başlana ve ‘ıraḫ tamam ide. Nevāyı ‘aşıran oldur ki nevā başlana ine ḫarciḡār karar ide. ‘İraḫ māye oldur ki ‘ıraḫ tamam göstere amma māye karar ide. Zāvulī oldur kim sigāh başlana ve düḡāh karar ide. Müberka‘ oldur kim çihārgāh başlana ve sigāh karar ide. Zemzem oldur kim nevrüz başlana ve rahevī karar ide. Nevrüzi rümi oldurki pençḡāh başlana ve düḡāh karar ide. Rekb oldur ki küçek yüzünden çehārgāh başlana ve düḡāh karar ide. Amma ba‘zı üstaḫlar dimişlerdür ki nevrüzuñ evvelinden yarım āvāz eksük eydürlerise rekb olur. Rekb nevrüz oldur ki rekb başlana nevrüz karar ide. Zirefkend oldur ki büzürk evinde sigāh göstere ve māye karar ide. Sāzkār oldur ki sigāh (120/a) başlana ve māye göstere amma rast karar ide. Nihāvendi rümi oldur ki hicāz başlana işfehān evinde amma küçek karar ide. Hişarı evc oldur ki hişar tamam ide ine büzürk karar ide. Rast māye oldur ki rast göstere ve māye karar ide. Nevrüzi ‘acem oldur ki nevrüz başlana ve ‘acem karar ide. Ve ‘Acem oldur ki ‘ıraḫ tamam göstere ve ine düḡāh karar ide. Ve çehārgāh ‘acem oldur ki çehārgāh başlana ve ‘acem karar ide. Ve sigāh ‘acem oldur ki sigāh başlana ine ‘acem karar ide. Düḡāh-ı ‘acem oldur ki düḡāh başlana ve ‘acem karar ide. Rast ‘acem oldur ki ‘ıraḫı ‘acem göstere ine rast evinde karar ide. Sebz ender sebz oldur ki çehārgāh ve büzürk ve māye ve pençḡāh ve rāhevī ve selmek ve ‘uzzal cem‘ ola. Nişāvurek oldur ki (120/b) çehārgāh başlana döne ḫüseynī ola ve ine māye karar ide. Ve ‘ıraḫ ‘acem oldur ki ‘ıraḫ başlana ve ‘acem karar ide. Ve hicāz ‘acem oldur ki hicāz başlana ‘acem karar ide. Sigāh māye oldur ki sigāh tamam göstere ve ine māye karar ide. ‘Uşşak māye oldur ki

‘uşşak başlana ve tamam göstere ve ine māye karar ide. Nigārı nek oldur ki gerdāniyede başlana çehārgāhdan ve māye karar ide. ‘Uzzāl-ı ‘acem oldur ki ‘uzzāl başlana ve ‘acem evinde karar ide. Māhūri oldur ki gerdāniye de başlana ‘uşşak karar ide.

Ve Mevlānā Şafiyūd-din ‘Abdul-Mü’min raḥimehullah rāhevīye şeddül-bükā ād komışdur. Ya‘ni ağlamak bağı demek olur. Ve zirefkende şeddü’l-hüzn ād komışdur. Ya‘ni kaygu bağı demek olur. Ve büzürke şeddü’l-baḥl ād komışdur. Ya‘ni baḥillik bağı demek olur. Ve işfehāna (121/a) şeddü’l-cūd ād komışdur. Ya‘ni cömertlik bağı demek olur. Ve ‘ıraқа şeddü’l-lezzet ad komışdur. Ya‘ni lezzet bağı. ‘Uşşaka şeddü’ḍ-ḍıḥk ya‘ni gülmek bağı. Ve zengüleye şeddü’n-nevm ya‘ni uyku bağı. Ve nevāya şeddü’ş-şece‘a ya‘ni bahadurlık bağı. Ve büselige şeddü’l-kuvve ya‘ni kuvvet bağı. Ve ḥüseynīye şeddü’ş-şulḥ ve’l-‘itab ya‘ni barışmaçlık ve kağımaçlık bağı. Ve ḥicāza şeddü’t-tevāzu‘ ya‘ni miskinlik bağı demek olur.

Amma eydici ve çalıcı şöyle gerekdür: Varduğı şöḥbetün ehli iş bu yazılanlardan kañkısına yağındur? Firasetile bile ve anlaruñ mizacına layık perdede başlaya. Tā şöḥbet eşerlü ola. Vesselām.

SONUÇ

Günümüzde her bilimin kendi sahasında derinleştğini müşahede etmekteyiz. Geçmişte değişik ilimlerin içerisinde irdelenen Mûsikî de şimdi değişik alt ilim dalları olan büyük bir ilim haline gelmiştir. Bu seviyeye gelene kadar çok badireler atlatıldığı malûmdur.

Zaman zaman İslâm toplumlarında müziğin haram olduğunu savunan görüşler, hatta müziği kabul edenlerin kâfir sayılmaları⁹² kültürel ve sanatsal olarak bizleri oldukça gerilettiler. Makamla Kur'ân okumanın bile tartışıldığı dönemler, ilim adına bizlere çok şeyler kaybettirmiştir.

Bunca sıkıntılı tartışmalara rağmen Farabi, İbn-i Sina, Urmevi ve Meraği gibi dehalar Türk müziğinin bu günlere gelmesini sağlamışlardır. Üstelik her birisi birden fazla ilimle uğraşmış, o ilimlerde hem kendi dönemlerini hem de kendilerinden sonra gelen insanları aydınlatan yıldızlar olmuşlardır. Daha sonra ki dönemlerde yapılan Türk mûsikîsi nazariyat çalışmaları genelde bu âlimlerin düşüncelerini açıklar mahiyettedir. Ancak mûsikî âlimleri tekamül ettirerek Türk müziğinin serüvenini günümüze taşımışlardır.

Bu kültürel aktarmada emeği geçenlerden birisi de Ahmed Oğlu Şükrullah'tır. XV. Yüzyılın parlaklığından o da nasibini almış, ilim deryasına akan bir ırmak

⁹² Süleyman Ul'udağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Sema*, Bursa 1992, s. 383.

olmuştur. Kendisinden önceki mûsikî kitaplarını inceleyerek telif ettiği Edvâr-ı Mûsikî adlı eseri, mûsikî tarihimizin en önemli eserleri arasında yer almaktadır. Eserin ilk onbeş bölümü Urmevî'nin Kitâbü'l-Edvârı'nın tercümesi niteliğinde olup, daha sonraki bölümlerini de Şükrullah'ın çeşitli kaynaklardan faydalanarak elde ettiği mûsikî nazariyatı ve çalgı yapımına dair bilgiler oluşturmaktadır. Bu eserin fotokopisini gördüğümde bu eseri çalışıp günümüze kazandırmak istedim. Hamdolsun bu isteğimi hocalarımın ve dostlarımın yardımlarıyla gerçekleştirdim.

Edvâr-ı Mûsikî, Türk Mûsikîsi nazariyatı kitabı olmasının yanı sıra, hem edep ve âdâp kitabı hem de tel yapımı ve çalgı yapımı kitabı olmasıyla dikkat çekicidir. XV. yüzyıla kadar çalgı yapımıyla ilgili herhangi bir Türkçe kaynağa rastlanamaması göz önünde bulundurulduğunda, Edvâr-ı Mûsikî'nin ne derece bir öneme sahip olduğu âşikârdır.

Ayrıca günümüzde dah ses rahatsızlıklarında kullanabileceğimiz bitkisel ilaçlardan bahsedilmiştir. Sesin bozulmaması için neler yapılması gerektiği izah edilmiştir. Nerede, nasıl, kimlere, hangi makam ve usûlün icra edilmesinin etkili olacağını belirterek mûsikîşinâslara rehberlik yapılmıştır. Meclislerde nasıl hareket edileceği, nasıl davranılacağı ve nereye oturulacağı anlatılarak edep dersi verilmiştir.

Çalışmamızda diğer nazariyat kitaplarında yer alan ve aynı isimle anılan makam ve usûllerin birbirleriyle farklılıklar arzettiğini gözlemledik. İleride farklı bir çalışmayla o dönemdeki eserlerde bulunan farklılıklar ve birliktelikler tespit edilirse Türk müziği açısından yeni bir kolaylık olacağı kanısındayım. Çalışmamızın yeni çalışmalara faydalı olması dileğiyle.

BİBLİYOGRAFYA

ABDİZÂDE HÜSEYİN HÜSÂMEDDİN EFENDİ, *Amasya Tarihi*, (Transkript ve Düzenleme: Mesut Aydın-Güler Aydın), Malatya 2007.

AKDOĞAN, Bayram, *Fethullah Şirvânî ve “Mecelletün fi’l-Mûsikâ” Adlı Eserinin 15. Yüzyıl Türk Mûsikîsi Nazariyatındaki Yeri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi , Ankara 1996.

ARSLAN, Fazlı, *Safiyüddin Abdülmümin el-Urmevî ve er-Risâletü’ş-Şerefiyyesi*, A. Ü. S. B. E. , Ankara 2004.

ATSIZ, Nihal, *15. Asır Tarihçisi Şükrullah Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultânları Tarihi*, İstanbul 1939.

BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), Ankara 1992.

BAYRAK, M. Orhan, *Osmanlı Tarihi Yazarları*, İstanbul 1982.

CAN, M. Cihat, *15. Yüzyıl Türk Mûsikî Nazariyatı*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi , İstanbul 2000.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1972.

ERGUNER, Süleyman, *Rauf Yekta Bey*, İstanbul 2003.

ETİK, Arif, *Farsça-Türkçe Lügat*, İstanbul 1968.

EUGENIA, Popescu-J’udet, *Türk Mûsikî Kültürünün Anlamları*, (Çev. Bülent Aksoy), İstanbul 1994.

HIZÎR BİN ABDULLAH, *Kitâbü'l- Edvâr*, Konya Mevlanâ Yazmalar Kütüphanesi, Nr. 5762, Konya.

KALENDER, Ruhi, *15. Yüzyılda Mûsikî Kuramı (Nazariyatı) ve Zeynü'l-Elhân fi 'İlmî't-Te'lif ve'l-Evzân*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi , Ankara 1982.

KAMILOĞLU, Ramazan, *Kırşehirli Yusuf bin Nizâmeddin ve Mûsikî Risâlesi*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Malatya,1998.

KÂTİP ÇELEBİ, *Keşfü'z-Zünûn*, İstanbul 1941.

KAVAS, Ahmet, “Şükrullah”, *Osmanlılar Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul 1999.

ÖZALP, M. Nazmi , *Türk Mûsikîsi Tarihi*, Ankara 1998.

ÖZCAN, Nuri, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ders Notları*.

----- “Osmanlılarda Mûsikî”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. III, İstanbul.

ÖZÇİMİ, Sadrettin, *Hızır bin Abdullah ve Kitâbu'l-Edvâr*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989.

ÖZKAN, İsmail Hakkı , *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, İstanbul 1987.

ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, c. I-II, Ankara 1990.

SÜRELSAN, İsmail Baha, “Onbeşinci Yüzyıl Türk Mûsikîsi Müelliflerinden Ahmet oğlu Şükrullah”,

TEKİN, Hakkı, *Ladikli Mehmet Çelebi ve er-Risâletü'l-Fethiyyesi*, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi , 1999.

TOPALOĞLU, Bekir-KARAMAN, Hayrettin, *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, İstanbul 1977.

TURABİ, Ahmet Hakkı, *el-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

-----, "Klasik İslâm Düşüncesinde Mûsikî Tasavvuru", *Sanat ve Klasik Dergisi*, Nisan 2006.

TURAN, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi*, İstanbul 1996.

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, c. XXX, Ankara 1981.

UL'UDAĞ, Süleyman, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'*, Bursa 1992.

UYGUN, Mehmet Nuri, *Safuyiddin Abdulmü'min Urnevî ve Kitâbu'l-Edvâr'ı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996.

YUSUF KIRŞEHRÎ, *Risâle-i Mûsikî*, Milli Kütüphane, Nr. 131, Ankara.

ÖZET

Kamiloğlu Ramazan, *Ahedoğlu Şükrullah ve Edvâr-ı Mûsikî adlı eseri*, Doktora Tezi, Danışman, Yrd.Doç. Dr. Bayram Akdoğan,XX+174s.+121s. ekler

Yapmış olduğumuz Edvâr-ı Mûsikî adlı bu çalışmanın ilk onbeş bölümü, Türk Mûsikîsi nazariyatı açısından en önemli kaynak eserlerden birisi olan Urnevînin Kitâbü'l-Edvâr adlı Arapça olan eserinin XV. Yüzyılda Osmanlı Türkçesine tercümedir. Daha sonra ki Bölümlerde Çalgı yapımıyla olan kısımlar, o döneme kadar yapılan ilk çalgı yapımından bahseden Türkçe kitab olması yönünden oldukça önemlidir.

Edvâr-ı Mûsikî, onsekiz ses ve onyedî aralıktan oluşan eski Doğu ve eski Türk mûsikî ses sistemini, usulleri, saz akortlarını, çalgı yapımını, tel yapımını, meclislerdeki oturma âdâbını, sesi bozan nesnelere ve sesi açan nesnelere anlatan bir kitaptır. Şükrullah bu eseri telif ederken Fârabî, İbnî sinâ, Urmevî, Kemal Tebrizî, Hüsameddîn Şeyh Hâsân Kazurûnî ve İhvânî safâ dan faydalanarak yazdığını ifade etmiştir.

Klasik nazariyat kitaplarında olan konular işlenmiştir. Nağmelerin tarifi, tizlik ve pesliğin açıklanması, seslerin oluştuğu perdelerin açıklanması, aralıkların oranları, uyum ve uyumsuzluğun sebepleri, devirler ve oranları, iki telin hükmü, ud tellerinin düzeni, meşhur devirler, devirlerin nağmelerin ortak sesleri, devirlerin tabakaları, udun akortları, usûl'ün (ritim) devirleri, nağmelerin etkileri, uygulamaya giriş, tel yapım teknikleri, çeşitli çalgıların yapım teknikleri ve kullanılan ağaçlar, mûsikî öğrencilerinin yapması gereken şeyler, sesi bozan ve sese iyi gelen nesnelere, terkipler, dört unsur, vakitlere göre makamların icrası, hangi makamın hangi duyguları harekete geçirdiği ve hangi duyguları ifade ettiği konular işlenmiştir.

ABSTRACT

Kamiloğlu Ramazan, Ahedoğlu Şükrullah and his written work of art Edvar-ı Musiki, Ph.D thesis, Supervisor: Assc.Prof. Dr. Bayram Akdoğan, XXp + 174p + 121p. appendix.

The first fifteen chapters of this study which we named Edvar-ı Musiki is a 15th Century Turkish translation of Urmevi's "Kitabül Edvar" in Arabic, which is one of the most important written sources with regard to theoretical aspects of Turkish Music. In the other chapters of Edvar-ı Musiki, there are some discussions with respect to how a

musical instrument is constructed. This is very important in that those discussions are the first theoretical discussions in Turkish about how to construct a musical instrument.

Edvar-ı Musiki is a book about sound systems of ancient East and Turkish musics consisting of 18 sounds and 17 intervals, saz tunes, rhythms, instrument constructing, wire making, sitting and listening manners in an assembly, objects which taint and clear musical sounds. The author of the book, Şükrullah states that he referred to Farabi, İbn Sina, Urmevi, Kemal Tebrizi, Hüsameddin Şeyh Hasan Kazuruni and İhvan-ı Safa when writing this work of art.

The other topics which are taken into consideration in Şükrullah's book are: the description of musical tunes, the explanation of high-pitched and low-pitched, the illustration of pitches in which sounds are created, ratios of intervals, the reasons of harmony and disharmony, periods and their ratios, judgement on two wires, the regulation of ud wires, popular periods, common sounds of periods and tunes, phases of periods, accords of ud, periods of rhythms, effects of tunes, introduction to practice, techniques with regard to wire construction, techniques about various instruments, varieties of wood which are used in constructing musical instruments, things that music st'udents should do, objects which destroy and clear sounds, terkis, four elements, performance of the modes in particular times, which mode trigger which emotions.